

**T.C.
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI
Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği
Koordinasyon Dairesi Başkanlığı**

AB Uzmanlık Tezi

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE HAYVAN REFAHI
UYGULAMALARI**

**Ahmet A. ANTALYALI
AB Uzman Yardımcısı**

**Ankara
2007**

Her Hakkı Saklıdır

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar Dizini.....	V
Tablolar Dizini.....	Vii
Şekiller Dizini.....	Vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Hayvan Refahının Tarihsel Gelişimi.....	4
1.1.1 Hayvan Hakları Bildirgesi.....	8
1.1.1 Amsterdam Antlaşması.....	9
1.1.2 Nice Antlaşması, Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu ve AB Anayasası.....	12
1.2 Hayvan Refahı Üzerinde Yetiştiriciliğin Etkileri.....	15
1.3 Hayvan Refahını Değerlendirme Metodları.....	17
1.4 Çiftlik Hayvanlarının Refahının Ölçülmesi.....	22
1.5 Organik Hayvancılıkta Hayvan Refahının Önemi.....	23
1.5.1 Hayvan Bakımı Ve Barınak Kurallarına İlişkin Konular.....	23
1.5.2 Hayvan Nakliyesi ve Kesim Kurallarına İlişkin Konular.....	25
1.5.3 Beslenme ile İlgili Konular.....	25
1.5.4 Hayvan Sağlığı ve Veteriner Hekim Müdahalesi ile İlgili Konular.....	26
1.6 Entansif Üretimde Hayvan Refahının Önemi.....	26
2. AVRUPA BİRLİĞİNDE HAYVAN REFAHI UYGULAMALARI.....	28
2.1 Yürürlükteki AB Hayvan Refahı Mevzuatı.....	29
2.2 Avrupa Birliğinde Çiftlik Hayvanları Refahı Uygulamaları.....	31
2.2.1 Binalar ve Barınaklar.....	34
2.2.2 Otomatik ya da Mekanik Donanım.....	35
2.2.3 Yem, Su ve Diğer Maddeler.....	35
2.2.4 Üreme Usulleri.....	36
2.3 Yumurtacı Tavuklar İle İlgili Hayvan Refah Uygulamaları.....	36
2.3.1 Alternatif Sistemler İçin Uygulanacak standartlar.....	38
2.3.2 Zenginleştirilmemiş Kafes Sistemleri İle Yapılan Yetiştiricilik.....	40
2.3.3 Zenginleştirilmiş Kafes Sistemleri İle Yapılan Yetiştiricilik.....	41

2.4 Avrupa Birliğinde Yumurta Tavukçuluğunda Hayvan Refahına.....	45
Uygun olarak Kullanılan Kafes Tipleri	
2.4.1 Zenginleştirilmiş veya İyileştirilmiş Kafesler.....	45
2.4.2 Kuşluk Tipi (Aviary) Kümesler.....	45
2.4.3 Tünekli (Perchery) Tip Kümesler.....	46
2.4.4 Serbest Dolaşım (Free-Range) Barındırma.....	46
2.5 Buzağuların Korunması ile İlgili Hayvan Refahı Uygulamaları.....	48
2.6 Domuzların Korunması ile İlgili Hayvan Refahı Uygulamaları.....	53
2.6.1 Çeşitli Domuz Kategorileri İçin Uygulamalar.....	58
2.6.1.1 Erkek Domuzlar.....	58
2.6.1.2 Dişi Domuzlar ve Genç Dişi Domuzlar.....	58
2.6.1.3 Domuz Yavruları.....	59
2.6.1.4 Genç domuzlar ve Damızlık Domuzlar.....	59
2.7 Koyun Ve Keçi Yetiştiriciliğinde Hayvan Refahı.....	60
2.8 Sığır Yetiştiriciliğinde Hayvan Refahı.....	61
2.9 Avrupa Birliğinde Nakil Esnasında Hayvan Refahı.....	62
2.9.1 Nakliye ve İlgili Diğer İşlemler Sırasında Hayvanların	65
Korunması Konusunda Avrupa Birliği Mevzuatları	
2.9.2 Organizatörler, Nakliyeciler, Bakıcılar ve Toplama.....	68
Merkezleri	
2.9.3 .Yetkili Makamların Görev ve Yükümlülükleri.....	70
2.9.4 Nakliye İçin Uygun Olma Gereklileri.....	79
2.9.5 Nakil Araçları ile İlgili Şartlar.....	81
2.9.6 Nakliye Sırasındaki Uygulamalar.....	83
2.9.7 Hayvan Deniz Araçları ya da Deniz Konteynırı Taşıyan.....	86
Deniz Araçları	
2.9.8 Su Verme ve Besleme Arası, Yolculuk Saatleri ve Dinlenme.....	88
Süreleri	
2.9.9 Nakil Sırasında Hayvanlar İçin Ayrılacak Yer Tahsisleri.....	92
2.9.10 Karayolu Sürücülere Ve Bakıcılar İçin Nakliye Hususunda.....	99
Eğitim	
2.10 Avrupa Birliğinde Kesim veya Ölüm Anında. Hayvan.....	99
Refahı Uygulamaları	

2.10.1	Mezbaha Dışı Sersemletme ve Öldürme.....	103
2.10.2	Nakliye ve Mezbahalardaki Hayvan Barındırılması.....	104
	Konusundaki Yaptırımlar	
2.10.3	Taşıyıcılardan (Konteynır) hayvanları indirme kuralları.....	105
2.10.4	Taşıyıcılarla (Konteynır) Hayvan Teslimatı kuralları.....	106
2.10.5	Sersemletilme, Kesim ve Öldürülme Öncesi Zapt-I Rapt.....	107
2.10.6	Kürkü İçin Yetiştirilen Hayvanlar Dışındaki.....	107
	Hayvanların Bayıtılması veya Öldürülmesi	
2.10.7	Öldürme İçin Özel Uygulamalar.....	108
2.10.8	Kan Akıtma.....	109
2.11	Hayvan Kesiminde Kuralları Ortaya Koyan Avrupa Sözleşmesi.....	109
2.11.1	Hayvanların kesimhanelere teslimi ve onların ağılları.....	110
2.11.2	Ağıllar.....	112
2.11.3	Kesim.....	113
2.11.3.1	Kesim Öncesi.....	114
2.11.3.2	Kesim Esnası.....	115
3. TÜRKİYE'DE HAYVAN REFAHI KONUSUNDA MEVCUT DURUM.115		
3.1	Türkiye'de Çiftlik Hayvanları Refah Uygulamaları.....	116
3.1.1	Hayvancılık İşletmeleri.....	118
3.1.2	Barınak ve Hayvan Refahı.....	122
3.1.2.1	Barınak içi Bazı Mikroklima Şartları.....	122
3.1.2.2	Hayvan Başına Ayrılan Alan.....	123
3.1.2.3	Zeminin Yapısı ve Altlık.....	124
3.1.2.4	Hayvanların Bağlaması.....	125
3.2	Türkiye'de Hayvan Nakli ile İlgili Refah Uygulamaları.....	128
3.2.1	Nakil Öncesi ve Sonrası Hayvanların Kontrolü.....	135
3.2.2	Nakil Araçları.....	136
3.2.3	Hayvan Nakleden Araç Şoförlerinin Eğitimi.....	137
3.2.4	Yükleme ve Boşaltma işlemleri.....	137
3.2.5	Nakil vasıtalarında yerleşim sıklığı, yükseklik ve çevre şartları.....	137
3.2.6	Hayvan nakillerinde taşıma mesafeleri ve molalar.....	139

3.3 Türkiye’de Kesim veya Ölüm Anında Hayvan Refahı Uygulamaları.....	141
3.3.1 Salgın hastalık çıkması durumunda hayvan kesimleri ve öldürme.....	145
3.3.2Deneyisel ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Hayvanlar.....	146
4.SONUÇ VE ÖNERİLER.....	148
5.KAYNAKÇA.....	156

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
EUROGROUP	Avrupa Hayvan Refahı Grubu
UK	Birleşik Krallık (İngiltere)
İATA	Uluslararası Hava Taşımacılığı İdaresi
SOLAS	Uluslararası Denizde Can Güvenliği Sözleşmesi
CAS	Kontrollü Atmosfer Bayılma
DEFRA	İngiltere Çevre, Gıda ve Tarım Departmanı
CGU	Taşınabilir Gaz Ünitesi
HACCP	Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları
HSZK	Hayvan Sağlığı Zabıtası Yönetmeliği
KKGM	Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü
AT	Avrupa Topluluğu
OIE	Dünya Hayvan Sağlığı Organizasyonu

ŞEKİLLER DİZİNİ

- Şekil 1 Tarım Bölgelerine göre nüfus oranları(%) (T. C. Başbakanlık D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001, Anonim, 2002c). 133

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1	Tablo 1. Hayvan refahı ile ilgili önemli gelişmelerin kronolojik dağılımı	6
Tablo 2	Tablo 2 Hayvan deniz araçları ya da deniz konteynırları taşıyan araçlarda asgari günlük yem ve su temini	88
Tablo 3	Tablo 3: Demiryolu ile nakliye sırasında Evcil Tektırnaklılar için ayrılacak yer tahsisleri	92
Tablo 4	Tablo 4: Karayolu ile nakliye sırasında Evcil Tektırnaklılar için ayrılacak yer tahsisleri	92
Tablo 5	Tablo 5: Havayolu ile nakliye sırasında Evcil Tektırnaklılar için ayrılacak yer tahsisleri	93
Tablo 6	Tablo 6: Denizyolu ile nakliye sırasında Evcil Tektırnaklılar için ayrılacak yer tahsisleri	93
Tablo 7	Tablo 7: Demiryolu ile nakliye sırasında Büyükbaş Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri	94
Tablo 8	Tablo 8: Karayolu ile nakliye sırasında Büyükbaş Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri	94
Tablo 9	Tablo 9: Havayolu ile nakliye sırasında Büyükbaş Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri	95
Tablo 10	Tablo 10: Denizyolu ile nakliye sırasında Büyükbaş Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri	95
Tablo 11	Tablo 11: Demiryolu ile nakliye sırasında Koyun ve Keçiler için ayrılacak yer tahsisleri	95
Tablo 12	Tablo 12: Karayolu ile nakliye sırasında Koyun ve Keçiler için ayrılacak yer tahsisleri	96
Tablo 13	Havayolu ile nakliye sırasında Koyun ve Keçiler için ayrılacak yer tahsisleri	97
Tablo 14	Denizyolu ile nakliye sırasında Koyun ve Keçiler için ayrılacak yer tahsisleri	97
Tablo 15	Havayolu ile nakliye sırasında Domuzlar için ayrılacak yer tahsisleri	98
Tablo 16	Denizyolu ile nakliye sırasında Domuzlar için ayrılacak yer tahsisleri	98
Tablo 17	Nakliye sırasında Kumes hayvanları için ayrılacak yer tahsisleri	99

1.GİRİŞ

Refah günlük hayatta sık kullanılan bir terim olup; toplumlara göre farklı anlamlar kapsamaktadır. Oxford İngilizce sözlüğünde refah, iyi olma durumu, iyi talih, mutluluk, iyi bir yaşam ve zenginlik şeklinde tanımlanır. Refah ayrıca sağlık terimi ile eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır. İnsanlarda refah tanımının kapsamına fiziksel sağlık ile birlikte zihinsel sağlık da girer. Hayvan refahı ise çeşitli şekillerde tanımlanır. İngiltere’de entansif yetiştirilen çiftlik hayvanlarında hayvan refahının araştırılması amacıyla bir komite (Brambell Komitesi) kurulmuştur. Bu komite hayvanın zihinsel ve fiziksel olarak iyi olma durumunu ifade etmeye çalışır. Bunun için de refahı değerlendirirken hayvanların morfolojik yapılarını, duygularını ve davranışlarını bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Hughes (1976) hayvan refahını, hayvanın çevresi ile uyum içerisinde olduğu zihinsel ve fiziksel durumu olarak ifade etmiştir. Carpenter (1980) ise hayvan refahını hayvanın bulunduğu çevrede rahatsızlık duymadan (acı çekmeden) yaşayabilmesi olarak tanımlamıştır. Böylece hayvanların çevreye ne derece uyum sağladığı hayvan refahının derecesini belirler. Dawkins (1980) bu tanımlamaları dikkate alarak, hayvan refahının tam bir tanımının yapılamayacağını savunmuştur. Bütün bu tanımlamalar dikkate alınarak refah ‘tüm hayvanlara doğal davranışlarının tüm hallerini göstermelerine imkan verecek şartların sağlanması olarak’ tanımlanabilir.

Hayvan refahı bilim, etik ve estetik yönlerden ele alınmaktadır. Böylece bir bilim adamı hayvan üzerinde uygulanan herhangi bir işlemin hayvan refahı açısından ne kadar önemli olduğunu ölçebilir ve bu işlemin etik açısından ne kadar uygun olduğunu belirleyebilir. Eğer milyonlarca tavuğu ilgilendiren ticari amaçlı bir deneme, laboratuarda onlarca tavuk üzerinde yapılıyorsa bu durum normal karşılanabilir. Ancak uygulamada çok az önemi olan bir durum için onlarca hayvana acı çektirmek etik olarak kabul edilemez. Bu konuda çalışan kurul (Brambell Komitesi), hayvan refahının hayvanın zihinsel ve fiziksel durumunu, yaşadığı çevrede rahatsızlık duymadan ve hayvanın duygularını kapsayacak

şekilde tanımlanması gerektiğini vurgulamıştır. Rahatsızlık duymanın ise tam bir bilimsel tanımlaması yoktur (Duncan ve Poole., 1990).

Brambell Komitesi rahatsızlık kapsamına giren konuların bir listesini yapmış ve bunları *acı*, *korku*, *sinirlilik* ve *yorgunluk* olarak belirtmiştir. Ayrıca insanların bilmedikleri fakat hayvanlara rahatsızlık veren (acı çektiren) durumlar da olabilir. Örneğin göçmen bir kuşun bir kafes içinde kalmasının ne demek olduğunu hayal etmek bir insan için zordur. Bu durum acı çekmenin tarifinin bir kurul tarafından yapılmasını gerektirir. Dawkins (1980) rahatsızlığı veya acı çekmeyi duygusal olarak hoşnutsuzluk uyandıran durumlar olarak ifade etmiştir. Ayrıca sakatlıktan kaynaklanan fiziksel sağlık ve özgürlük kaybının da önemli bir rahatsızlık kaynağı olduğu unutulmamalıdır. İnsanlar tarafından özgürlükleri kısıtlanan omurgalılar, kuşlar ve memeliler gelişmiş kavrama kabiliyetlerine sahip oldukları için refah bakımından en çok risk altındadırlar (Walker, 1983).

Günümüzde hayvan refahı veteriner hekimlik etiğinin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Hayvan refahı konusu veteriner hekimlerin, fizyologların, davranış bilimcilerinin ve etolojistlerin ortak çabaları sonucunda yeni ve farklı bir çalışma alanı ve bilimsel nitelikli bir disiplin olarak gelişmektedir. Bu alan, hayvanların biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarıyla ilgili temel gerçeklerin belirlenmesini ve hayvan davranışlarının daha iyi anlaşılmasını amaçlamakta ve pratikteki önemi evcil hayvanların yaşamlarının iyileştirilmesine katkı sağlamaktır (Anonim, 2003a).

Hayvan refahı, hayvanın yaşam kalitesini yansıtan bir tanımlamadır. Tam anlamıyla zihinsel ve fiziksel sağlık durumunu, mutluluğunu ve uzun yaşam gibi özellikleri içerir. Geniş anlamda hayvan refahı şöyle tanımlanabilir: “Çiftlik, pet, arkadaş, egzotik, laboratuvar ve vahşi hayvanların bakımı, beslenmesi, barındırılması, yetiştirilmesi, nakliyesi, kesimi, tedavisi ya da bilimsel araştırmalarda kullanımı sırasında ağrı, acı ve ıstıraptan uzak sağlık, mutluluk ve iyilik hallerinin sağlanmasıdır.”

Hayvan refahı konusu, 1960'lı yılların başından itibaren dünyanın farklı yerlerinde ele alınan ve tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışmaların etkisiyle "Hayvan Hakları Evrensel Bildirisi" kabul edilmiştir. Günümüzde ise Avrupa Topluluğu kuruluşları ve üye ülkelerde hayvan refahı konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiş ve birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Toplumların hayvan bakımı ve refahı ile ilgili değer yargıları, tutumları ve beklentileri hızlı bir şekilde değişmektedir. Hayvan refahı toplumsal düzeyde duygusal ve politik bir sorun haline gelmektedir (Smith., 1998).

Hayvan yaşamının kalitesi konusunda toplumun ilgisinde ve gerekli değerlendirmelerin yapılmasında bilim önemli rol oynamış ve hayvan refahı günümüzde bilimsel bir araştırma ve tartışma konusu olarak kabul görmüştür. Bu görüş, temelde değerlerden orijin alan bir etik anlayışın bilimsel bir yaklaşım içerisinde nasıl kavramlaştırılabileceği tartışmasını da ön plana çıkarmıştır (Duncan ve Fraser., 1997).

Son 10 yılda toplumun hayvanlara karşı ilgisinde büyük değişiklikler olmuştur. Felsefi olarak insanların diğer canlılara karşı ahlâki yükümlülüklerini geleneksel yollarla yerine getirmelerinde köklü değişimler zorunlu kılınmıştır. Hayvan refahı sorunları ve bunların yasalardaki kuralları en az 200 yıl öncesine uzanmakla birlikte bu sorunlar sadece zalimlik olarak ifade edilmiştir (Rollin., 1990).

Hayvan refahı bilimi 1960'lı yıllarda biçimsel olarak gelişmeye başlayan yeni bir alan olarak tanımlanmaktaydı. Günümüzde ise etik, etoloji, fizyoloji, nöroloji ve ekonomi gibi bazı bilim dalları tarafından kuşatılmıştır. Hayvan refahı bilimindeki incelemeler başlangıçta geleneksel olarak çiftlik hayvanları refahı üzerine odaklanmış; günümüzde ise hapsedilen tüm hayvanlar (vahşi hayvanlar dahil) bu alan içinde düşünülmektedir (Hewson., 2004).

Hayvan refahını ciddi bir şekilde göz önüne almak hayvanların geleneksel kullanılışlarına bir meydan okuma olarak da görülmektedir (Tannenbaum., 1995) .

1.1 Hayvan Refahının Tarihsel Gelişimi

Entansif üretim sistemlerinde veya bilimsel araştırmalar için yetiştirilen hayvanların içinde bulunduğu şartlar “Hayvan Refahı” tartışmalarını ortaya çıkarmıştır. Geçmişte uygulanan yetiştirme yöntemleri hayvan refahını olumsuz etkilemiştir. Yakın zamana kadar süt inekleri bağlı sistemde kapalı ve kalabalık ahırlarda barındırılmışlardır. Atlar haftanın 6 günü yoğun tempoda çalıştırılmış ve 7. gününde kapalı bir ortamda bağlı kalmışlardır. Bu durum hayvanlarda olumsuz davranışların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Pek çok çiftlik hayvanı kış dönemi boyunca kötü hava şartlarında barındırılmış ve ancak yaşama payı kadar yiyecek verilmiştir. Hayvanat bahçelerindeki yabani hayvanlar bakıcılar tarafından uygun olmayan kafes şartlarında barındırılmışlardır.

Modern çağda hayvan refahındaki olumsuzlukların meydana gelmesine çeşitli faktörler sebep olmuştur. Hayvan yetiştiriciliğinde yeni uygulamalar hayvan refahını olumsuz etkilemiştir. Bu uygulamalarla, uygun olmayan çevre şartları oluşturulmuş ve hayvanlarda davranış bozuklukları şekillenmiştir. Hayvanlar genellikle uygun olmayan sosyal çevrelerde bulunmakta, bazen çok geniş gruplarda, bazen çok küçük gruplarda barındırılmaktadır (Duncan ve Poole., 1990).

Smith’e göre, Thomas Aquinas bin yıl önce “*hayvanlara acımasızca kötü davranışların yasaklanması*” gerektiğini çünkü bunun “*insanlarda duygusuzluğa yol açabileceğini*” belirtmiştir. Daha yakın bir zamanda 18’inci yüzyılda Jeremy Bentham konuya “*Sorun konuşabilmeleri ya da düşün ebilmeleri değil acı hissedip hissetmedikleridir*” diyerek farklı bir bakış açısı kazandırmıştır (Smith., 1998). Milburn ise insanların kendilerine sormaları gereken soru “*Hayvanların hakları var mıdır?*” yerine “*Bizim onlara karşı sorumluluklarımız var mıdır?*” olmalıdır diye belirtmiştir (Milburn, 1983). İnsanların hayvanların statüleriyle ilgili algılamaları kendi statülerini değerlendirmeleriyle bağlantılıdır. Birçok insan uygarlığın hayvanlara muameleye göre ölçülmesi gerektiğini inanılmaz

bulmaktadır. Bir kısım insana göre ise uygarlığın hayvanlara muameleye göre ölçülmemesi inanılmaz gelmektedir.

Hayvanları koruma hareketi Amerika'da 19'uncu yüzyılda atlara ve çiftlik hayvanlarına işkence sebebiyle ortaya çıkmıştır. Hayvanlarla ilgili ilk yasa çiftlik hayvanlarının taşınması sırasında su ve gıda temin edilmesi ve her 24 saatte bir hayvanlara dört saatlik istirahat verilmesi ortamının oluşturulması için tasarlanmıştır. Bundan 50 yıl sonra (1955) ilk kez "İnsâni Kesim Yasa Tasarısı" ABD Kongresi'ne sunulmuştur.

Günümüzde taşıma ya da kesime göre, hayvan barınakları üzerine protestolar daha fazla görülmektedir. Bu durum 1960 sonrası "yoğun hapis sistemli yetiştiriciliğe" geçişten kaynaklanmaktadır. 1965 yılında Ruth Harrison'un İngiltere'deki kronik problemlerle ilgili bildirisini Brambell Komisyonunun oluşumuna sebep oldu ve bu komisyon "yatmak, kalkmak, etrafına dönmek, gemek ve tumar" için "*beş özgürlük*" adlı bildiriye gündeme getirdi (Rowan ve ark., 1997).

1965 Brambell raporunda refah geniş bir kavram olarak ifade edilmiş ve hayvanların hem fiziksel hem de akli iyiliğini içermekte olduğu belirtilmiştir. 1968 yasası hayvanlarda nedensiz yere acı ya da sıkıntıya yol açmanın suç olduğunu belirtmiştir (Birbeck., 1991). Brambell Raporuyla Avrupa'da toplumun ilgisi yavaş yavaş bu konuda artmaya başlamış ancak 1979 yılında ilk kez düzenlenen hayvan refahı toplantısına kadar çok önemli bir gelişme olmamıştır. Bununla birlikte son 20 yılda hükümetler tarafından daha fazla miktarlarda finansal destek alternatif sistemlerle ilgili araştırmalara aktarılmakta ve çiftlik hayvanlarının davranış ve refah konuları üzerine Avrupa toplumlarının ilgisi artmaktadır. A.B.D.'de ise bu ilginin seviyesi daha düşük kalmıştır. Bu konuyla ilgili ilk makale 1971 yılında veteriner hekim Franklin M. Loew tarafından hazırlanmıştır. Son yıllarda çiftçiler ve üretimdeki bilim adamları üzerine baskı giderek artmakta; konunun karmaşıklığından dolayı tartışmanın yoğunluğu da giderek artmaktadır. Hayvan refahı tartışmasının karmaşıklığından dolayı, çiftlik hayvanı refahı analizinde değerlendirme için deontoloji (yasalar), etik (değerler), teknoloji, ekonomi ve bilimsel bilginin gerekli olduğu belirtilmektedir (Rowan ve ark., 1999).

Duncan ve Fraser'e göre, Ruth Harrison modern hayvansal üretim uygulamalarında, kamu oyunun yoğun ilgisini çeken değerlendirmelerinde *“Tavukların yumurtlaması için kullanılan otomatik kafes sistemlerinin kesinlikle kaldırılmasını; süt danası beslemesinde kullanılan intensif yöntemlerin kesinlikle engellenmesini; hayvanların yetersiz gıdalarla beslenmesini yasaklayan özel kanunların çıkarılmasını; sürekli bağlı bırakılmanın yasaklanmasını; çarpma ve vurmanın yasaklanmasını; hayvanların yetersiz ışık ya da karanlıkta barındırılmalarının yasaklanmasını”* tavsiye ettiğini belirtmişlerdir.

İsveçli Astrid Lindger ise hayvan refahı yasalarının geliştirilmesinde etkili olan, *“gençler dahil hayvanlara az olsa da bir yaz tatili mutluluğunun garanti edilmesi; devamlı tutuldukları ahır gibi kalabalık ve ölünceye kadar kalmak zorunda oldukları mekanlardan uzaklaştırılmaları; bir kez olsun güneşi görmeleri; kokuşmuş gazlar yerine en az bir kez temiz hava solumaları gerektiği”* görüşlerini savunmuştur. Benzer hayvan refahı hareketleri *“hayvanlar için neyin uygun, neyin yararlı”* olduğu gerçeğini paylaşan görüşler etkili oluncaya kadar sürmüştür. Şüphesiz bu etik yaklaşımları içeren görüşlere karşı fikirler de ileri sürülmüştür. İntensif sistemde daha geniş hayvan refahı standartları sağlananlara göre, doğal koşullarda extensif yaşamlarını geleneksel biçimde sürdürenlerde daha çok hayvan refahı sorunları olduğunu ileri süren karşı görüşlerde olmuştur (Duncan ve Fraser., 1997).

Tablo 1'de 1950-1999 yılları arasında avrupa'da hayvan refahı ile ilgili önemli gelişmelerin kronolojik dağılımı yer almaktadır (Briese., 2005; Hollands., 1989; Rowan ve ark., 1999 ;Yaşar ve Yerlikaya., 2004; Yaşar., 2005).

Tablo 1. “ Hayvan refahı ile ilgili önemli gelişmelerin kronolojik dağılımı”

<u>Yıl</u>	<u>Avrupa</u>
1950	Danimarka- Hayvanları Koruma Yasası
1964	Ruth Harrison'ın Makine Hayvanlar adlı eseri
1965	İngiltere- Çiftlik hayvanları refahı Brambell Raporu
1967	İngiltere-Çiftlik Hayvanları refahı Tavsiye Kurulu
1968	Çiftlik Hayvanları Barındırma ve Yönetim Uygulama Kodu

	Yasası
1969	Geleneksel Hayvan Taşımacılığı Avrupa Konseyi
1971	A.B. Kümes Hayvanları kesim yönergesi
1972	Batı Almanya – Hayvanları Koruma Yasası
1974	A.B. Kümes Hayvanları Kesim Öncesi Yönergesi
1976	Çiftlik Hayvanlarının Beslenmesine Yönelik Koruma Antlaşması
1977	A.B. Hayvan Nakilleri Yönergesi
1978	Hayvan Hakları Evrensel Bildirisi
1978	İsviçre- Hayvan Refahı Yasası-İnsâni Kesim Metotları Yasası
1979	A.B. Kesim Yönergesi-Hollanda- Çiftlik Hayvanları Refahı konulu Birinci Avrupa Konferansı
1980	Brüksel’de Hayvan Refahı Avrupa Grubu kuruldu
1981	A.B. Yumurta Tavukları Standartlar Yönergesi Kümes hayvanları Refahı konulu birinci Avrupa Sempozyumu
1982	Çiftlik Hayvanları Refahı konulu İkinci Avrupa Konferansı
1985	İkinci Kümes Hayvanları Refahı Sempozyumu
1986	A.B. Yumurta Tavukları Yönergesi-Batı Almanya – Hayvanları Koruma Yasasını revize etti
1987	Hollanda Hayvan Sağlığı Yasasını revize etti
1988	İsveç Hayvan Refahı Yasası
1989	Üçüncü Avrupa Kümes Hayvanları Refahı Sempozyumu
1990	A.B. Yumurta ve Kümes Hayvanı Pazarlama Standartları
1993	Dördüncü Avrupa Kümes Hayvanları Refahı Sempozyumu
1994	Bataryalı kafeslerin alternatifleri semineri, İsveç
1996	Avrupa Ülkeleri Tarım Bakanları “Taşıma Sırasında Hayvanların Gönenci” Antlaşması
1997	Hayvanların Korunması ve Refahı Protokolü (Amsterdam Antlaşması.) Hayvanlar “ <i>duygulu varlıklar</i> ” olarak kabul edilmiştir.
1999	Hayvanat Bahçelerindeki Hayvanlara İlişkin Yönetmelik (A.K.)

Hayvan refahı konusuna ilişkin ilk yasal dayanak AB'nin kuruluşu ile ilgili 1957 tarihli Roma Antlaşmasıdır. Antlaşma hükümleri düzenli aralıklarla gözden geçirilip değiştirilmiş, Hükümetlerarası Konferansın yardım ve destekleri ile gerçekleştirilen son değişikliğin sonucunda AB'ne üye ülkeler tarafından 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan Amsterdam Antlaşması Mayıs 1999 da yürürlüğe girmiştir.

Amsterdam Antlaşması hayvanları ilk kez duygulu varlıklar olarak kabul etmesi ve hayvan refahına ilişkin yasal hükümleri içeren bir protokolü kapsamı bakımından çok önemlidir. Ancak, antlaşma AB'nin doğrudan hayvan refahı ile ilgili müstakil ve ortak bir yasayı yürürlüğe koyması konusunda yetersiz kalmıştır (Anonim, 2003a).

1.1.1 Hayvan Hakları Bildirgesi

15 Ekim 1978'de Paris UNESCO evinde ilan edilen Hayvan Hakları Evrensel Bildirisi Hayvan refahının temel konu başlıklarını kapsayan bir belge olması açısından tarihte yerini almıştır. Bu bildirme'de aşağıda belirtilen hususlar yer almıştır.

- Bütün hayvanlar yaşam önünde eşit doğarlar ve aynı var olma hakkına sahiptirler.
- Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir. Bir hayvan türü olan insan, öbür hayvanları yok edemez. Bu hakkı çiğneyerek onları sömüremez. Bilgilerini hayvanların hizmetine sunmakla görevlidir. Bütün hayvanların insanca gözetilme, bakılma ve korunma hakları vardır.
- Hiçbir hayvana kötü davranılamaz, acımasız ve zalimce eylem yapılamaz. Bir hayvanın öldürülmesi zorunlu olursa, bu bir anda, acı çektirmeden ve korkutmadan yapılmalıdır.

- Yabani türden olan bütün hayvanlar, kendi özel doğal çevrelerinde karada, havada ve suda yaşama ve üretme hakkına sahiptir. Eğitim amaçlı olsa bile özgürlükten yoksun kılmanın her çeşidi bu hakka aykırıdır.
- Geleneksel olarak insanların çevresinde yaşayan bir türden olan bütün hayvanlar uyumlu bir biçimde türüne özgü yaşam koşulları ve özgürlük içinde yaşama ve üreme hakkına sahiptir.
- İnsanların yanlarına aldıkları bütün hayvanlar doğal ömür uzunluklarına uygun sürece yaşama hakkına sahiptir. Bir hayvanı terk etmek acımasız ve aşağılık bir davranıştır.
- Bütün çalışan hayvanlar iş süresi ve yoğunluğunun sınırlandırılması ve güçlerini artırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.
- Hayvanlara fiziki ya da psikolojik bir acı çektiren deneyler yapmak hayvan haklarına aykırıdır. Tıbbi, bilimsel, ticari ve başkaca biçimlerdeki her türlü deneyler için de durum böyledir.
- Hayvan beslenmek için yetiştirilmişse de bakılmalı, barındırılmalı, taşınmalı, ölümü de acı çektirmeden ve korkutmadan olmalıdır.
- Hayvanlardan insanların eğlencesi olsun diye yararlanılamaz, hayvanların seyrettirilmesi ve hayvanlardan yararlanılan gösteriler hayvan onuruna aykırıdır.
- Zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi yaşama karşı suçtur.
- Çok sayıda yabani hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış bir soykırım, yani bir suçtur.
- Hayvan ölümüne de saygı göstermek gerekir. Hayvanın öldürüldüğü şiddet sahneleri sinema ve televizyonda yasaklanmalıdır.
- Hayvanları koruma ve savunma kuralları, hükümet düzeyinde temsil olunmalıdır. Hayvan hakları da insan hakları gibi yasayla korunmalıdır (Anonim., 2007).

1.1.2 Amsterdam Antlaşması

AB kurucu anlaşması olan Roma Antlaşması, Hayvan refahı ile ilgili spesifik maddeler ihtiva etmemektedir. Ancak AB çeşitli dönemlerde gelişen ihtiyaca cevap vermek amacıyla mevzuatını güncelleştirmiş hayvan refahı da bundan

payını almıştır. Kurucu antlaşmada çeşitli zamanlarda tadilat yapılmış ve bu tadilatlardan Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması hayvan refahı açısından en önemli kazanımları ve bazı kuralları getirmiştir. Daha önce Roma antlaşmasına sadece bir deklarasyon olarak giren "Hayvan Refahı" kavramı, Amsterdam anlaşması ile üye devletlerce onaylanan bir protokolü içermektedir ki hukuki anlamda protokol deklarasyondan çok daha önemli yaptırım gücü olan bir belgedir.

Mevzuat gelişimi, kurucu antlaşmada yer alan bu gelişmeyle sınırlı kalmamıştır. Çevre ve hayvan refahı bilincinin gelişmesine paralel olarak ve yine AB üyesi ülkeler arasında eşit şartlarda aynı standartlarda üretimi ve ticareti sağlayacak olan ikincil mevzuat çalışmaları da Roma anlaşmasında yer alan deklarasyonu baz alarak gelişim göstermiştir. Bu gelişim çiftlik hayvanlarında sırasıyla kesimle ilgili olarak 1974 ve 1993 yıllarında uygulamaya konan 74/577 sayılı "Hayvanların Kesim Öncesi Sersemletme" konulu direktif ile 93/119 sayılı "Hayvanların Kesim veya Öldürme Sırasında Korunması" direktifidir. Yumurta tavukları ile ilgili olarak da 86/113 ve 88/116 sayılı "Kafeste Yetiştirilen Yumurtacı Tavukların Korunması için Asgari Standartlar", 99/74 sayılı "Yumurtacı Tavukların Korunması için Asgari Standartlar ve 1906/90, 1907/90, 1538/91 sayılı "Yumurta için Pazarlama Standartları" ile ilgili direktifler devreye girmiştir. Buzağılarla ilgili olarak ta 91/629, 97/2 sayılı direktiflerle "Buzağuların Korunması için Asgari Standartlar" oluşturulmuş, Domuzların korunması için asgari standartlar ise 91/630 sayılı direktifle, genel anlamda çiftlik hayvanlarıyla ilgili standartlar da 98/58 sayılı Çiftlikte yetiştirme amacıyla tutulan hayvanların korunması ile ilgili direktifle oluşturulmuştur (Aşkaroğlu., 2006).

Dünyada artık sosyal ve etik açıdan tüm hayvanların yaşamlarının güvence altına alınması yolunda önemli mesafe katedilmiştir. Bu bağlamda 15 Ekim 1978 tarihinde UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) "*Hayvan Hakları Evrensel Beyanname*"si kabul edilmiştir. Avrupa Birliği üye ülkeleri ise, adı geçen Beyannamenin 14 üncü maddesi gereğince ülkelerinde hayvanların korunması açısından önemli adımlar atmışlardır.

Avrupa Birliği (AB)'ne üye olan bazı ülkeler (Almanya, Avusturya, Hollanda ve İsveç) ile İsviçre hayvanları koruma kanunlarını çıkarmışlar, Almanya ise daha sonra yasada yaptığı değişiklerle, bu korumanın kapsamını daha da genişletmiştir (Anonim, 2003c).

Roma Antlaşması'nın, Haziran 1997'de, Hükümetler Arası Konferansın himayesinde gözden geçirilmesi süreci 2 Ekim 1997'de Üye Devletlerce imzalanarak Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile sonuçlanmıştır. Amsterdam Antlaşması'nın hayvan refahı bakımından önemi, antlaşma metnine konuyla ilgili bir protokolün eklenmesinden kaynaklanır. Protokolde şu ifadeler yer almıştır:

“Hayvanların duygulu varlıklar olarak benimsenmesi yoluyla, hayvanların korunması ve hayvan refahı alanlarında iyileşme temin etmeyi amaçlayan Yüksek Âkit Taraflar, Avrupa Topluluğunu kuran antlaşmaya ek olacak şu madde üzerinde antlaşmaya varmışlardır ki, Topluluk tarım, taşımacılık, iç pazar ve araştırma politikaları geliştirilirken ve uygulanırken, Üye Devletlerin özellikle dinsel törenler, töreler ve bölgesel mirasa ilişkin mevzuatına ve idari hükümleri ile geleneklerine saygı göstermek koşuluyla, Topluluk ve Üye Devletler hayvan refahının tüm gereklerini dikkate alacaklardır.”

Protokol, üzerinde anlaşmaya varılmadan önce, Roma Antlaşması'nda hayvan refahına yegâne atıf bir deklarasyon idi. Deklarasyon ile karşılaştırıldığında, Protokol, hayvanların refah bağlamındaki tüm gereksinimlerinin karşılanması için açık yasal zorunluluklar getirmektedir ve hayvanları ilk defa “duygulu varlıklar” olarak nitelemektedir. Antlaşma, hayvan refahı mevzuatının geliştirilmesi için yasal dayanak teşkil etmediğinden, hayvan refahı mevzuatı, AB politikalarının, Ortak Tarım Politikası, iç pazar ve çevre gibi diğer birtakım özel amaçlarına dayandırılmak durumundadır. Bu nedenle, Protokol, hayvan refahını, çevre ve tüketici ilişkileri gibi konular ile eşit düzeye getirememiştir. Ayrıca, Protokol, yetki ikamesi ilkesine dayanarak, Üye Devletlere, sirkler, at ve tazı yarışları, av köpekleriyle yaban hayvanları avı ve boğa güreşlerinde hayvan refahına ilişkin ulusal mevzuat çıkartma hakkı tanımaktadır. Dinsel törenler, töreler ve bölgesel

mirasa dayanılarak gündeme getirilebilecek olası istisnaların Protokolün etkisini azaltabileceği düşünülmektedir (Duman., 2005).

1.1.3 Nice Antlaşması, Avrupa'nın Geleceği Konvansiyonu ve AB Anayasası

2001 yılında imzalanan ve 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Antlaşması ile AB genişlemesinin gerektireceği kurumsal değişiklikler üzerinde anlaşmaya varılmıştır. 2002 yılında, Avrupa Birliği'nin geleceği üzerinde çalışacak bir Konvansiyon oluşturulmuş ve son AB genişlemesinin ardından AB kurumlarında reform gerçekleştirecek müteakip Hükümetler Arası Konferansın hazırlık çalışmalarının tamamlanması amaçlanmıştır. Başlıca AB kurumları ve AB Üye Devletlerinin ulusal hükümetleri ile meclislerinden temsilcilerin oluşturduğu Konvansiyon, danışma evresi ardından, Temmuz 2003'de taslak anayasa metni için önerisine nihai şeklini vermiştir. Ekim 2003'de gerçekleştirilen Hükümetler Arası Konferansta, taslak anayasa metni üzerinde yapılan tartışmalar sırasında, Eurogroup, hayvan refahının, AB amaçları arasına dahil edilmesi ve tarım, çevre, tüketicinin korunması ile araştırma gibi uygulamada hayvan refahını etkileyebilecek, ilgili tüm politikalar ile uyumlu bir biçimde bütünleştirilmesi önerisinde bulunmuştur.

Devlet ve Hükümet Başkanlarının 18 Haziran 2004'de Brüksel'de biraraya gelmelerinin ardından, 20 Kasım 2004 tarihinde Roma'da imzalanan AB Anayasası'nın III-121 sayılı maddesinde, hayvan refahı şu ifadelerle yer almıştır:

“Birliğin tarım, balıkçılık, taşımacılık, iç pazar, araştırma, teknolojik gelişme ve uzay politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması aşamalarında, Birlik ve Üye Devletler, hayvanların duygulu varlıklar olması nedeniyle, Üye Devletlerin özellikle dinsel törenler, töreler ve bölgesel mirasa ilişkin mevzuatına ve idari hükümleri ile geleneklerine saygı göstermek koşuluyla, hayvan refahının tüm gereklerini dikkate alacaklardır.”

Hayvan refahının Anayasa metninde yer alması, cinsiyetlerin eşitliği, ayrımcılık ile mücadele ve çevrenin korunması başlıklarının yanısıra öncelikli AB hedefleri arasında yer aldığına göstergesidir. AB Anayasası, AB kurumlarını ve Üye Devletleri, yargı yetkisinde, mevzuat hazırlanmasında ve siyasi programlarda, hayvanların duygulu varlıklar olduğunu dikkate almaya çağırılmaktadır. AB'nin hayvan refahına ilişkin hedefi, hayvan refahının diğer birtakım çıkarlarla çatışması halinde, kararların hayvan refahı boyutuna ağırlık verilerek alınmasından yana tavır koymaktadır. Madde III-121, hayvan refahına ilişkin ulusal mevzuatın dikkate alınmasına olanak tanımakla birlikte, ulusal mevzuatı bağlayıcı kılmamaktadır. Söz konusu maddenin asıl başarısı, Avrupa Topluluğu Adalet Divanı kararlarında hayvan refahının göz önüne alınmasını sağlayacak olmasıdır. Ancak, günümüze dek edinilen deneyim doğrultusunda, hayvanların lehine yasal kararların kendiliğinden yaygınlaşmayacağı, çıkar çatışmalarında, hayvan refahı lehine kararlar alınabilmesi için hayvan hakları savunucularının söylemine gereksinim duyulacağı öngörülmektedir. Hayvan hakları savunucuları, AB Anayasasının, AB ve Üye Devletler arası uzlaşmayı simgelediğini öne sürerek, AB'nin hayvan refahına ilişkin hedefinin, şimdiden mevzuata ve mahkeme kararlarına yansımaları talep etmektedirler. Aynı grup, Madde III-121'den, "hayvan refahına ilişkin ulusal mevzuata saygı gösterilmesi" ifadesinin çıkartılmasını da savunmaktadır.

Hayvan refahı, günümüzde, insan egemenliğindeki hayvanların temel gereksinimlerinin karşılanmasını konu edinen bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Hayvanların gereksinimleri, ilk defa, Ruth Harrison'un 1964'de İngiltere'de yayımlanan "Makineleşmiş Hayvanlar" adlı kitabında dile getirilmiştir. Savaş sonrasında çiftlik hayvanlarına uygulanan yoğun üretim yöntemlerini eleştiren ve az da olsa, toplumsal ilgi uyandırarak, dönemin hükümetini harekete geçiren kitabın ardından, yetiştiricilik yöntemlerinin irdelendiği Brambell Raporu¹ yayımlanmıştır. Kılavuz niteliğindeki bu çalışmaları

¹ *Brambell Raporu*. "Makineleşmiş Hayvanlar"ın basımı ardından Prof. Dr. Roger Brambell, İngiltere Hükümetince yoğun üretimi yapılan çiftlik hayvanlarının refahını araştırmakla görevlendirilmiş ve Brambell Raporu doğrultusunda, Hükümet, 1967'de, daha sonra "Hayvan Refahı Kurulu" adını alan "Çiftlik Hayvanları Refahı Danışma Heyeti"ni kurmuştur. Heyetin, "hayvanların, buldukları alan içerisinde dönme, tüylerini temizleme, ayağa kalkma, yatma ve bacaklarını uzatma özgürlüğüne sahip olmaları" yönündeki önerileri, hayvan refahının esasını oluşturan Beş Temel Özgürlüğün temelidir.

destekleyecek bilimsel araştırmalara duyulan gereksinim, hayvan refahı biliminin doğuşuna neden olmuştur.

Sıkça karıştırılan hayvan refahı ve hayvan hakları kavramları, ortak dūřünsel temelleri olan iki ayrı meseledir. İlki, hayvanların gereksinimlerini anlamak için nesnel araştırma yöntemlerinden yararlanan bir bilim dalı iken, ikincisi, hayvanlara, acı çekmelerini önleyecek birtakım haklar tanınmasını savunan felsefi ilkedен yola çıkılan bir harekettir. Kanadalı etik bilimci David Sztybel, hayvan refahına ilişkin görüşleri altı başlık altında sınıflandırmıştır:

1. *Hayvan Sömürüsü Bağlamında Hayvan Refahı Anlayışı*

Ellerinde hayvan bulunduranların hayvanlara iyi davrandıklarına dair güvence vermesi talebi.

2. *Yaygın Hayvan Refahı Anlayışı*

Sıradan insanın, hayvanlara acımasız davranışlar sergilenmesini önlemeye yönelik kaygısı.

3. *İnsancıl Hayvan Refahı Anlayışı*

Kürk yapımı için ve spor amaçlı kullanım hariç, hayvanlardan yararlanılan uygulamaların çoğunun benimsendiği ve hayvanlara karşı acımasız davranışlara gösterilen ilkeli tepki.

4. *Hayvanların Özgürlüğü Bağlamında Hayvan Refahı Anlayışı*

Peter Singer'in² öncüsü olduğu, hayvanların acı çekmesini en aza indirgemeyi amaçlayan, ancak, hayvanların tıp alanında deneysel kullanımı gibi yüce amaçları kabul eden felsefe.

5. *Yeni Refah Anlayışı*

Gary Francione³ tarafından geliştirilen ve hayvanların insanlar tarafından kullanımını iyileştirmeye yönelik önlemlerin, zamanla hayvan kullanımını sonlandıracağına ilişkin görüş.

² *Peter Albert David Singer* (d. 1946) Avustralyalı filozof ve eğitmen; halen Princeton Üniversitesi'nde Profesör. Uygulamalı etik alanında çalışmakta olup, faydacılık görüşünü benimsemiştir. Melbourne Monash Üniversitesi'nde Felsefe Bölüm Başkanlığı yapmış olup, adı geçen üniversitenin Beşeri BiyoEtik Merkezi kurucusudur.

³ *Gary Francione* (d.1954) Hayvan hakları yasası konusundaki çalışmalarıyla tanınan Rutgers Üniversitesi Hukuk Profesörü. Merkezi sinir sistemine sahip olmaları dolayısıyla, hayvanların "duygu"ya sahip

6. *Hayvan Refahı/Hayvan Hakları Anlayışı*

Her iki kavramı birbirinden ayırmaksızın, bir bütün olarak ele alan görüş (Duman., 2005).

Halen 167 ülkenin üyesi bulunduğu Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatının 2004 yılı genel Kurulunda “Hayvan Refahı Konusunda Bir Rehber Hazırlanması” ve bu konuda bir “Çalışma Grubu” oluşturulması kararı alınmıştır. Nitekim bu teşkilat 2004 yılı Şubat ayında ilk kez “Global Hayvan Refahı Konferansı” düzenlemiştir. OIE tarafından;

- Kara yoluyla hayvan nakli,
- Deniz yoluyla hayvan nakli,
- İnsan tüketimi için hayvanların kesilmesi,
- Hastalık nedeniyle hayvanların insancıl şekilde öldürülmesi konularında rehber hazırlanmış, ülkelerin bu doğrultuda mevzuat hazırlaması OIE genel kurulunda kabul edilmiştir.

1.2 Hayvan Refahı Üzerinde Yetiştiriciliğin Etkileri

Hayvan refahını olumsuz etkileyen en önemli faktörler, hayvanlardan ürün elde edilene kadar karşılaştıkları yetiştiricilik koşulları, taşıma ve kesim öncesi muamelelerdir. Avrupa Birliğinde her gün 11.000.000 broyler kesim için sevk edilmektedir. Bu hayvanların %10'u ile %30'u taşıma sırasında yaralanmaktadır. Bu durum hayvanlar üzerinde değişik derecelerde strese yol açarak verim kaybına yol açacaktır. Bu nedenle gerek yetiştiricilik gerekse taşıma işlemlerinde bazı düzenlemeler gereklidir. Üzerinde düşünülmesi gerekli hususlardan biri, bütün bu hayvanlarının kesilmesi için taşınmasının gerekli olup-olmadığıdır. Hayvanların yetiştirildikten sonra çiftlikte kesilmesi, daha uygun bir çözümdür.

Refah şartlarının yetersiz olduğu diğer bir alan da laboratuvar hayvanlarıdır. Zaman zaman stresli işlemlere maruz kalan bu hayvanlar, genellikle optimum olmayan ortamlarda yetiştirilirler. Bu hayvanların araştırmanın amacına göre bazen hijyenik

varlıklar olduğunu, insanların malı kabul edilemeyeceklerini ve çıkarlarına aykırı durumlarda insanlarca kullanılmayacaklarını savunur.

ortamlarda tutulmalarını anlamak mümkündür. Veteriner, tıp ve psikolojik araştırmalarda ise hayvanların her türlü olumsuz şarttan etkilenmesini önleyecek şartların hazırlanması önemlidir. Bu ortamlar da ancak hayvanları psikolojik, biyolojik ve sosyal olarak izole eden barınaklarla sağlanır. Hayvanları artan stresin etkileri altında yapılan araştırmaların güvenilirliği şüphelidir.

Hayvan refahını ilgilendiren diğer bir alanda vahşi hayvanların bulunduğu hayvanat bahçeleridir. Hayvanat bahçeleri, hayvan refahına daha fazla önem vermelidir. Çünkü vahşi hayvanlar kapalı ortamlarda barındırıldıklarında anormal davranışlar sergileyebilirler. Gelişmiş hayvanat bahçeleri hayvanlara doğala yakın ortam sağlamaya çalışsalar da, bu problemin tamamen çözüldüğü anlamına gelmez. Hayvanlar hala doğal şartlardaki ihtiyaçlarını karşılayamayan kafeslerde tutulmaktadır. Örneğin; primatlar ve maymunlar zengin bir çevre kadar keşfetmeye ve özgürlüğe de gereksinim duyarlar.

Örneklerden anlaşılacağı üzere hayvan refahı ile ilgili sorun kapalı olarak barındırıldıkları ortamın eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte insanların hayvanlar üzerinde yapmış oldukları bazı ıslah çalışmaları ve yapılan yoğun seleksiyon uygulamaları da hayvan refahını olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin hindilerde ve tavuklarda ağırlık kazancı için yapılan seleksiyon çalışmaları hayvanlarda değişik derecelerde ortopedik bozukluklara yol açmıştır.

Tüm bu koşullar altında hayvanlar için ideal bir ortam en basit şekliyle hayvanın olası bütün ihtiyaçlarını karşılamalıdır. İhtiyaçlardan kasıt sosyal davranışlar, cinsel ihtiyaçlar, yiyecek, su, termal rahatıdır. Genel olarak kapalı olarak barındırılan hayvanların kendilerini ifade etmek için davranışlara ihtiyaç duymadıkları belirtilmektedir. Genel olarak kapalı ortamda bulundurulan hayvanlar yırtıcı hayvanlara karşı kendini koruma davranışı göstermezler. Bu durum hayvanın refah eksikliğinin göstergesi olarak belirtilebilir. Bu tür davranışlar kapalı bir çevrede ortaya çıkmaz. Eğer bu tür cevapların bir yırtıcı tarafından başlatılması veya yırtıcıya bazı uyarılarla bu tür davranışların ortaya çıkması isteniyorsa çevrenin de bir hasara yol açmayacak şekilde düzenlenmesi gerekir (Duncan ve Poole., 1990).

1.3 Hayvan Refahını Değerlendirme Metodları

Refahın değerlendirilmesinde hayvanın sağlığı, verimi, psikolojisi, biyokimyası kadar davranışları da dikkate alınmalıdır. Hayvan refahı ile ilgili problemler bütün bu konularla ilişkilidir. Hastalık ve sakatlıklar düşük refah düzeyinin göstergesi olarak kabul edilir. Üretimde kullanılan hayvanlar için verim düzeyleri de refahın bir göstergesi olabilir. Fakat pratikte bunu ölçmek her zaman mümkün değildir. İyi bir verim düzeyi her zaman refahı kanıtlamak için yeterli olmaz. Refahla ilgili fizyolojik ve biyokimyasal değişikliklerin ölçümünde iki problem vardır. Bunlardan birincisi hayvan üzerinde stres olmaksızın ölçümleri yapabilmek; diğeri ise ölçümdeki istenmeyen durumlardır.

Refahın bir göstergesi olarak davranışları kullanmanın avantajları vardır. Bunlardan biri hayvanları rahatsız etmeden refahın belirlenebilmesidir. Yani veriler kaydedilirken hataya yol açacak herhangi bir unsur yoktur. Davranışlar ayrıca daha çabuk ve hassas olarak olumsuz yönde etkilenmiş refah düzeyini de ortaya koyar. Bu sebeplerden dolayı davranışlar hayvanın refah düzeyinin belirlenmesinde önem taşır.

Refahın değerlendirilmesinde davranışların kullanımına yönelik olarak birkaç farklı yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan biri hayvanların acı, korku ve ağrı çekerken ne tür davranış sergiledikleridir. Örneğin Brambell komitesi kafeslerdeki tavukların sinirli olduklarını, çünkü normal davranışlarından olan çiftleşme, kuluçkaya yatma gibi davranışların engellendiğini, sadece çiftleşmeye belli zamanlarda izin verildiğini, uçamadıklarını, eşinemediklerini, özgürce yürüyemediklerini, yuvarlanamadıklarını belirtmiştir. Bu durum deneysel olarak da gösterilmiştir. Bu deneysel çalışmalarda yumurtlayan tavuklardaki yiyeceğe karşı olan davranışlar, seksüel davranışlar, kuluçka davranışları incelenmiş ve katalog haline getirilmiştir. Eğer tavuklar için şartlar uygun değilse normal olmayan ve katalogda bulunmayan davranışlar sergilemişlerdir. Eğer birden fazla tavuk aynı ortamı paylaşıyorsa baskın olan tavuk diğerlerine karşı saldırgan davranışlar sergilemektedir.

Acı çekmenin diğere bir nedeni olan korku ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmaktadır. Korkuya yol açan uyarılar ve cevaplar fizyolojik ve davranışsal olarak iyi şekilde anlaşılmış ve yetiştiricilik uygulamalarında kullanılmıştır. Örneğin broyler tavuklar kesime giderken makine ile yapılan toplama işleminde, elle yapılan toplama işlemine göre daha az korktukları tespit edilmiştir.

Hayvanların yalnız olması da bir rahatsızlık kaynağı olarak değerlendirilir. Bu nedenle refah incelenirken acı çekmeden başka diğere bazı nedenlerde göz önüne alınmalıdır.

Çiftlik hayvanları yetiştiriciliğinde uygulanan geleneksel sistemler 40 yıl öncesine kadar hayvan refahı için olumlu yönlere sahip olmasına rağmen, olumsuz yönlerinin de olduğu bir gerçektir. Geleneksel sistem altında yetiştirilen hayvanların strese maruz kalmaları ve ağır işlerde çalıştırılmaları hiç şüphesiz hayvan refahını olumsuz yönde etkilemiştir.

Hayvanların farklı çevre şartlarında farklı davranışlar sergilemeleri beklenen bir durumdur. Davranışlardaki farklılıklar hayvanların çevreye ne kadar adapte olduğunu gösterir. Optimal bir çevrede hayvanlar normal davranışlar sergilerken, optimal olmayan çevre şartlarında anormal davranışlarda artış görülür (Duncan ve Poole., 1990).

Birçok insan hayvanların his ve duyguları yaşadığına; koşulları kötü ise acı ve ıstırap çektiğine, iyi koşullarda ise mutlu olduklarına inanmaktadır. İnsanlara davranış açısından ele alındığında “acı ve mutluluk” etik kararlarımızın önemli kriterleri olarak kabul edilir. Aynı şekilde hayvanların değerlendirilmesinde de acı ve mutluluk önemli etik kriterler olmalıdır.

Hayvan refahına farklı bir yaklaşımda, onların “biyolojik sistemlerinin uygun olup olmadığı”nın saptanmasına dayanır. Bu yaklaşımla refah hastalıklar, yaralamalar, malnutrisyon gibi durumlarla zayıflatılabilecektir. Uzun yaşamda da üst düzeyde bir hayvan refahı “büyüme, üreme, normal fizyolojik ve davranış fonksiyonlarının görülmesiyle” tespit edilebilecektir (Duncan ve Fraser., 1997).

Hayvanların “açlık ve susuzluktan; fiziksel ve ısı sıkıntısından; acı, yaralanma ve hastalıktan; normal davranışlarını ortaya koymada; korku ve endişeden özgür olmaları (beş özgürlüğü)” *refah için kabul edilebilir standartları* ortaya koymakta olup ideal şartlardaki hayvanların durumlarını ifade etmektedir. Bunlar mantıklı ve ayrıntılı olarak düzenlenmiş, herhangi bir hayvanın refah analizi için iskelet durumundadır (Lascelles ve Main., 2002).

Hem “*refah*” (welfare) ve hem de “*mutluluk*” (well-being) kelimeleri literatürlerde aşağı yukarı aynı kavramlar için kullanılmakta olup bunların eşdeğer olmamaları gerekir. Refah ile hayvanların uzun dönemli durumlarından, mutlulukla ise kısa dönemli durumlarından söz edilmektedir. Bu tanımlamaya göre, hayvanların acı içeren bir aşımaya maruz bırakılması onların refahını yükseltirken mutluluklarına gölge düşürebilir. Ya da “*mutluluk*” bir hayvanın durumunu ifade etmede kullanılırken, hayvan popülasyonlarının durumunu belirtmek için “*hayvan refahı*” kullanılabilir (Rowan., 1997).

Refahın kullanımı ve tanımlanması üzerine daha başka muhtemel uyuşmazlıklar bulunmaktadır. Örneğin “*refahı basitçe fiziksel parametrelerle açıklanabileceğine yönelik eğilimler*” gibi. Eğer bir hayvan iyi besleniyor, yeterli su gereksinimi karşılanıyor, hastalıklardan ve iklimsel aşırılıklardan koruma sağlanıyorsa o zaman hayvanın iyi bir refah durumu içinde olduğu söylenebilir. (Rowan., 1997).

Odendal’a göre hayvan refahı probleminin tüm yönleriyle ele alınması gerektiği ve sorunların “insan – hayvan etkileşimi, yetiştirilecek hayvanların seçimi, besleme, yaşam alanları, eğitim, sosyal ihtiyaçlar, çevresel zenginlik, hijyen, hayvanların nakli, yetiştirme hizmetleri, yönetim hizmetleri, barınak hizmetleri” aşamalarında olduğu bildirilmektedir (Odendal., 1998).

Hayvan sağlığıyla ilgili etik sorunlar sonradan hayvan refahını azaltmaktadır. Örneğin süt veriminin artırılması ineklerde yüksek insidanslı mastitise yol açmakta ve sonuçta bu da yeniden hayvan refahını azaltıcı bir unsur olmaktadır.

Bazı yazarlar biyoteknolojinin kullanılmasıyla muhtemelen hayvanlarda acıya yol açıldığına inanmaktadır (Christiansen ve Sandoe., 2000).

Genelde hayvan refahı sorunu olasılıkla geleneksel hayvancılık uygulamasından kaynaklanmakta bu da veteriner hekimliği mesleğiyle doğrudan ilgili bir konu olmaktadır. Geleneksel hayvancılık uygulamasında olduğu gibi endüstriyel hayvancılıkta da şüphesiz hayvanlarda acıya sebep olmaya çalışılmamaktadır. Bununla birlikte yeni hayvancılık teknolojisi uygulamalarından kaynaklanan acının üç farklı türü bulunmaktadır. Yeni hayvancılık teknolojisi uygulamalarından kaynaklanan acının birinci şekli “*üretim hastalıkları*”, ikincisi zor, mahrum bırakılmış ve sınırlandırılmış çevre şartlarının mevcut olduğu “*hapsedilmiş- yetiştirme*”, üçüncüsü ise büyük çaplı endüstriyel işletmeler nedeniyle “*hapsedilme şartlarının oluşması*”

Evcil hayvanlar insanlar tarafından yanlış yöntem ve nakil metotlarıyla devamlı olarak taşınırlar ve bu hayvan refahını ciddi bir şekilde etkilemektedir. Bu durum hesaba katılarak farklı türlerin gereksinimleri önem kazanmakta ve özellikle de hayvanların bir arada nakliyesi sırasında bu durumun düşünülmesi gerekmektedir. Yolculuk sırasında fiziki alan, yol uzunluğu, seyahat şekli, hava durumu, yol şartları, seyahat süresi, yükleme ve boşaltma hizmetleri, uygun su ve gıda sağlanması, taşıma aracının bozulması durumunda yardımcı unsurların bulunması, mola yerlerinin planlanması vb faktörlerin de düşünülmesi gerekir.

Uygun barınak hizmetleri hayvanların konforunu ya da barınak arama ihtiyaçlarını sağlamaktadır. Bu tür hizmetler türe, yetiştirme şekline ve hatta bireye göre düşünülmelidir. Hayvanlar için “*ev yapmak*” kabul edilemez bir durumdur. Hayvan barınağı tasarlanırken etolojik ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır .

Hayvan sahipleri genellikle finanssal sebeplerden dolayı hayvanları küçük ve dar alanlarda tutmaktadırlar. Hayvanların yaşama alanlarını planlarken türlerini, yaşlarını ve cinsiyetlerini göz önünde bulundurmak gerekir. Stresi azaltmak, sinir sistemlerini bozucu ortamlardan ve hatta saldırganlıktan korumak için emniyetli alanlar, sosyal alanlar ve egzersiz yapabilecekleri alanlar düşünülmelidir. Uygun

alanların eksikliği hayvanların yaşam kalitesinde önemli derecede azalmalara yol açmaktadır (Odendal., 1998).

Hayvan refahı genellikle hem fiziksel sağlık hem de davranış olarak ele alınmakta ve hayvanın çevresiyle nasıl başa çıktığı değerlendirilmektedir. Hayvan refahının bazı tip problemleri yetiştiricilikte yüksek verimle çalışma ve biyoteknoloji kullanımından ortaya çıkmaktadır. Problemler genetik, yetiştirme teknikleri ve transgenik hayvanlardaki mutasyonlar üzerine birçok farklı konuyla bağlantılı olabilir (Christiansen ve Sandoe., 2000).

Hayvan refahının pek çok yönü bulunmakta olup acı da bunlardan biridir. İnsanlara benzer şekilde hayvanlarında acıyı algıladıklarını farz edersek acı refahın apaçık bir sorunu haline gelmektedir. Acı insanlarda duyulara ilişkin, fiili ya da duygusal, bileşik bir bütünsellik içermektedir (Lascelles ve Main., 2002).

Hayvanların refah düzeylerini tespit etmede kullanılan diğer bir yol ise; hayvanların stres ve acı çektiğine dair işaretlerin, davranış ve klinik parametrelere göre derecelendirilmesidir. Kuyruk dikme, beden ağırlığında azalma, nabız artışı, ishal gibi bulgular ilk olarak Morton ve Griffiths tarafından belirtilmiş ve sonraları daha modern stres derecelendirme metotları geliştirilmiştir. Bu yöntemlerin amacı; hayvanların klinik, fizyolojik ve davranış parametreleri izlenerek, hayvanların ne derece acı çektiğinin belirlenmesidir. Bu parametrelerin büyük bir kısmı objektif olmasına rağmen, hayvanların refah derecesini belirlemede, ne oranda etkili oldukları – daha doğrusu ne oranda kullanılmaları gerektiği - hala tartışılmaktadır (Rowan., 1997).

Süperovulasyon, insemination ve emryo transferi gibi üreme tekniklerinin uygulanması strese ve hayvan refahına yönelik bir risk oluşturmaktadır. Araştırmalara göre in vitro yöntemlerle geliştirilen embriyodan doğan koyun ve sığır yavrularında doğum ağırlığı artışı, güç doğum oranında yükselme ve daha uzun gebelikler şekillenmektedir. Bu da hem annenin hem de yavrunun refahını azaltmaktadır (Christiansen ve Sandoe., 2000).

Klinisyen veteriner hekimler için tanı ve hastalık hallerinin değerlendirilmesi ve bunların açtığı zararlar muhtemelen hayvan refahı değerlendirirken ilk ele alınacak konulardır (Rowan., 1997).

1.4 Çiftlik Hayvanlarının Refahının Ölçülmesi

Çiftlik hayvanlarının iyi koşullarda olmasının ölçümü; hayvan davranışları, fizyoloji, anatomi ve sağlık ve bağışıklığın ölçümü gibi multi-disipliner yaklaşımları içeren ve çoğunluğun üzerinde anlaştığı bir değerlendirme şekline dönüşmüştür. Ayrıca, değerlendirme kısa ve uzun dönem refah problemleri şeklinde sınıflandırılabilir. Davranış ve fizyolojik cevapların ölçümü hem kısa hem de uzun dönem problemler açısından kullanılırken, ağrının değerlendirilmesi gibi ölçümler genellikle kısa sürede olanlarda kullanılmaktadır.

Davranışla ilgili cevaplar farklıdır ve çoğu alınan uyarıma göre değişmektedir. Eğer şartlar devam ediyor ve dışarıdaki fiziksel koşullar tolere edilebilir durumdaysa, o zaman düzenleyici davranışlar ortaya çıkmaktadır.

Zor koşullara karşı verilen fizyolojik cevaplara, yeni bir çevreye yönelim, düzenleyici cevaplar, sindirim gibi fonksiyonların baskılanması ve uçma veya savunma için hazırlıklar dahildir. Kalp atım oranı, solunum sayısı adrenal bezlerin fonksiyonu ve beyin kimyası gibi değişimler ölçülebilmektedir.

Refah ölçümünün tarihi boyunca yazarlar, hayvan refahının ölçümünde kullanılan multi-disipliner yaklaşımları tartışmışlar ve bu yaklaşımın hayvan refahının ölçümünde en güvenli yol olduğu kanısına varmışlardır. Hayvan refahının gerçekçi bir şekilde multi-disipliner olarak değerlendirilmesinde kullanılan ölçümlerin biri veya birkaçı üzerine ağırlık verilebilir, Bunlar; *Üretim düzeyi* (Hayvanın verimliliği, İşçi gereksinimi, Üretim maliyeti), *Davranış* (Yaşamsal davranışların sürdürülmesi, Anormal davranışlar, “sterotip” davranışlar dahil) *Fizyoloji* (Stresin hormonal ölçümleri (glükokortikoidler ve katekolaminler, Kan

basıncı, kalp atımı, solunum sayısı), *Sağlık ve bağışıklık* (Hastalığın sayısı, Bağışıklığa bağlı korumanın düzeyi), *Anatomi* (Kemiğin dayanıklılığı ve yaralanma sıklığı, Yaralanma, özellikle deri yaralanması; örn, ısırıklar ve sıyrıklar)

Bütün bunların yanında, hayvan refahı ile ilgili değerlendirmelerde kullanabileceğimiz diğer bir ayrım da, hayvanların refahlarını etkileyen problemlerin hayvanlar üzerindeki etki süresini dikkate alarak yapabileceğimiz sınıflandırma olacaktır ki bu sınıflandırmada refahı etkileyen problemler kısa-sürelili veya uzun-sürelili şeklinde iki bölümde ele alınabilecektir. (Sağmanlıgil, 2005; Broom., 1991; McGlone., 2001)

1.5 Organik Hayvancılıkta Hayvan Refahının Önemi

1.5.1 Hayvan Bakımı Ve Barınak Kurallarına İlişkin Konular

Hayvan barınakları, sağlığa uygun bir yapı malzemesinden inşa edilmeli, barınaklarının koşulları hayvanların biyolojik ve ırk ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Hayvanlar yem ve suya kolayca erişebilmelidir. Binaların yalıtımı, ısınması ve havalandırılması hava akımını, toz seviyesini, ısıyı, nispi nemi ve gaz konsantrasyonunu hayvanlara zarar vermeyecek sınırlar içerisinde tutacak şekilde olmalıdır. Binalara çok iyi bir şekilde doğal hava ve ışık girmelidir.

Hayvanların bağlı olarak tutulması yasaktır. Ancak, bağlama işleminin emniyet veya hayvanın rahatlığı açısından gerekli olduğuna ve bağlama işleminin sınırlı bir süre için yapılacağına dair bir gerekçe ortaya çıkarsa, yalnızca büyükbaş hayvanlar, iyi aydınlatılmış ve havalandırılmış sıhhi barınaklarda, düzenli dışarı çıkarılarak dolaştırılmaları kaydıyla bağlanabilirler. Küçük işletmelerde, büyükbaş hayvanlar haftada en az iki kez meraya, açık hava barınaklarına veya gezinti alanlarına çıkarılmaları kaydıyla bağlanabilirler.

Hayvanların gruplar halinde yetiştirilmeleri durumunda grubun büyüklüğü, hayvanların davranış biçimlerine bağlı olarak, bir uzman görüşü ışığında belirlenir. Hayvanları anemiye yol açacak koşullarda tutmak veya diyet uygulamak yasaktır.

Uygun iklim koşullarının hayvanların açık havada yaşamalarına imkan verdiği alanlarda hayvan barınaklarının yapılması zorunlu değildir.

Binalardaki hayvan yoğunluğu hayvanların türlerine, ırkına ve yaşına bağlı olarak rahat ve iyi durumda olmalarını sağlayacak şekilde olmalıdır. Özellikle hayvan grubunun büyüklüğü ve cinsiyete bağlı olarak hayvanların davranışları göz önüne alınmalıdır. Optimum yoğunluk hayvanlara rahatça ve doğal olarak durabilecekleri, kolayca yatabilecekleri, dönebilecekleri, kendilerini temizleyebilecekleri, tüm doğal pozisyonları alabilecekleri ve gerinme ve kanat çırpma gibi tüm doğal hareketleri yapabilecekleri yeterli büyüklükte yer sağlayacak şekilde olmalıdır.

Meralarda, diğer otlaklarda, fundalıklarda, sulak alanlarda, çalılıklarda ve diğer doğal veya yarı doğal habitatlarda bulunacak açık hava hayvan yoğunluğu toprağın yumuşamasının ve aşırı otlatmanın engellenmesi bakımından yeterince az olmalıdır.

Barınaklar, ağıllar, teçhizat ve kaplar enfeksiyon bulaşmasının önlenmesi ve hastalık taşıyıcı organizmaların oluşmaması için doğru biçimde temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir. Dışkı, idrar ve yenmemiş veya dökülmüş yemler kokunun önlenmesi ve böcek ve kemirgen hayvanların cezbedilmemesi için gerekli sıklıklarda kaldırılmalıdır.

Bütün memeli hayvanlar, kısmen kapalı olabilecek meralara veya açık hava gezinti alanlarına veya açık alanlara erişebilmeli ve hayvanın fiziki koşullarının, iklim koşullarının ve zemin şartlarının imkan verdiği hallerde bu alanları kullanabilmelidir.

Bir yıldan yaşlı boğalar, meralara, açık gezinti alanlarına ve açık alanlara erişebilmelidirler.

Besiye yönelik büyükbaşlar, domuzlar ve küçükbaşlar, yaşam sürelerinin beşte birini geçmemesi kaydıyla ve her durumda uzman kişilerin belirleyeceği süre kadar kapalı alanlarda kalabilirler.

Hayvan barınaklarının zemini düzgün ama kaygan olmamalıdır. Toplam zemin alanının asgari yarısı parçalı veya ızgaralı olmayıp, sert ve düz olmalıdır.

Barınaklarda parçalı olmayan düz satırlı rahat, temiz ve kuru uzanma ve dinlenme alanı bulunmalıdır. Dinlenme alanında ottan oluşturulan bol miktarda kuru yatma yeri bulunmalıdır. Altık sap-saman veya diğerk uygun doğal maddeden oluşmalıdır. Altık olarak kullanılan materyal, organik tarımda gübre olarak kullanılmasına izin verilen her türlü mineral ürün ile iyileştirilebilir ve güçlendirilebilir. Bir haftalık olduktan sonra buzağuların tek kişilik yerlerde barındırılması yasaktır. (Anonim.,2003b).

1.5.2 Hayvan Nakliyesi ve Kesim Kurallarına İlişkin Konular

Hayvanların nakilleri stressiz ve kısa zamanda gerçekleştirilecek şekilde yapılmalıdır. Kasaplık hayvanlara kesim esnasında stres yaratmayacak şekilde davranılmalı, uygun kesim yöntemleri uygulanmalıdır. Mümkün olan durumlarda ayrı kesimhaneler kullanılması daha uygundur.

Yükleme ve boşaltma işlemleri dikkatlice ve hayvanları herhangi bir elektriksel aygıt kullanılmadan gerçekleştirilmelidir. Nakliye öncesi ve esnasında herhangi bir yatıştırıcı ilaç kullanılması yasaktır (Anonim.,2003b).

1.5.3 Beslenme ile İlgili Konular

Hayvanların zorlama ile beslenmesi yasaktır. Hayvanlar organik olarak üretilmiş yem maddeleri ile beslenmelidir. Gelişmeyi hızlandırıcı amaçla antibiyotikler, koksidiyostatikler, ilaç maddeleri, büyütücüler veya büyümeyi veya üretimi geliştiren diğerk maddeler hayvan beslenmesinde kullanılmamalıdır.

Yem maddeleri, bileşik yem maddesi katkı maddeleri, yem işlemeye mahsus yardımcı müstahzarlar ve hayvan beslenmesinde kullanılan ürünler genetik değışimden geçirilmiş organizmalar veya bunlardan elde edilen ürünlerden kaynaklanmaktadır (Anonim.,2003b).

1.5.4 Hayvan Sağlığı ve Veteriner Hekim Müdahalesi ile İlgili Konular

Organik hayvan yetiştiriciliğinde, hayvanların genetik yapısı değiştirilemez ve genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve bunlardan üretilmiş ürünler organik hayvancılığa uygun olmadığından, organik hayvansal üretimde kullanılamaz. Gen teknolojisi metotları ile hayvan ıslahına izin verilemez. Gelişmeyi hızlandırıcı amaçla antibiyotikler, koksidiyostatikler ve diğer büyümeye yardımcı müstahzarlar ve erken doğum için östrusun hazırlanması veya zamanlanması gibi üremeyi kontrol edici veya başka amaçlar için hormonların veya benzer maddelerin kullanılması yasaktır. Yine de tedavi edici uygulama olarak hormonlar hayvan üzerinde uygulanabilir.

Hayvanlara kuyruk kesme, koyunların kuyruklarına elastik bant yapıştırma, diş kesme, gaga kesme, kanatları yolma gibi yöntemler uygulanamaz. Ancak, kastre etme ve boynuz köreltme hayvana zarar vermemek şartı ve uzman bir kişinin uygulaması ve hayvana acı çektirilmemesine çok dikkat edilmesi koşuluyla uygulanabilir.

Hastalıklara karşı direncin güçlenmesi ve enfeksiyonların önlenmesi bakımından her türün gereksinmelerine uygun gerekli tedbirler alınmalıdır. Hayvanların doğal bağışıklıklarının kazanılması için merada olatma yapılmalı ve yüksek kaliteli yemler kullanılmalıdır. Tüm önleyici tedbirlere rağmen bir hayvanın hastalanması veya yaralanması durumunda, gerekiyorsa uygun bir barınakta izole edilerek, derhal tedavi edilmelidir (Anonim.,2003b).

1.6 Entansif Üretimde Hayvan Refahının Önemi

Entansif olarak yapılan hayvansal üretim içerisinde kullanılan bazı zorlayıcı ve kısıtlayıcı teknik ve yöntemler hayvan refahı üzerinde bazı olumsuzluklara neden olmaktadır.

Entansif üretimde sağlık döl verimi ile ilgili önemli sorunlar ortaya çıkar. Süt ineklerinde, verimin artmasına paralel olarak kısırılığın çoğaldığı, bu nedenle de sürüden daha fazla sayıda hayvan ayıklandığı, mastitis ve tırnak hastalıklarının arttığı ve ilk doğumda gebe kalma oranlarının düştüğü bilinmektedir. Karoten metabolizmasındaki bozuklukların yem tüketiminin azalmasına, retentio secundarium'a ve uterus yangılarına neden olduğu bilinmektedir.

Kaba yemler içindeki nitratlar rumende bakterilerin yardımı ile toksik yapıdaki nitritlere dönüşebilmekte veya enzim aktivitelerini bloke ederek, yeterli karoten bulursa dahi, vitamin A eksikliği semptomlarına neden olabilmektedir.

Süt sığırcılığında, yağlı karaciğer sendromu ciddi bir hastalık olup, tek bir patojenik mikroorganizmadan kaynaklanmamaktadır. Bu sendromun etkileri muhtelif fakat birbirleri ile ilişkili etkenlerden kaynaklanır. Çok mideli hayvanların rasyonlarındaki kesif yemin fazlalığı rumendeki pH'yı düşürebilmekte, rumenin hafif asit düzeyi bu sendromun meydana gelmesine neden olabilmektedir.

Rasyonlarda selüloz miktarındaki düşüklüğün ayak problemlerini artırdığı ve hayvanların altlıksız, beton zeminlerde tutulması halinde durumun daha da kötü olabileceği bilinmektedir.

Hayvanların sıkışık olarak barındırılmaları ve yeterli hareket imkanlarının olmaması durumunda hayvanlar strese girmekte ve böylelikle bağışıklık sistemi zayıflamaktadır.

BSE hastalığı, hayvan yetiştiriciliğinde uygulanan üretim sistemleri ile hayvanların sağlık problemleri arasındaki ilişkiye iyi bir örnektir. Bu hastalık ilk olarak 1986 yılında İngiltere'de teşhis edilmiştir. Etkenin bir prion proteini olduğu sanılmaktadır. Bu etkeni taşıyan koyunlardan elde edilen rendering ürünleri ucuz protein kaynağı olarak sığırların beslenmesinde kullanıldığı için sığırlar da BSE hastalığı ortaya çıkmıştır.

Antibiyotik kalıntısı bulunan sütlerin insan sağlığı açısından çok önemli bir problem teşkil etmektedir. Aynı zamanda antibiyotikli sütlerin işlenmesinde de ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yumurta tavuklarının doğal olmayan yemlerle (tavuk yan ürünleri gibi) beslenmeleri durumunda *Salmonella* enfeksiyonları gözlenmektedir (Pekel., 1995).

2. AVRUPA BİRLİĞİNDE HAYVAN REFAHI UYGULAMALARI

Avrupa Birliği yasal düzenlemelerinde hayvanlar; “duygulara sahip canlılar” olarak kabul edilmektedir (Amsterdam Antlaşması, 1997). Çiftlik hayvanlarında refah uygulamaları, temel olarak hayvanın yaşam süresinin üç aşamasında dikkati çekmekte ve önem kazanmaktadır. Bu üç husus *yetiştirme koşulları, nakil ile kesim öncesi ve sırasındaki işlemler* olarak sıralanabilmektedir.

Günümüzde gelişmiş toplumlarda üretim artışı sağlamanın ötesinde hayvansal kaynaklı ürünlerde üretim fazlası ve stoklar oluşmuş yeterli gıda kavramı yerini yeterli ve “güvenli gıda” kavramına bırakmış ve bu konuda bir dizi önlemler alınmıştır. Güvenli gıda kavramı başta gıdaların çeşitli hastalık etkenlerinden, kimyasal ve hormonal kalıntılardan çevresel bulaşmalardan uzak olması ve insan sağlığı için risk oluşturmaması temelli gelişmiştir. Bu süreç son yaklaşımla “çevreye uyumlu tarım” ve buna bağlı “çevreye saygılı gıda yetiştiriciliği” kavramlarını beraberinde getirmiştir. Söz konusu gelişim özellikle hayvansal kaynaklı gıdaların hayvanların doğasına uygun tarzda yetiştirilmesi, taşınması ve kesilmesinden sonra piyasaya sürülmesi şeklinde çevreye saygılı gıda yetiştiriciliği tarzında oluşmuştur. Bu gelişme özellikle hayvansever sivil toplum örgütlerinin de katılımı ile hız kazanmış ve hayvansal kaynaklı gıdalarda hayvan refahı gıda güvenliğinin ve buna bağlı ticari kısıtların bir parçası haline gelmiştir.

Bu süreç AB kamuoyunda da benzer şekilde gelişmiş başlangıçta üretim artışı politikalar ön plana çıkmış bunun doğal sonucu olarak hayvansal kaynaklı gıdalarda tereyağı dağları süt tozu stokları ve üretim fazlası canlı hayvanlar oluşmuştur. 1970’lerden bu yana kendine yeterli gıda üretimini gerçekleştiren Avrupa Birliği (AB) üretim artışı destekli politikalardan kademeli olarak çekilirken yerini güvenli ve çevreye uyumlu gıda politikalarına bırakmıştır. Bu durum hayvansal kaynaklı gıdalarda çiftlik hayvanlarının refahı ile ilgili bir dizi yönetmeliği beraberinde getirmiştir. Bu yönetmelikler temelde 3 ana konu üzerinde şekillendirilmiştir. Bunlar çiftlik hayvanlarının korunması, nakliye esnasında koruma ve kesim esnasında hayvanların korunması tarzında kategorize edilmiştir. Üye ülkeler ilgili yönetmelikleri kendi iç mevzuatına aktararak topluluk üyesi ülkeler arasında eşit şartlarda rekabetçi ve çevreye saygılı hayvansal

kaynaklı gıda üretimini sağladıkları gibi benzer şartları 3. ülkelerden yapılacak hayvansal kaynaklı gıdalarda bir ön şart olarak ortaya koymuş bu durum AB ülkelerinin istemeleri halinde 3. ülkelerle yapılan ticarete ciddi bir kısıtlama haline dönüşebilmiştir (Aşkaroğlu., 2006)

2.1 Yürürlükteki AB Hayvan Refahı Mevzuatı

Çiftlik hayvanlarının korunmasına ilişkin 98/58/AT sayılı Konsey Direktifi, balıklar, sürüngenler ve amfibik hayvanlar da dahil olmak üzere, gıda, yün ve deri üretimi ya da başka bir tarımsal amaçla yetiştiriciliği yapılan hayvanların korunmasına ilişkin genel kuralları belirler. Bu kurallar, Çiftlik Hayvanlarının Korunmasına İlişkin Avrupa Konvansiyonu çerçevesinde belirlenmiş olup, Çiftlik Hayvanları Refahı Konseyi'nin benimsediği beş özgürlüğü yansıtır:

- Açlık ve susuzluktan azatlık – taze suya ve hayvan sağlığı için gerekli yeme erişim;
- Rahatsızlıktan azatlık – rahat bir dinlenme alanına sahip, korunaklı, uygun bir çevrede barınma;
- Acı, yaralanma ve hastalıktan azatlık – hastalıklardan korunma ve kısa sürede sağaltım;
- Normal davranışları sergileme özgürlüğü – yeterli alan ve olanaklara sahip olma ve aynı türden bir hayvanın ile bir arada bulundurulma;
- Korku ve sıkıntıdan azatlık – zihinsel acıyı önleyecek koşullar ve davranışlar altında bulundurulma (Aşkaroğlu., 2006).

Çiftlik hayvanlarının refahına ilişkin AB mevzuatı, karşılanması gereken asgari standartları ortaya koymaktadır. Üye Devletler, Antlaşma hükümlerine uygun olması koşuluyla daha katı kurallar benimseyebilir.

Çiftlik hayvanlarının refahına ilişkin AB mevzuatı ile aşağıda belirtilen alanlarda standartlar ortaya konulmuştur;

98/58 sayılı direktif “Çiftlikte yetiştirme amacıyla tutulan hayvanların korunması”, 74/577 sayılı direktif “Kesim öncesi sersemletme”, 93/119 sayılı direktif “Hayvanların kesim veya öldürme sırasında korunması”, 86/113 ve 88/116 sayılı direktifler “Kafeste yetiştirilen yumurtacı tavukların korunması için asgari standartlar”, 99/74 sayılı direktif “Yumurtacı tavukların korunması için asgari standartlar”, 1906/90, 1907/90, 1538/91 sayılı direktifler “Yumurta için pazarlama standartları”, 91/629 ve 97/2 sayılı direktifler “Buzağuların korunması için asgari standartlar”, 91/630 sayılı direktif “Domuzların korunması için asgari standartlar”, 90/425, 91/426, 91/628, 95/29 sayılı direktifler “Hayvanların nakil sırasında korunması”, 1255/97 sayılı direktif “Hayvanların nakli sırasında kullanılan dinlendirme noktaları ve nakil güzergahı”, 411/98 sayılı direktif “Süresi sekiz saati aşan nakillerde, çiftlik hayvanlarının taşınması için kullanılan araçlara getirilen standartlar”

Çiftlik hayvanları dışındaki hayvanların refahına ilişkin AB mevzuatı ile aşağıda belirtilen alanlarda standartlar ortaya konulmuştur;

78/1027 sayılı direktif “Veteriner eğitimi”, 79/409, 97/49 sayılı direktif “Yabani kuşların korunması”, 3626/82 sayılı direktif “Yabani hayvanlar”, 83/129 sayılı direktif “Fok balığı derileri”, 3254/91 sayılı direktif “İthalat için insancıl tuzak standartları ve bacak kapan tuzakların yasaklanması”, 338/97 sayılı direktif “Yabani fauna ve flora türlerinin korunması”, 86/609 sayılı direktif “Deney ve diğer bilimsel amaçlarla kullanılan hayvanların korunması”, 88/320, 99/12 sayılı direktif “İyi laboratuvar uygulamalarının denetimi ve doğrulanması”, 99/22 sayılı direktif “Yaban hayvanlarının hayvanat bahçelerinde barındırılması” (Duman., 2005)

AB'nin Çiftlik Hayvanlarının refahı ile ilgili hayvan refahı çerçevesini dört temel tüzük belirlemektedir. Bu çalışmada aşağıda belirtilen temel tüzükler çerçevesinde AB hayvan Refahı uygulamaları ve Türkiye’de mevcut olan uygulamalar ele alınacaktır.

1-Çiftlik Hayvanı Olarak Yetiştirilen Hayvanların Korunması İle İlgili 98/58/EC Sayılı Konsey Direktifi,

2- Yumurtacı Tavukların Korunması İle İlgili Asgari Standartları Ortaya Koyan 1999/74/EC Sayılı Konsey Direktifi,

3- Buzağuların Korunması İle İlgili Asgari Standartları Ortaya Koyan 91/629/EEC Sayılı Konsey Direktifi,

4- Domuzların Korunması İle İlgili Asgari Standartları Ortaya Koyan 91/630/EEC Sayılı Konsey Direktifi,

2.2 Avrupa Birliğinde Çiftlik Hayvanları Refahı Uygulamaları

Avrupa Birliği tarafından 20 Temmuz 1998 Tarihinde (98/58/EC) sayılı “*Çiftlik Hayvanlarının Korunmasına ilişkin Direktif (Yönerge)*” kabul edilmiştir. Bu direktifte çiftlik hayvanlarının korunmasına ve böylece refahının sağlanmasına yönelik en düşük standartlar belirlenmiştir. Ancak buzağı büyütme, domuz ve yumurta tavuğu yetiştiriciliğinde refahla ilgili kuralların yerine getirilmesinde diğer çiftlik hayvanlarına göre daha fazla sorunlar olduğu için bu hayvanlarla ilgili olarak ilave direktifler yayınlanmıştır.

Avrupa birliği genel olarak yetiştirme amacıyla barındırılan hayvanların korunmasına ilişkin 20 Temmuz 1998 tarih ve 98/58/AT⁴ sayılı Konsey direktifi ile çiftlik hayvanlarında refah standartlarını ortaya koymuştur.

Tüm Üye Devletler Yetiştirme amaçlı barındırılan hayvanların korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi’ni onaylamışlardır. Ayrıca Topluluğu da söz konusu Sözleşme’yi 78/923/AET⁵ sayılı Karar ile onaylamıştır. Buna göre hayvanları fizyolojik ve etiyolojik ihtiyaçlarına uygun olan barındırmak gerekmektedir. Özellikle ortak tarım politikası ve Üye Devletler Topluluk mevzuatını hazırlarken ve uygularken, hayvanların refahı ile ilgili şartları tam anlamıyla dikkate almaktadırlar.

⁴ Çiftlik Hayvanlarının Korunmasına ilişkin Direktif (Yönerge) (98/58/EC) OJ No. L 323, 17. 11. 1978, s. 12.

⁵ 78/923/EEC: Council Decision of 19 June 1978 concerning the conclusion of the European Convention for the protection of animals kept for farming purposes *OJ L 323, 17.11.1978, p. 12–13*

Ayrıca rekabet koşullarını bozabilecek olan farklılıklar, hayvanlar için ortak piyasa düzeninin düzgün bir şekilde işlemesine engel olmaktadır.

Bu nedenle, üretimin rasyonel bir şekilde geliştirilmesini temin etmek üzere ve hayvanlarda ortak piyasanın düzenlenmesini kolaylaştırmak amacıyla, beslemek üzere barındırılan hayvanların korunması için ortak asgari standartların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuş hali hazırda ortaya konmuş olan hayvan refahı hükümlerinin dikkate alınmıştır ve bu alanda 98/58/AT sayılı AB direktifi ile standartlar ortaya konmuştur. Bu direktife göre AB’de yetiştirmek amacıyla beslenen ya da barındırılan hayvanların korunmasına yönelik standartlar şu şekilde olmalıdır;

AB mevzuatına göre; bu alandaki düzenlemeler gıda, yün, deri ya da kürk üretimi amacıyla ya da diğer yetiştirme amaçları ile barındırılan ya da beslenen herhangi bir hayvanı (balık, sürüngenler ya da çift yaşamlı hayvanlar dahil) kapsarken, vahşi ortamlarda yaşayan hayvanlar, yarışmalarda, gösterilerde, kültürel ya da sportif faaliyetlerde ya da organizasyonlarda kullanılması amaçlanan hayvanlar, deney ya da laboratuvar hayvanları, omurgasız hayvanlar çiflik hayvanlarının kapsamamaktadır. Halen Avrupa Birliğinde bu alanda 88/166/ AET⁶, 91/629/AET⁷ ve 91/630/AET⁸ sayılı Direktifler ile ortaya konulan özel kurallar bulunmaktadır.

Üye Devletler, hayvan sahipleri ya da bakıcılarının, kendi bakımları altında olan hayvanların refahının temin etmelerinin sağlanması için ve söz konusu hayvanların gereksiz yere ağrı, acı çekmelerine ya da yaralanmalarına neden olunmamasının temin edilmesi için bu alanda belli standartlar belirlemişlerdir.

Üye Devletler, bu alandaki standartlarla uyumluluğu kontrol amacıyla, denetimleri yetkili makamlar tarafından yürütülmesini temin etmektedirler. Söz konusu

⁶ 131-86 sayılı Dava ile ilgili olarak Adalet Divanı Kararı ile uyum sağlayan 7 Mart 1998 tarih ve 88/166/AET sayılı Konsey Direktifi, (tavuk kafeslerinde barındırılan yumurtacı tavukların korunması için asgari standartları ortaya koyan 25 Mart 1986 tarih ve 86/113/AET sayılı Konsey Direktifinin feshi) (OJ L 74 19. 3. 1988, s. 83).

⁷ Buzağuların korunması için asgari standartları ortaya koyan 19 Kasım 1991 tarih ve 91/629/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 340, 11. 12. 1991, s. 28). Direktif en son 97/2/AT sayılı Direktif (OJ L 25, 28. 1. 1997, p. 24) ile değiştirilmiştir.

⁸ Domuzların korunması için asgari standartları ortaya koyan 19 Kasım 1991 tarih ve 91/630/AET sayılı Konsey Direktifi (OJ L 340, 11. 12. 1991, s. 33).

denetimler, farklı amaçlar için yapılan kontroller esnasında da yürütülebilmektedir.

Üye Devletler, denetimlere ilişkin olarak Komisyona raporlar sunmaktadırlar. Komisyon, söz konusu raporların özetlerini Daimi Veterinerlik Komitesine sunmaktadır.

Üye devletler yetiştirme amacıyla barındırılan hayvanların korunması ile ilgili, AB mevzuatı ile ortaya konulanlardan daha sıkı hükümler koyabilirler. Ancak karara bağlanan hususlar konusunda kabul ettikleri ulusal yasanın ilgili ana hükümlerinin metinlerini Komisyona iletmelidirler.

Hayvanların bakımı, uygun kabiliyette, bilgide ve mesleki uzmanlığı gösteren yeterli sayıda personel tarafından gerçekleştirilmelidir. Refahlarının sağlanması için, insanların sürekli dikkat etmesinin gerekli olduğu yetiştirme sistemlerinde barındırılan hayvanların tümü günde en az bir kere kontrol edilmelidir. Farklı sistemlerde barındırılan hayvanlar, herhangi bir acının önlenmesi için yeterli olacak aralıklarla kontrol edilmelidir.

Hayvanlar için, herhangi bir zamanda muayene edilebilmelerine imkan tanıyan yeterli düzeyde aydınlatma (sabit ya da taşınabilir) sağlanmalıdır.

Hasta ya da yaralı olabilecek herhangi bir hayvan gecikme olmadan uygun bir şekilde tedavi edilmeli ve söz konusu bakımına cevap vermeyen herhangi bir hayvan ile ilgili olarak, bir an evvel, veteriner hekim tavsiyesi alınmalıdır. Gerekli olması durumunda, hasta ya da yaralı hayvanlar kuru ve rahat altlığı olan uygun bir yerleşimde izole edilmelidir.

Hayvanların sahipleri ya da bakıcıları, hayvanların görmüş olduğu tüm tedavi ile her kontrolde tespit edilen mortalite sayılarına ilişkin bir kayıt tutmalıdır. Başka amaçlarla eş değerde bir kaydın tutulmasının gerekli olduğu durumlarda, bu kayıtlar aynı zamanda hayvan refahı amaçlarında hizmet etmelidir.

Söz konusu kayıtlar en az üç yıl olmak koşuluyla, bir dönem için saklanmalı ve bir yetkili makam denetim yaparken ya da başka türlü talep edilmesi durumunda kullanıma açık olmalıdır.

Bir hayvanın dolaşım özgürlüğü, türünü dikkate alarak ve elde edinilen tecrübeye uygun olarak, hayvanda gereksiz yere acı ya da yaralanmaya neden olacak şekilde kısıtlandırılmamalıdır.

Bir hayvanın sürekli ya da düzenli aralıklarla bağlanması ya da hareketinin kısıtlanmasının söz konusu olduğu durumlarda, edinilen tecrübeye ve bilimsel bilgilere uygun olarak, hayvanın fizyolojik ve etiyolojik ihtiyaçlarına uygun alanın sağlanması gerekmektedir.

2.2.1 Binalar ve Barınaklar

Barınaklarının inşası için kullanılan malzeme ve özellikle hayvanların temasta bulunabileceği donanımı içeren bölmeler hayvanlara zarar vermemelidir ve tam anlamıyla temizlenmeye ve dezenfekte edilmeye elverişli olmalıdır.

Hayvanların korunması için barınak ve altlıklar hayvanlarda yaralanmaya sebep olabilecek herhangi bir keskin köşe ya da çıkıntılar olmayacak şekilde inşa edilmeli ve tutulmalıdır.

Hava dolaşımı, toz seviyeleri, ısı, göreceli hava rutubeti ve gaz konsantrasyonları hayvanlar için zararlı olmayan sınırlar içerisinde tutulmalıdır.

Binalarda barındırılan hayvanlar, bütünüyle karanlık bir ortamda ya da suni aydınlatmada yeterli bir süre kalmadan barındırılmamalıdır. Mevcut doğal ışığın hayvanın fizyolojik ve etolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında yeterli olması durumunda, uygun suni aydınlatma sağlanmalıdır.

Binalarda barındırılmayan hayvanlar mümkün ve gerekli olması durumunda, olumsuz hava koşullarından, yırtıcı hayvanlardan ve sağlıkları için risk teşkil eden unsurlardan korunmalıdır.

2.2.2 Otomatik ya da Mekanik Donanım

Hayvanların sağlığı ve refahı için gerekli Şart olan tüm otomatik ve mekanik donanım günde en az bir kere denetlenmelidir. Eksikliklerin ya da bozuklukların tespit edilmesi durumunda, bunlar bir an evvel giderilmeli ya da eğer mümkün ise, hayvanların sağlığının ve refahının güvenceye alınması için eksiklik giderilene kadar, uygun önlemler alınmalıdır.

Hayvanın sağlıklı olması ve refahı için yapay bir havalandırma sisteminin kullanılmasının gerekli olduğu durumlarda, sistemin bozulması söz konusu olduğunda, hayvanların sağlığının ve refahının korunması için yeterli düzeyde havanın yenilenmesini temin edecek bir destekleyici sistem tertip edilmeli ve bozulma ile ilgili olarak hayvanların bakıcısını uyarmak üzere bir alarm sistemi temin edilmelidir. Alarm sistemi düzenli aralıklarla test edilmelidir.

2.2.3 Yem, Su ve Diğer Maddeler

Hayvanlar, sağlık durumlarının sürdürülmesi ve besin ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli miktarlarda beslenmeli ve bütün diyetleri yaşlarına ve türlerine uygun olmalıdır. Hiç bir hayvana gereksiz yere acı çekmelerine ya da yaralanmalarına yol açabilecek her türlü maddeyi ihtiva eden gıdalar ya da sıvı verilmemeli ya da acı çekmeleri ya da yaralanmaları amacıyla gıda ya da sıvı verilmemelidir.

Tüm hayvanların, fizyolojik ihtiyaçlarına uygun olan aralıklarda yeme eriŐebilme imkanı olmalıdır. Ayrıca, tüm hayvanların uygun su kaynağına erişimi olmalı ve diğer araçlarla sıvı alımı ihtiyaçlarını giderebilmelidirler.

Besleme ve su verme donanımı, gıdanın ve suyun kontamine olmasını ve hayvanlar arasındaki rekabetin zararlı etkilerini asgariye indirgeyecek Şekilde tasarlanmalı, inşa edilmeli ve yerleştirilmelidir.

Tedavi ya da koruma amacıyla ya da 96/22/AET sayılı Direktifin ⁹⁾ 1 (2) (c) Maddesinde tanımlandığı üzere zooteknik tedavi amacıyla verilen maddeler istisna olmak koşuluyla, hayvanlara, bilimsel çalışmalar ile ya da edinilen tecrübe ile söz konusu maddenin etkisinin hayvanın sağlığı ya da refahına zararlı olmadığı gösterilmedikçe herhangi bir başka madde uygulanmamalıdır.

2.2.4 Üreme Usulleri

Doğal ya da suni üreme ya da ilgili olan hayvanlarda acı ya da yaralanmaya neden olan ya da neden olması muhtemel üreme prosedürleri uygulanmamalıdır. Bu hüküm hayvanlara asgari düzeyde ya da anlık acı veren ya da yaralanmaya neden olan veya ulusal hükümler ile izin verilmiş olan uzun süreli yaralanmaya neden olmayan müdahaleleri gerektiren belirli prosedürlerin kullanılmasını hariç tutmamalıdır.

2.3 Yumurtacı Tavuklar İle İlgili Hayvan Refah Uygulamaları

Günümüzde yumurta tavukçuluğunda yarka veya tavuklar altlıklı ızgaralı kümesler veya kafeslerde yetiştirilmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaygın olarak kullanılan kafes sistemi sadece yumurta üretimi amacıyla değil, civciv, piliç büyütme ve suni tohumlamanın önem kazanmasıyla damızlık işletmelerde de giderek yaygınlaşmıştır. Ancak kafeste yetiştirilen tavukların eşinme, tüneme ve folluğa yumurtlama gibi doğal davranış özelliklerinden yoksun oldukları için Avrupa’da Hayvan Hakları Koruma Dernekleri kafes sistemine yoğun eleştiriler getirmişlerdir. Bu doğrultuda AB ülkeleri bu derneklerin baskısı ile tavukların refahına yönelik bazı düzenlemeler yapmışlardır. Avrupa Birliğinin bu konuda yapmış olduğu düzenlemeler şu şekilde özetlenebilir:

19 Temmuz 1999 tarih ve 1999/74/EC sayılı konsey direktifi ile Yumurtacı tavukların korunması ile ilgili asgari standartları ortaya konulmuştur.

⁹⁾ Betaagonistlerin ve hormonal ya da tirostatik etkisi olan belirli maddelerin yetiştiricilikte kullanımının yasaklanmasına ilişkin 29 Nisan 1996 tarih ve 96/22/AT sayılı Konsey Direktifi (OJ L 125, 23. 5. 1996, s. 3).

31/86 sayılı Dava ile Adalet Divanı tavuk kafeslerinde barındırılan yumurtacı tavukların korunması için asgari standartları ortaya koyan 25 Mart 1986 tarih ve 86/113/EEC sayılı Konsey Direktifinin feshine karar vermiştir. Konsey 88/166/EEC¹⁰ sayılı Direktifi 7 Mart 1988 tarihinde kabul etmiştir.

Avrupa Yetiştirme amacıyla Barındırılan Hayvanların Korunması Sözleşmesini temel alarak hazırlanan, Yetiştirme amacıyla barındırılan hayvanların korunmasına ilişkin 20 Temmuz 1998 tarih ve 98/58/EC¹¹ sayılı Konsey Direktif, Sözleşmede ortaya konulan esasları gözönünde tutarak, hayvanların fizyolojik ve etolojik ihtiyaçlarına uygun barındırma, gıda, su ve bakım ile ilgili hükümleri ortaya koymaktadır.

1995 yılında, Yetiştirme amacıyla Barındırılan Hayvanların Korunması için Avrupa Sözleşmesinin Daimi Komitesi aynı zamanda yumurtacı tavukları da içeren ayrıntılı tavsiyeleri içeren bir belgeyi kabul etmiştir.

Yumurtacı tavukların yetiştiriciliğinde Rekabet koşullarını bozabilecek olan farklılıklar, hayvan ve hayvansal ürünlerde ortak piyasa düzeninin düzgün bir şekilde işlemesine engel olmaktadır. Bu farklılıklar Avrupa Birliğini bu konuda düzenleme yapmaya itmiştir.

Bilimsel Veterinerlik Komitesinin görüşüne dayanan, Komisyon raporu ile, tavuk kafeslerinde ya da diğer büyütme sistemlerinde barındırılan tavukların refahı ile ilgili koşulların karşılanmasında yetersiz olduğu ve söz konusu kafeslerde belirli ihtiyaçlarının karşılanmadığı sonucuna varılmıştır; bu nedenle, söz konusu koşulları geliştirmek üzere, çeşitli parametrelerin dikkate alınması ile mümkün olan en yüksek düzeyde standartların getirilmesi için Avrupa Topluluğu bu alanda aşağıda ayrıntıları belirtilen düzenlemeleri yapmıştır.

¹⁰ Kafeste yetiştirilen yumurtacı tavukların korunması için asgari standartları ortaya koyan 88/116/EEC sayılı direktif OJ L 74, 19.3.1988, s. 83.

¹¹ Çiftlikte yetiştirme amacıyla tutulan hayvanların korunması ile ilgili standartları ortaya koyan 98/58/EC sayılı konsey tüzüğü OJ L 221, 8.8.1998, s. 23.

Ancak, daha sonra kararlaştırılacak olan bir dönem için, yapısal ve boş alan şartlarının geliştirilmesi de dahil olmak üzere belirli koşullar altında zenginleştirilmemiş kafes sistemleri kullanımını devam edebilir.

Hem hayvan sağlığı hem hayvan refahı, ekonomik ve sosyal görüşler ve ayrıca çevresel etki gibi çeşitli hususlar arasında bir dengenin oluşturulması gerekmektedir. Çeşitli büyütme sistemlerinde yumurtacı tavukların refahlarına ilişkin çalışmalar devam ettirilirken, ye Devletlerin en uygun olan sistem ya da sistemleri seçmelerine imkan tanınmıştır.

Avrupa Birliği mevzuatı yumurtacı tavukların korunması için asgari standartları ortaya koymaktadır. Yumurtacı tavuk sayısı 350 adetten düşük olan işletmeler, damızlık yumurtacı tavuk barındıran işletmeler bu alandaki dzenlemerin kapsamı dışındadırlar.

2.3.1 Alternatif sistemler için uygulanacak standartlar

Avrupa Birliği mevzuatı, ye Devletlerden 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren tüm yeni üretilmiş ya da yeniden üretilmiş olan veya bu tarihten sonra ilk defa kullanıma açılmış olan tüm üretim sistemlerinin en azından aşağıda verilen koşulları karşılamasını temin etmesini talep etmektedir.

Tüm sistemler tüm yumurtacı tavuklar için aşağıdaki koşulları sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır:

- (a) Her kuş için en az 10 cm ayrılması şartıyla ya doğrusal bir besleme hattı ya da her kuş için asgari 4 cm ayrılması şartıyla dairesel besleme hattı;
- (b) Her tavuk için en az 2,5 cm ayrılması şartıyla ya sürekli su içme olukları ya da her tavuk için asgari 1 cm ayrılması şartıyla dairesel su içme olukları.

Bunlara ilaveten;

- Farklı seviyeler arasında yumurtacı tavukların serbestçe hareket edebildiği büyütme sistemlerinin kullanıldığı durumlarda,
 - (i) Dört kattan daha fazla kat olmamalıdır;
 - (ii) Katlar arasındaki boşluk payları en az 45 cm olmalıdır;

- (iii) Sulama ve yemleme tertibatı tüm tavukların erişiminin olabileceği bir şekilde dağıtılmalıdır;
- (iv) Katlar, aşağıdaki katlara damlaların düşmesini engelleyecek bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.
- Yumurtacı tavukların açık dolaşıma erişiminin olması durumunda:
 - (i) Dış alana doğrudan geçiş veren birkaç adet çıkış deliğinin olması gerekmektedir, bu deliklerin boyutları asgari 35 cm yükseklikte ve 40 cm genişliğinde olmalı ve binanın tüm uzunluğu boyunca yerleştirilmiş olmalıdır, her durumda, 1.000 tavuktan oluşan bir grup için toplam 2 m büyüklüğünde bir çıkış sağlanmalıdır;
 - (ii) Açık dolaşım alanları aşağıdaki gibi olmalıdır:
 - Besi hacmine uygun olan bir büyüklükte olmalı ve herhangi bir kontaminasyonu engellemek üzere uygun bir zemin yapısında olmalıdır;
 - Sert hava koşullarından ve zararlı hayvanlardan korunmak üzere sığınak ve gerekli olması durumunda su içme olukları ile donatılmış olmalıdır.

Buna ilaveten, püskürtme su verme aletlerinin ya da kupaların kullanılması durumunda, her 10 tavuk için en az bir püskürtme aleti ya da kupasının ayrılmış olması gerekmektedir. Su içme noktaları dikilirken her tavuğun erişimi kapsamında en az iki kupa ya da püskürtme aletinin olması gerekmektedir;

- (c) Her yedi tavuk için en az bir yataklık. Grup yataklıkların kullanılması durumunda, azami 120 tavuk için en az 1 m² yataklık alanın ayrılmış olması gerekmektedir;
- (d) Keskin köşesi olmayan ve her tavuk için en az 15 cm ayrılmış olan yeterli sayıda uygun tünekler. Tünekler altlığın üzerine yerleştirilmemelidir ve tünekler arasındaki yatay mesafe en az 30 cm ve tünek ile duvar arasındaki yatay mesafe de en az 20 cm olmalıdır;
- (e) Her tavuk için asgari 250 cm² altlık konmuş alan, zemin yüzeyinin en az üçte biri altlık ile kaplı olmalıdır.

Tesisin zeminleri her ayağın pençelerinin yere basan bölümlerini uygun bir tarzda destekleyecek bir şekilde inşa edilmelidir.

Her kullanılabilir alan m^2 için besi yoğunluğu dokuz yumurtacı tavuğu geçmemelidir.

Avrupa birliği yürürlükteki mevzuatla Üye Devletlerden ortaya konulan asgari standartların 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren tüm alternatif sistemler için uygulanmasını istemektedir.

2.3.2 Zenginleştirilmemiş Kafes Sistemleri İle Yapılan Yetiştiricilik

Üye Devletlerdeki yetiştiriciler, yasal mevzuat ile 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren tüm kafes sistemlerinin en az aşağıda verilmekte olan koşulları karşılama temin etmekle yükümlü hale gelmişlerdir. Buna göre;

Her bir yumurtacı tavuk için, özellikle, mevcut alanı kısıtlaması muhtemel kullanılmayan dönme tabakalarını içermeyen ve kısıtlama olmadan kullanılabilir olan; yatay düzlemde ölçülen kafes alanının, her tavuk için asgari 550 cm^2 genişliğinde ayrılmış olması gerekmektedir;

Kısıtlama olmadan kullanılabilir bir yem oluğu temin edilmelidir. Uzunluğu asgari kafesteki tavuk sayısının 10 cm ile çarpılması ile tespit edilmelidir;

Püskürtme tarzında ya da kupalar ile sulama sistemleri temin edilene kadar, her kafeste yem oluğu ile aynı uzunlukta olan sürekli bir sulama oluğunun sağlanması gerekmektedir. Sulama noktaları dikilirken her kafesin ulaşabileceği yakınlıkta en az iki püskürtme aleti ya da en az iki sulama kupası temin edilmelidir;

Kafesler kafes alanının en az % 65'inin üzerinde en az 40 cm yüksekliğinde olmalı ve hiç bir noktada 35 cm. den daha alçak olmamalıdır;

Kafeslerin zeminleri her ayağın pençelerinin yer basan bölümlerini uygun bir tarzda destekleyecek bir şekilde inşa edilmelidir. Zemin eğimi % 14 ve % 8'i geçmemelidir. Dikdörtgen gözenekli tellerin dışında zeminlerin kullanılması durumunda, Üye Devletler daha yüksek eğimlere izin verebilirler;

Kafeslere, uygun tırnak kısaltıcı araçların yerleştirilmesi gerekmektedir.

Halihazırda ki Avrupa Birliği mevzuatına göre Üye Devletler'de 1 Ocak 2012 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamak üzere büyütme kafeslerinin yasaklanmasını temin etmeleri istenmektedir. Buna ilaveten, 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren uygulanmak üzere, bu bölümde bahsi geçen kafesler inşa edilmemeli ya da ilk defa kullanıma açılmamalıdır.

2.3.3 Zenginleştirilmiş Kafes Sistemleri ile Yapılan Yetiştiricilik

Üye Devletler, bu alanda yürürlükteki mevzuat ile 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren, bu bölümde bahsi geçen tüm kafeslerin en az aşağıda belirtilen koşulları karşılamasını temin etmekle yükümlü hale gelmişlerdir:

Yumurtacı tavuklara aşağıdaki imkanlar sağlanmalıdır:

- (a) Her tavuk için en az 750 cm² kafes alanı, bu alanın 600 cm²'i kullanılabilir alan olmalıdır; kullanılabilir alanın üzerinde olan kafeslerin yüksekliği her noktada en az 20 cm olmalı ve hiç bir kafesin toplam alanı 2000 cm² 'den daha az olmamalıdır;
- (b) Bir yataklık;
- (c) Gagalama ve eşelemenin mümkün olduğu altlık temin edilmeli;
- (d) Her tavuk için en az 15 cm boyutunda uygun tünekler;

Kısıtlama olmadan kullanabilecekleri bir yem oluğu temin edilmelidir. Uzunluğu en az kafesteki tavukların sayılarının 12 cm ile çarpılması ile elde edilen rakam kadar olmalıdır.

Her kafeste grubun boyutlarına uygun bir sulama sistemi olmalıdır; püskürtme tarzı ile ya da kupalar ile sulama yapılması durumunda, her tavuğun ulaşabileceği

yakınlıkta en az iki püskürtme aleti ya da en az iki sulama kupası temin edilmelidir.

Tavukların muayenesinin, kafeslere doldurulmasının ve kafeslerin boşaltılmasının kolaylaştırılması amacıyla, kafes katları arasında en az 90 cm genişliğinde koridorlar olmalıdır ve binanın zemini ile kafeslerin alt katı ile arasında en az 35 cm. genişliğinde bir boşluk bırakılmalıdır;

Kafeslere, uygun tırnak kısaltıcı araçların yerleştirilmesi gerekmektedir.

Üye Devletler 1 Ocak 2002 tarihinde itibaren yumurtacı tavuklar için işletmelerin, insan tüketimi için pazara sürülen yumurtaların takip edilmesi için bir ortam teşkil edecek şekilde, yetkili makam tarafından kayıt altına alınmasını ve her birine ayırt edici bir sayı verilmesini temin etmektedirler.

Yumurtacı tavuklarla ilgili olarak, 98/58/EC sayılı Direktifin Ekindeki ilgili hükümlere ilaveten, aşağıdaki koşullar geçerlidir:

- Tüm tavuklar, tavuklardan sorumlu olan kişi ya da sahipleri tarafından, günde en az bir kere kontrol edilmelidir.
- Gürültü seviyesi asgariye indirgenmelidir. Sabit ya da ani gürültülerden kaçınılmalıdır. Havalandırma fanları, yemleme makineleri ya da diğer ekipmanlar mümkün olan en az gürültüyü oluşturacak şekilde inşa edilmeli, yerleştirilmeli, çalıştırılmalı ve bakımı sağlanmalıdır.
- Tüm binalarda, tavukların birbirlerini görmelerine, açıkça gözlenebilmelerine, görsel olarak etraflarını araştırabilmelerine ve normal sınırlar içerisinde hareket edebilmelerine imkan tanıyacak yeterlilikte aydınlatma seviyesi olmalıdır. Doğal aydınlatmanın olması durumunda, yerleşim bölgesinde aydınlatma aleti ışığın eşit bir şekilde dağıtılmasına imkan verecek şekilde ayarlanmalıdır.
- Alıştırmanın ilk günlerinden sonra, aydınlatma saatleri sağlık ve davranışsal sorunları engelleyecek şekilde ayarlanmalıdır. Aynı zamanda aydınlatma saatleri 24 saatlik bir ritmi takip etmeli ve yaklaşık bir günün üçte biri olmak üzere, tavukların dinlenebilmeleri ve immuno- depresyon

ve göz anormalliklerinin engellenmesi için yeterli bir süre için kesintisiz karanlık sağlanmalıdır. Işıklar kapatıldığında, tavuklara rahatsızlık vermeden ve yaralanmaya neden olmadan yerleşmelerine imkan tanıyan yeterli bir süre için bir alacakaranlık sağlanmalıdır.

- Tavuklar ile temasta olan, binaların ilgili kısımları, ekipman ya da aletler düzenli aralıklarla ve boşaltmadan sonra, yeni bir tavuk grubunun girmesinden önce her zaman olmak koşuluyla tamamen temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir. Kafeslerin dolu olduğu durumlarda, yüzeyler ve tüm ekipman yeterince temiz tutulmalıdır.
- Dışkılar gerekli olduğu ölçüde sık sık uzaklaştırılmalı ve ölü tavuklarda her gün uzaklaştırılmalıdır.
- Kafesler tavukların kaçmasını önleyecek şekilde tasarlanmalıdır.
- İki ya da daha fazla katlı kafeslerden oluşan yerleşimlerde, tüm kafeslerin zorluk çekilmeden muayene edilmesine ve tavukların çıkartılmasını kolaylaştırılmasına imkan tanıyan önlemlerin alınmış olması veya uygun araçları içermesi gerekmektedir.
- Kafes kapakları yetişkin bir tavuğun gereksiz yere acı çekmesine ya da yaralanmasına neden olmayacak şekilde çıkartılmasına imkan verecek boyutlarda ve tasarımda olmalıdır.
- Ancak Üye Devletler, tüylerin yolunması ve kanibalizmin engellenmesi için, yumurtacı olarak beslenmesi amaçlanan ve 10 günden küçük olan tavuklarda, bu konuda uzman olan personel tarafından gerçekleştirilmesi şartıyla gagaların törpülenmesine izin verebilirler. (99/74/EC sayılı AB Tüzüğü)

Avrupa Birliğinde 19 Haziran 1999 Tarihinde ticari yumurta tavuklarının korunmasına ilişkin minimum standartları içeren Direktif (Yönerge) (1999/74/EC) kabul edilmiştir. Bu direktife göre 1 Ocak 2003 Tarihinden itibaren geleneksel kafeslerin yapılması veya ilk defa kullanılması yasaklanmıştır. Daha önceden bu kafesleri kullanmaya başlayan işletmelerde ise 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren yasaklanacaktır. 1 Ocak 2003 ile 1 Ocak 2013 arasında ise bu kafeslerin bazı koşulları sağlaması gerekmektedir. 1 Ocak 2013 tarihinden itibaren ise

iyileştirilmiş kafes sistemlerinin kullanılması zorunlu hale gelecektir (Ünal., 2005).

Ayrıca AB kafeslerle ilgili olarak yeni düzenlemeler de getirmektedir. 1 Ocak 2003'e kadar halihazırda kafeste barındırılan tavuklar için tavuk başına en az 450 cm zemin alanı sağlanması gerektiği belirtilmiştir. 1 Ocak 2012'ye kadar apartman veya Kaliforniya gibi geleneksel tip kafesler yasaklanacaktır. Bu yeni düzenlemeler ile tavuklara doğal davranış özelliklerini mümkün olduğunca karşılayabilme imkanı tanıyan ve aynı zamanda verimliliklerini de koruyabilen, tavukların daha iyi şartlarda yetiştirildikleri, geleneksel tarzda, geniş alanlı, tünikli, folluklu ve eşinme alanlı sistemler geliştirilmiştir. Bu sistemlerden ilki tavukların daha rahat bir ortama sahip olmaları için bir takım zenginleştirilmiş kafeslerin geliştirilmesidir. Ancak İsviçre gibi bazı ülkelerde kafeste tavuk barındırmanın kanunlarla yasaklanmasıyla kafes sistemine alternatif olan, tavuklara doğal rahatlığı sağlamakla birlikte kafes sistemlerinin ekonomik avantajlarını da korumaya çalışan tünikli tip (perchery) ve kuşluk tipi (aviary) kümeler geliştirilmiştir. Tavuklara serbest dolaşım hakkı tanıyan bu üretim şekli daha lezzetli yumurta üretimine de yol açmıştır. Bu durum da tüketici tercihinin artmasına sebep olmuştur.

2.4 Avrupa Birliğinde Yumurta Tavukçuluğunda Hayvan refahına Uygun olarak Kullanılan Kafes Tipleri

2.4.1 Zenginleştirilmiş veya İyileştirilmiş Kafesler

Modifiye kafesler en fazla ilgi toplayan alternatif kafes tipidir. Bu kafeslerin bir örneği tavuklara 600 cm zemin alanı, 15 cm folluk alanı, 156 cm eşinme alanı sağlayacak şekilde imal edilmiştir. Örneğin Almanya'da 10 tavukluk bir modifiye kafes 120× 67 cm ebatlarında yapılmıştır. Bu kafeslerin broyler damızlıklar için yapılan bir örneği de 26-28 tavukluk olarak kafes zemininin yarısı altlıklı, yarısı da ızgaralı olacak şekilde yapılmıştır. 10'dan 60'a kadar tavuğun barınabildiği gruplarda tavuklara kafesin dikey ve yatay alanlarını kullanma imkanı sağlanmıştır. Bu sistemin dezavantajları ise yere yumurtlama ve folluklarda

tozlaşma, tavuklarda sinirlilik ve tüy çekme problemleri olarak sıralanabilir. Tavukların takibi ve yakalanması da geleneksel kafeslerden daha zordur.

2.4.2 Kuşluk Tipi (Aviary) Kümesler

Kuşluk tip kümesler kafes sistemlerine alternatif olarak kapalı barınak içindeki tavuklara hareket serbestliği sağlamak amacı ile geliştirilmiştir. Çok katlı düzenlemeler tavukların doğal yetiştirme yerlerinin hemen hemen aynısı olacak şekilde yapılmıştır. Kümesin dikey yüksekliği tahta veya tel tünelerden yapılmış katlarla çok sayıda tavuğun farklı derecede yaşamasına izin verecek şekilde yapılmıştır. Buna ilave olarak daima altlık ve folluklar vardır. İngiltere de bu sistem ilk kez damızlık sürülerde daha sonra da yumurtacılar da kullanılmaya başlanılmıştır.

Kuşluk tipi kümesler temelde altlıklı bir yetiştirme sistemidir. Bunun yanında kümesin dikey alanı kullanımını artırmak için tahta, tel veya plastik materyalden yapılmış ızgaralı katlara sahiptir. Katlar arasındaki merdivenler tavuklara hareket serbestliği sağlamak amacıyla kullanılır. Suluk ve yemlikler ızgaralar üzerine yerleştirilmiştir. Folluklar mümkün olduğu kadar tavukların erişebileceği yükseklikte yapılmıştır. Buna rağmen zemine yumurtlama zaman zaman problem olabilmektedir. Diğer altlıklı sistemlerde olduğu gibi altlığın ıslanması ve bunun da ayak problemlerine yol açması ile bazı tavukların diğerleri üzerine dışkılması gibi problemler olabilmektedir. Son yıllarda İsviçre, İsveç, Hollanda ve İngiltere'deki gelişmeler her katın altındaki gübre toplama kayışı ile bu problemin önlenebileceğini göstermiştir. Yapılan çalışmalar kuşluk tip kümeslerde deneysel olarak 22 tavuğa kadar barınma olanağı sağlanabileceğini göstermiştir.

2.4.3 Tünekli (Perchery) Tip Kümesler

Klasik kafes sistemine alternatif olarak geliştirilen bu sistemde tavukların tünekten tüneğe, aşağı yukarı atlayabilmeleri için kümesin dikey alanı kullanılmıştır. Bu tip barınaklar hem tünekli, hem de kuşluk tip barınak olarak adlandırılabilir. Bu sistemde m²'de 18 tavuğa kadar barındırma olumlu sonuçlar vermiştir. Bu sistemde tavuk başına en az 15 cm tünek uzunluğu hesaplanmalıdır. Yüksek

yoğunlukta tavuk barındırabilen bu tip kümeslerde tüy çekme, kanibalizm, zemine yumurtlama, kırık-çatlak yumurta oranında artış ve yüksek hastalık insidensi problem olabilir.

2.4.4 Serbest Dolaşimli (Free-Range) Barındırma

Serbest dolaşimli barındırma temelde iki bölümden oluşur. Bunlar altlıklı yer sistemi veya tünekli tip kapalı sabit barınak ile gezinti alanından ibarettir. Gezinti alanı yeşillendirilmiş çayır-mera olabileceği gibi, otlama alanının olmadığı toprak veya kumla kaplı gezinti alanı şeklinde olabilir. Otlama alanının olmadığı barınaklar entansif serbest dolaşım sistemli barınaklar olarak adlandırılmaktadır. Sabit barınaklarda tavuklara yem, su ve tüneme olanağı sağlanırken, genelde rotasyonel olarak kullanılan serbest gezinme alanında tavuklara çayır ve meradan yararlanma olanağı sağlanmıştır (Petek., 2000).

Tavuklar doğal otlaklarda yetiştirilmeli ve kafeslerde tutulamamalıdır. Hayvanın rahatlığı veya hijyen şartları nedeniyle su kanatlıları iklim şartlarının elverdiği zamanlarda akarsulara, gölet veya göllere erişebilmelidirler.

Tüm kanatlı barınakları aşağıdaki asgari şartları karşılamalıdır.

- Zeminin en az üçte biri, düz satıh olmalı ve sap-saman, talaş, kum veya kısa çim gibi maddelerle kaplı olmalıdır.
- Yumurta tavuğu barınaklarında tavuklara ayrılan zeminin büyük bir kısmı dışkı toplanmasına elverişli olmalıdır.
- Tavukların büyüklüğü ile orantılı büyüklükte tünük bulunmalıdır.
- Tavukların büyüklüğüne göre giriş/çıkış delikleri olmalı ve bu delikler kanatlı barınağının her 100 m²'si için toplam 4 m uzunluktan az olmamalıdır.
- Her kanatlı barınağı aşağıdakilerden fazla hayvan barındırmamalıdır.

-4800 etlik piliç

-3000 yumurta tavuğu

-5200 Afrika tavuğu

-4000 dişi muscovy veya Pekin ördeği

-3200 erkek muscovy veya Pekin ördeği veya diğer ördekler

-2500 etçi horoz, kaz veya hindi

- Herhangi bir üretim biriminde bulunan et üretimine yönelik kanatlı barınaklarının toplam kullanılabilir alanı 1600 m²'yi aşmamalıdır.
- Yumurta tavuklarında doğal ışığa ilaveten günde en fazla 16 saat ışık sağlanacak şekilde suni ışıklandırma kullanılabilir. Ancak en az 8 saat dinlenme süresi uygulanmalıdır.
- Tavuklar iklim koşullarının elverdiği durumlarda açık hava barınaklarına alınmalı ve mümkün olan hallerde bu durum yaşamlarının en az üçte birinde uygulanmalıdır. Bu açık hava barınakları çoğunlukla bitki örtüsü ile kaplanmalı, koruyucu tesisler bulunmalı ve hayvanların yeterli sayıda suluk ve yemliklere erişmelerine imkan vermelidir.
- Yetiştirilen her kanatlı gurubu arasındaki sürede binalar sağlık nedenleriyle hayvanlardan boşaltılmalıdır. Bu süre içerisinde binalar ve tesisat temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir. Ayrıca, her kanatlı grubunun yetiştirilmesi tamamlandığında açık hava barınakları sağlık nedeniyle boş bırakılarak bitki örtüsünün yeniden gelişmesine imkan verilmelidir (Anonim 2003b).

2.5 Buzağuların Korunması İle İlgili Hayvan Refahı Uygulamaları

19 Kasım 1991 tarihli 91/629/AET sayılı Konsey Direktifi ile buzağuların korunması ile ilgili asgari standartlar ortaya konulmuştur.

Tüm Üye Devletler Besi amaçlı barındırılan hayvanların korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi'ni onaylamışlardır. Ayrıca Topluluk da söz konusu Sözleşme'yi 78/923/AET¹² sayılı Karar ile onaylamıştır.

Avrupa Parlamentosu, Komisyonu Hayvan Refahı Politikasına ilişkin 20 Şubat 1987 tarihli İlke Kararında¹³ dana eti için yetiştirilen buzağularının entansif yetiştiriciliği ile ilgili asgari standartlar ile ilgili öneriler hazırlamaya çağırmıştır.

¹² OJ No L 323, 17. 11. 1978, s. 12.

¹³ Buzağuların korunması için asgari standartları ortaya koyan 91/629/AET sayılı Konsey Direktifi OJ No C 76, 23. 3. 1987, s. 185.

Buzağular canlı hayvan olarak, Antlaşmanın II. Ekinde belirlenen ürünler listesine dahil edilmişlerdir.

Buzağı yetiştiriciliği tarımın ayrılmaz bir parçasıdır ve buzağı yetiştiriciliği tarımsal nüfusun bir kesimi için gelir kaynağıdır. Rekabet koşullarını bozabilecek olan farklılıklar, buzağularda ve buzağı ürünlerinde ortak piyasa düzeninin düzgün bir şekilde işlemesine engel olabilmektedir. Bu nedenle, üretimin rasyonel bir şekilde geliştirilmesini temin etmek üzere, besi buzağularının ya da yetiştirilen buzağuların korunması için ortak asgari standartların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuş ve bu alanda topluluk asgari standartları ortaya koymuştur.

Bu alandaki gelişmelerle ilgili olarak resmi hizmetlerin, üreticilerin, tüketicilerin ve diğer ilgililerin sürekli olarak bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Komisyonun aktif olarak, Bilimsel Veteriner Komitesi tarafından hazırlanan rapora dayanarak, buzağuların refahı bakış açısıyla, en etkili hayvan yetiştiriciliği sistemi (sistemleri) ile ilgili bilimsel araştırma yapılmasını sağlaması gerekmiş ve yetiştirme ve besi amacıyla barındırılan buzağuların korunması için asgari standartları ortaya konulmuştur.

Avrupa birliği mevzuatında 'Buzağı' altı aylığa kadar olan sığırcı cinsi hayvanları tarif etmektedir.

AB mevzuatı, Üye Devletlerin 1 Ocak 1994 tarihinden itibaren dört yıllık bir geçiş dönemi için yeni inşa edilen ya da yeniden inşa edilen ve /veya ilk defa kullanıma açılan tüm işletmelerin en azından aşağıda verilen şartları karşılamaları şart koşturmuştur.

- Buzağuların gruplar halinde barındırılması durumunda, her 150 kg canlı ağırlıkta olan buzağı için yeterli olmak üzere, kendi etraflarında dönebilmeleri, engellenmeden yatabilmelerinin sağlanması için, en azından 1,5 m² boyutlarında, açık zemin boşluğunun ayrılmış olması gerekmektedir,
- Buzağuların ayrı bölmelerde ya da ahırlarda bağlamak suretiyle barındırılmaları durumunda, bölmeler ya da ahırların pencere

duvarlarının olması gerekmektedir ve genişlikleri 90 cm artı ya da eksi % 10'dan daha küçük ya da omuz yüksekliğinin 0,80 katından küçük olmamalıdır.

Altı buzağıdan az hayvanı olan işletmeler için bu standartlar geçerli değildir.

1 Ocak 1998 tarihinden itibaren, yeni inşa edilmiş ya da yeniden inşa edilmiş işletmelere ve o tarihten sonra kullanıma açılmış işletmelere aşağıdaki standartların uygulanması şart koşulmuştur.

- Sekiz haftalıktan büyük olan buzağular, bir veteriner hekim tarafından tedavi görmesi amacıyla sağlığı ya da davranışları nedeniyle ayrı tutulmasının gerekli olduğu onaylanmadıkça, bireysel barınaklarda barındırılmamalıdır. Her bir buzağı için bireysel barınağın genişliği en azından ayaklar üzerinde durduğu zaman ölçülen omuz bölgesi yüksekliğine eşit olmalı ve uzunluğu da en azından burun ucu ile tuber ishii (kalça kemiği)'nin arka köşesi arasındaki uzunluğun 1,1 ile çarpılması ile bulunan buzağının vücut uzunluğuna eşit olmalıdır. Buzağular için ayrı barınaklar (izole edilen hasta hayvanlar hariç) kesintisiz duvarlardan değil, buzağular için doğrudan görsel ve fiziksel temasa izin veren delikli duvarlardan oluşmalıdır;
- Gruplar halinde barındırılan buzağularda, her buzağı için ayrılan açık boşluk payı, 150 kilogramdan düşük canlı ağırlığı olan her buzağı için en az 1,5 m²'ye, canlı ağırlığı 150 kilogram ya da daha yüksek olan ancak 220 kilogramdan düşük olan buzağular için en az 1,7 m²'ye ve canlı ağırlığı 220 kilogram ve daha yüksek olan buzağular için en az 1,8 m²'ye eşit olmalıdır. Ancak altıdan daha az sayıda buzağısı olan işletmeler ve annelerini emmesi için tutulan buzağular için yukarıda bahsedilen standartlar uygulanmamalıdır.

Avrupa Birliğinde yukarıda belirtilen standartlar, 31 Aralık 2006 tarihinden itibaren, yukarıda öngörülen tüm işletmelerde uygulanmaya başlanmıştır.

Topluluğa ithal edilebilmeleri için, üye olmayan ülkelere gelen hayvanlara, söz konusu ülkelerin yetkili makamları tarafından hazırlanmış olan ve en azından,

Topluluk hayvanlarına uygulanan işleme eşdeğer bir işlemin yapıldığını gösteren bir sertifikanın eşlik etmesi gerekmektedir.

Buzağı barınaklarının inşası için kullanılan malzemeler ve özellikle bölmeler ve buzağuların temasta bulunabileceği donanım buzağulara zarar vermemelidir ve tam anlamıyla temizlenmeye ve dezenfekte edilmeye elverişli olmalıdır.

Binaların yalıtım, ısıtma ve havalandırması; hava dolaşımının, toz seviyesinin, ısının, göreceli hava rutubetinin ve gaz konsantrasyonlarının buzağular için zararlı olmayan sınırlar içerisinde tutulmasını temin etmelidir.

Buzağuların sağlığı ve refahı için gerekli şart olan tüm otomatik ve mekanik donanım günde en az bir kere denetlenmelidir. Eksikliklerin ya da bozuklukların tespit edilmesi durumunda, bunlar bir an evvel giderilmeli ya da eğer mümkün ise, buzağuların sağlığının ve refahının güvenceye alınması için eksiklik giderilene kadar, özellikle alternatif besleme metotları kullanılması ve tatminkar bir ortam sağlanması olmak üzere, uygun önlemler alınmalıdır.

Yapay bir havalandırma sisteminin kullanıldığı durumlarda, sistemin bozulması söz konusu olduğunda, buzağuların sağlığının ve refahının korunması için yeterli düzeyde havanın yenilenmesini temin edecek bir destekleyici sistem kurulmalı ve bozulma ile ilgili olarak hayvanların bakıcısını uyarmak üzere bir alarm sistemi temin edilmelidir. Alarm sistemi düzenli aralıklarla test edilmelidir.

Buzağular sürekli karanlıkta barındırılmamalıdır. Davranışsal ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere, Üye Devletlerdeki farklı iklim şartları için uygun doğal ya da suni aydınlatmaya imkan tanıyan tertibat düzenlenmeli; suni aydınlatmanın kullanılması durumunda, en azından, normal olarak sabah 9.00 ile akşamüstü 5.00 arasında alınan doğal ışık süresine eşdeğer bir süre için çalışması gerekmektedir. Buna ilaveten, buzağuların herhangi bir zamanda muayene edilmesine izin verecek güçte, uygun olan bir ışıklandırmanın (sabit ya da taşınabilir) hazır olması gerekmektedir.

Barındırılan tüm buzağular sahibi ya da hayvanlardan sorumlu olan kişi tarafından günde en az iki kere muayene edilmeli ve dışarıda barındırılan buzağular ise günde en az bir kere incelenmelidir. Hasta ya da yaralı olabilecek herhangi bir buzağı gecikme olmadan uygun bir şekilde tedavi edilmeli ve besicinin bakımına cevap vermeyen herhangi bir buzağı için bir an önce, veteriner hizmeti sağlanmalıdır. Gerekli olması durumunda, hasta ya da yaralı buzağular, kuru, rahat altlığı olan uygun bir yerleşimde izole edilmelidir.

Buzağuların yerleşim bölgeleri, her bir buzağının herhangi bir zorluk olmadan yatabileceği, dinlenebileceği, ayağa kalkabileceği ve dışkı ve idrar yapabileceği bir şekilde inşa edilmelidir.

Buzağular, süt ya da süt ikamesi ile beslenmeleri sırasında bir saatten uzun olmayan sürelerde bağlanabilen grup halinde barındırılan buzağular istisna olmak koşuluyla, bağlanmamalıdır. Bağların kullanılması durumunda, buzağularda yaralanmaya yol açmamalıdır ve düzenli aralıklarla muayene edilmeli ve rahat bir sıklığı temin etmek için gerekli olan şekilde ayarlanmalıdır. Her bağ, buzağının rahat hareket etmesine müsaade vermek üzere ve boğulma ve yaralanma riskini engelleyecek şekilde tasarlanmalıdır.

Buzağular için kullanılan barınaklar, ahırlar, alet ve donanım çapraz bulaşmayı ve hastalık taşıyıcı organizmaların oluşmasını engellenmesi amacıyla, düzgün bir şekilde temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir. Dışkı, idrar ve yemek artıkları ile saçılmış yemekler kokuyu asgariye indirmek ve sinek ya da kemirgenler için cazip olmasını engellemek amacıyla gerekli sıklıklarda temizlenmelidir.

Zemin düz olmalı ayrıca, buzağuların yaralanmasını engellemek üzere, kaygan olmamalı ve zemin üzerinde ayakta dururken ya da yatarken buzağularda yaralanmaya ya da acı çekmelerine neden olmayacak bir şekilde tasarlanmalıdır. Zeminlerin buzağuların boyutu ve ağırlığına uygun olmalı ve sert, düz ve dayanıklı yüzeyleri olmalıdır. Yatma alanı rahat, temiz ve uygun bir şekilde suyu akıtılmalı ve buzağuları olumsuz yönde etkilememelidir. İki haftalıktan küçük olan tüm buzağular için uygun altlıklar sağlanmalıdır.

Tüm buzağılara, iyi bir sağlık durumunun ve refahın sağlanması için yaşlarına, ağırlıklarına ve davranışsal ve fizyolojik ihtiyaçlarına göre uyarlanmış uygun bir diyet verilmelidir. Bu yaklaşımla, gıdaları asgari 4,5 mmol/litre düzeyinde ortalama kan hemoglobini temin etmek üzere yeterli ölçüde demir ihtiva etmeli ve iki haftadan büyük her buzağı için, yaşları sekiz ila 20 haftalar arasında iken, asgari günlük miktarı 50g.'dan 250 g.'a arttırılacak şekilde, lifli gıdadan oluşan bir günlük rasyon verilmelidir. Buzağılara ağızlık takılmamalıdır.

Tüm buzağular gün de en az iki kere beslenmelidirler. Buzağuların gruplar halinde barındırıldığı ve *ad libitum* ya da otomatik bir besleme sistemi ile beslenmedikleri durumlarda, her buzağının, gruptaki diğer buzağularla aynı oranda gıdaya ulaşabilmesi sağlanmalıdır.

İki haftalıktan büyük olan tüm buzağuların yeterli miktarlarda taze suya erişimleri olmalıdır ya da başka sıvıları tüketerek günlük sıvı alımı ihtiyaçlarını karşılayabilmelidirler. Ancak, sıcak hava koşullarında ya da hasta olan buzağular için, her zaman taze içme suyunun hazır olması gerekmektedir.

Besleme ve sulama donanımı buzağuların yemlerinin ve sularının kontamine olmasını asgariye indirgeyecek şekilde tasarlanması, inşa edilmesi, yerleştirilmesi ve saklanması gerekmektedir.

Her buzağının doğumdan sonra en kısa süre içerisinde ve her koşulda, yaşama geldikten sonra ilk altı saat içerisinde sığır cinsi hayvan kolostrumu – ilk sütü/ağızlık alması gerekmektedir.

2.6 Domuzların Korunması ile İlgili Hayvan Refahı Uygulamaları

19 Kasım 1991 tarihli 91/630/AET sayılı direktif ile Domuzların korunması ile ilgili asgari standartlar ortaya konulmuştur

Bu direktif, büyütme ve besi amacıyla barındırılan domuzların korunması için asgari standartları ortaya koymaktadır. Bu direktif ile Üye Devletlerden aşağıdaki hususları temin etmeleri talep edilmektedir;

Tüm işletmeler aşağıda verilmekte olan şartları karşılamalıdır:

- (a) Çiftleşmeden sonra genç dişi domuzlar ve dişi domuzlar hariç olmak üzere, gruplar halinde barındırılan her genç ve damızlık domuz için açık bir zemin alanı en azından aşağıdaki boyutlarda olmalıdır:

Canlı Ağırlık, kg	m ²
10'a kadar	0,15
10'dan fazla, 20'ye kadar	0,20
20'den fazla, 30'a kadar	0,30
30'dan fazla, 50'ye kadar	0,40
50'den fazla, 85'e kadar	0,55
85'den fazla, 110'a kadar	0,65
110'dan fazla	1,00

- (b) Çiftleşmeden sonra her genç dişi domuz için ve genç dişi domuzların ve/veya dişi domuzların gruplar halinde barındırılması durumunda her biri için toplam açık zemin alanı sırasıyla asgari 1,64 m² ve 2,25 m² olmalıdır. Gruplar halinde barındırılırken söz konusu hayvanların sayısının 6 adetten az olması durumunda açık zemin alanı % 10 oranında arttırılabilir. Gruplar halinde barındırılırken söz konusu hayvanların sayısının 40 ya da daha fazla olması durumunda açık zemin alanı % 10 oranında azaltılabilir;

Zemin yüzeyleri aşağıdaki şartları karşılamalıdır:

- (a) Çiftleşmeden sonraki dönemde olan genç dişi domuzlar ve gebe domuzlar için: her bir genç dişi domuz için asgari 0,95 m²'ye ve her bir dişi domuz için asgari 1,3 m²'ye eşit olmak üzere ve alanın azami % 15'inin drenaj girişleri için ayrılmış olmak üzere, 1 (b)'de gerekli görülen alanın bir kısmı, devamlı sert zemin olmalıdır;

(b) Gruplar halinde barındırılan domuzlar için pervazlı beton zeminlerin kullanılması durumunda:

(i) Aralıkların azami genişliği aşağıdaki gibi olmalıdır:

- Domuz yavruları için 11 mm,
- Genç domuzlar için 14 mm,
- Damızlık domuzlar için 18 mm,
- Çiftleşmeden sonra genç dişi domuzlar ve dişi domuzlar için 20 mm;

(ii) Azami pervaz gelişliği aşağıdaki gibi olmalıdır:

- Domuz yavruları ve genç domuzlar için 50 mm, ve
- Damızlık domuzlar, çiftleşmeden sonra genç dişi domuzlar ve dişi domuzlar için 80 mm;

Dişi domuzlar ve genç dişi domuzların bağlandığı tertibatların inşa edilmesi ya da bu hale dönüştürülmesi yasaktır. 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren dişi domuzlar ve genç dişi domuzlar için bağların kullanılması yasaklanmıştır.

4 haftalıktan başlayan ve çiftleşmeden sonra beklenen yavrulama tarihinden 1 hafta öncesine kadar olan dönem boyunca, dişi domuzlar ve genç dişi domuzlar gruplar halinde barındırılmalıdır. Grubun barındırıldığı ahırın kenarları uzunluk olarak 2,8 m'den daha uzun olmalıdır. Bir grupta 6 adetten düşük sayıda hayvanın barındırılması durumunda, ahırın kenarları uzunluk olarak 2,4 m'den daha uzun olmalıdır.

Gruplar halinde barındırılan dişi domuzlar ve genç dişi domuzlar, gıda için rekabetçilerin olması durumunda dahi, her birinin yeterli düzeyde gıda alabileceği bir sistem kullanılarak beslenmelidirler.

Açlıklarını gidermek ve geviş getirme ihtiyaçlarını dikkate almak üzere, tüm kurudaki gebe dişi domuzlara ve genç dişi domuzlara yüksek enerjili gıdalar kadar, yeterli miktarda ot ya da yüksek lifli gıdalar da verilmelidir.

Gruplar halinde barındırılması gereken ve özellikle saldırgan olan, diğer hayvanlar tarafından saldırıya uğramış olan ya da hasta veya yaralı olan domuzlar, geçici süre ile ayrı bölmelerde barındırılabilirler. Böyle bir durumda, her bir hayvan için

kullanılan bölmeler özel veteriner hekim tavsiyesi ile çelişki yaratmıyor ise, hayvanın kendi etrafında kolaylıkla dönmesine izin verecek büyüklükte olmalıdır.

1 Ocak 2013 tarihinden itibaren, tüm işletmeler için yukarıda bahsdilen standartlar geçerli olacaktır. Ancak bu düzenlemeler, on dişi domuzdan az sayıda hayvanı olan işletmeler için geçerli değildir.

Domuzların bakımından sorumlu olan kişileri çalıştıran ya da söz konusu kişiler ile anlaşma yapan herhangi bir kişi, hayvanlara bakan kişiye, hayvan refahı uygulamaları konusunda bu kişinin gerekli uygulamaları yapması için talimat vermek ve gerekli eğitimi sağlamakla yükümlüdür.

Üye olmayan ülkelerden ithal edilen hayvanların, refahları ile ilgili şartlar açısından, yetiştirilirken en azından, Topluluk menşeli hayvanlara gösterilen muameleye eşdeğer bir muamele görmeleri istenmektedir. Söz konusu standartlar söz konusu ilgili üye olmayan ülkenin yetkili makamları tarafından hazırlanmış olan bir sertifikada belirtilmiş olması gerekmektedir.

Avrupa Birliğinin ilgili mevzuatı (91/630/AET) ile genel olarak domuzların korunması ile ilgili aşağıdaki standartlar ortaya konmuştur:

Sürekli ya da ani sesler engellenmelidir. Domuzlar, günde en az sekiz saat bir süre ile olmak koşuluyla, asgari günlük 40 lüks yoğunluğunda, ışık altında barındırılmalıdır.

Domuz barınakları hayvanlar için aşağıdaki koşullar altında barındırılmasına imkan verecek şekilde inşa edilmesi gerekmektedir:

- Uygun bir şekilde drene edilecek şekilde ve temizlikte, fiziksel ve termal olarak rahat bir yatma alanına erişimlerinin olması ve tüm hayvanların aynı anda yatabilmesine imkan tanıyan genişlikte olması,
- Normal bir şekilde dinlenmelerine ve kalkmalarına,
- Diğer domuzları göreceği şekilde; ancak beklenen yavrulama tarihinden bir hafta önce dişi domuzlar ve genç dişi domuzlar aynı cinsten olan hayvanların görüş alanı dışında barındırılabilir.

Domuzların, hayvanların sağlıklarına zararı olmayan , saman, kuru ot, tahta, talaş, mantar harcı, çürümüş bitki, turba ya da bunların karışımları gibi düzgün araştırma ve işleme faaliyetlerini sağlamak amacıyla, yeterli miktarda malzemeye sürekli erişimi olmalıdır.

Zemin düz olmalı ayrıca, domuzların yaralanmasını engellemek üzere, kaygan olmamalı ve zemin üzerinde ayakta dururken ya da yatarken domuzlarda yaralanmaya ya da acı çekmelerine neden olmayacak bir şekilde tasarlanmalı, inşa edilmeli ve bakılmalıdır. Zeminlerin domuzların boyutu ve ağırlığına uygun olmalı ve altlık yapılmadı ise sert, düz ve dayanıklı yüzeyleri olmalıdır.

Tüm domuzlar günde en az bir kere beslenmelidirler. Domuzların gruplar halinde barındırıldığı ve *ad libitum* ya da otomatik bir besleme sistemi ile, beslenmedikleri durumlarda, her domuzun gruptaki diğer domuzlarla aynı oranda gıdaya ulaşabilmesi sağlanmalıdır.

İki haftalıktan büyük olan tüm domuzların yeterli miktarlarda taze suya erişimleri olmalıdır.

Aşağıda verilmekte olan istisnalar dışında, tedavi ya da teşhis amacı taşıyan ya da ilgili mevzuata uygun olarak domuzların tanımlanması için ve yaralanma ya da vücudun hassas bir bölgesinin kaybı ya da kemik yapısında değişiklik olması ile sonuçlanan ve müdahale amacıyla yürütölen tüm prosedürler yasaklanmalıdır:

- Dünyaya gelmesinden sonra en geç yedi gün içerisinde domuz yavrularının sivri dişlerinin köşelerinin zımpara ya da kırkma ile tek tip bir şekilde, düz bir yüzey bırakılarak kısaltılması; güvenlik gerekçeleri nedeniyle ya da yaralanmaları engellemek amacıyla erkek domuzların uzun sivri dişleri kısaltılabilir,
- Kuyruğun bir kısmının kesilmesi,
- Erkek domuzların dokuların uzaklaştırılması dışında başka yöntemlerle kısırlaştırılması,
- Hayvanların açık besi sistemlerinde barındırılması durumunda, ulusal mevzuata uygun olarak burun halkası takılması.

Tırnak kesimi ve sivri dişlerin kısaltılması rutin olarak uygulanabilmektedir, sadece dişi domuzların meme başlarının ya da diğer domuzların kulaklarının ya da kuyruklarının yaralandığına dair olayların görülmesi durumunda, müdahale söz konusu olabilir. Söz konusu işlemleri yürütmeden önce, çevre ve besi yoğunluklarını dikkate alarak, kuyruk ısırma diğer anormal hareketleri önlemek için başka önlemler de alınmalıdır. Bu nedenle, yetersiz çevresel koşullar ya da yönetim sistemleri değiştirilmelidir.

Yukarıda bahsedilen işlemlerin hepsi, bir veteriner hekim tarafından ya da uygun olarak eğitim görmüş, uygun araçlarla ve hijyenik koşullar altında, söz konusu teknikleri yürütebilme tecrübesine sahip kişiler tarafından yürütülmelidir. Kısırlaştırma ya da kuyruk kesme doğumdan sonra yedi günü geçirdikten sonra yapılacak ise, söz konusu işlemler sadece anestezi ve süresi uzatılmış ilave analjezi altında veteriner hekim tarafından gerçekleştirilmelidir.

2.6.1 Çeşitli Domuz Kategorileri İçin Koşullar

2.6.1.1 Erkek Domuzlar

Erkek domuz ahırları, erkek domuzların kendi çevrelerinde dönebilmelerine, diğer domuzları duyabilmelerine, koklayabilmelerine ve görebilmelerine imkan tanıyacak bir şekilde yerleştirilmeli ve inşa edilmelidir. Yetişkin bir erkek domuz için ayrılan açık zemin alanı en az 6 m² olmalıdır.

Doğal çiftleşme için ahırların da kullanılması durumunda, yetişkin bir erkek domuz için ayrılan zemin alanı en az 10 m² olmalı ve ahır zemini açık, pürüzsüz olmalıdır. 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren, bu hüküm yeni inşa edilmiş ya da yeniden inşa edilmiş veya bu tarihten sonra ilk defa kullanıma açılmış tüm işletmelere uygulanmaktadır. 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren bu hüküm tüm işletmeler için geçerlidir.

2.6.1.2 Dişi Domuzlar ve Genç Dişi Domuzlar

Gruplar içerisinde saldırganlığı asgariye indirgenmek için önlemler alınmalıdır. Gebe olan dişi domuzlar ve genç dişi domuzlar, gerekli olması durumunda iç ve dış parazitlere karşı tedavi edilmelidir. Ayrı doğum bölmelerine alınmaları durumunda gebe olan dişi domuzlar ve genç dişi domuzlar tamamen temizlenmelidir.

Beklenen yavrulama tarihinden önceki bir hafta içerisinde, dişi domuzlara ve genç dişi domuzlara, işletmede kullanılan gübre sistemi için teknik olarak uygun olması durumunda, yeterli miktarlarda uygun altlık materyali sağlanmalıdır.

Doğal ya da yardım ile yavrulamanın kolaylaştırılması için arka tarafta, dişi domuzlar ve genç dişi domuzlar için ayrılmış açık bir zemin alanının ayrılmış olması gerekmektedir.

Dişi domuzların barındırıldığı yavrulama bölmeleri seyrek tutulmalı ve yavrulama rayları gibi, domuz yavrularının korunması için gerekli olan araçları içermelidir.

2.6.1.3 Domuz Yavruları

Toplam zemin alanının, hayvanların aynı zamanda dinlenmesine imkan tanıyan yeterli büyüklükte bir kısmı, düz olmalı ve bu alan hasır ile kaplanmalı ya da saman ile ya da uygun bir materyal ile altlıkla döşenmelidir.

Yavrulama bölmesinin kullanılması durumunda, domuz yavrularının zorluk çekmeden annelerini emmesine imkan tanıyan yeterli büyüklükte bir alanın ayrılmış olması gerekmektedir. Aksi durumda, anne domuzun ya da domuz yavrularının refahının ya da sağlığının olumsuz yönde etkilendiği durumlar dışında, domuz yavruları doğumdan sonra en az 28 gün geçmeden süttten kesilmemelidir. Ancak yeni bir grup girmeden önce domuz yavrularına hastalık bulaşması riskinin asgariye indirgenmesi için boşaltılmış, temizlenmiş ve dezenfekte edilmiş özelleşmiş barınaklara taşınması durumunda domuz yavruları, en fazla 7 gün öncesinden süttten kesilebilirler.

2.6.1.4 Genç Domuzlar ve Damızlık Domuzlar

Gruplar halinde barındırılmaları durumunda, hayvanların normal davranışlarının ötesinde, kavga etmelerinin önlenmesi için önlemlerin alınması gerekmektedir.

Söz konusu hayvanlar mümkün olduğunca az karıştırılmış gruplar içerisinde barındırılmalıdır. Birbirlerine alışkın olmayan domuzların karıştırılmasının gerekli olduğu durumlarda, bu mümkün olan en erken yaşta, tercihen süttten kesilmeden önce ya da süttten kesildikten sonra bir hafta içerisinde yapılmalıdır. Domuzlar karıştırıldıklarında, diğer domuzlardan kaçmaya ve saklanmalarına imkan verecek uygun imkanların tanınmış olması gerekmektedir.

Ciddi kavga işaretlerinin görüldüğü durumlarda, bir an evvel nedenleri araştırılmalı ve hayvanlara yeterli saman verilmesi ya da araştırmaya yönelik diğer materyallerin verilmesi gibi uygun olan önlemler alınmalıdır. Risk altında olan hayvanlar ya da özellikle saldırgan olan hayvanlar gruptan ayrı tutulmalıdır.

Karıştırmayı kolaylaştırmak üzere trankilizan maddelerin kullanımı sadece veteriner hekime danışıldıktan sonra, istisnai koşullar ile sınırlandırılmalıdır.

2.7 Koyun ve Keçi Yetiştiriciliğinde Hayvan Refahı

Koyun ve keçiler hem açık hem de kapalı yerlerde barındırılabilir. Açık veya kapalı barınakların seçimi, mevcut imkanlara ve hayvanların kullanım amacına bağlı olarak yapılır.

Ağıllarda (barınaklarda) bireysel olarak barındırmak pek tavsiye edilmez. Ancak bireysel barındırma için Avrupa Konseyi Rehberi hayvanları bireysel olarak barındırmada; koyun için ayrılan alanın 1,4 m², keçi için 1,6 m² ve bir tarafın uzunluğunun ise en az 1,8 m olması gerektiğini belirtir. Verilen bu ölçüler İngiltere (UK) rehberinde tavsiye edilen ölçülerden (vücut ağırlığı 35 kg'dan düşükler için 2,0 m² ve vücut ağırlığı 35 kg'dan fazla olanlar için 2,8 m² lik bir alan) daha küçüktür. Hayvanlar yalnız barındırıldığında mutlaka birbirlerini

görmeleri sağlanmalıdır. Etrafında hiçbir koyunun olmadığı yerde barındırılan koyunlar, kendilerini görebilecekleri bir ayna konulduğunda daha sakin görünmektedir.

Grup olarak barındırma için Avrupa konseyi rehberi 6-12 tane hayvanın barındırıldığı ağıllarda; her koyun için 0,7 ve her keçi için 0,8 m² alan olması gerektiğini belirtmektedir. Gruptaki hayvanların birbirine olan toleransı, boynuzlu hayvanların davranışları dikkatle gözlemlenmelidir. Zemin, hayvanların her zaman kolay bir şekilde yatıp kalkmalarına olanak verecek bir şekilde planlanmalıdır. Zemine saman veya talaş gibi altlık materyalleri serilmeli ve altlıklar iki günde bir değiştirilmelidir. Koyun ve keçiler aynı zamanda, daha az işçilik gerektiren metal ızgaralı veya yumuşak bir zemin üzerinde altlık materyali kullanılmayan ağıllarda da barındırılabilir.

Koyun ve keçiler için çevre sıcaklığının 10-24 C arasında ve rölatif nem oranının % 45-65 olması önerilir. Ağılda rumen gazı (metan) ve amonyak birikmesini önlemek için, ağılın havalandırma kapasitesinin 3 m³/saat/ kg canlı ağırlık civarında olması gerekir.

Koyun ve keçiler, ağılın duvarlarına veya ağıl önünde bir zemine sabitlenmiş yemliklerde iyi kaliteli kuru ot ve samanla beslenmelidir. Ayrıca koyunlar için hazırlanmış, bakır seviyesi düşük pelet yemler ilave olarak verilmelidir. İçme suyu otomatik suluklardan veya su yalıklarında ad libitum olarak verilir.

Biyomedikal araştırmalar da koyun ve keçi sınırlı olmakla birlikte kullanılmaktadır. Bu hayvanlardan mikrobiyolojik kültür vasatı için kan alımı yapılır. Antikor üretimi ve cerrahi teknikler geliştirmek için çeşitli bilimsel araştırmalar da kullanılırlar. Bu uygulamalar sırasında hayvan refahı açısından olumsuzluklar görülebilmektedir (Koolhaas ve ark., 2003).

2.8 Sığır Yetiştiriciliğinde Hayvan Refahı

Avrupa tarımı incelendiğinde, son on yıl içerisinde karlılığın ön planda olduğu görülür. Buna rağmen bilim adamlarının ve halkın entansif tarım uygulamaları

üzerine endişesi son bir kaç yıl içerisinde artmıştır. Bazı araştırmacılar, gelecekte tarımın daha entansif yapılacağını tahmin etmektedirler. Aynı zamanda, organik tarım uygulamalarının gelecekte değişen tüketici taleplerinin karşılanmasında ve daha fazla çevreci üretim sistemlerinin gelişmesinde de önemli bir fırsat olabileceği artan bir görüş haline gelmiştir (Lampkin, 1990).

Sığırlarının refahı ile ilgili bazı kaygılar aşağıdaki şekilde ele alınabilir.
Bunlar:

- Kesime gönderilen hasta ve sakat hayvanların taşınması,
- Yakıcı kimyasallar ile buzağılarda boynuz köreltme,
- Sığırların hareketlerini engelleyecek şekilde uzun süre bağlı tutulmaları,
- Damızlık olarak tutulacak hayvanların bireysel bölmelerde yetiştirilmeleri
- Buzağuların özellikle doğumdan hemen sonra anlarından ayrılması,
- Besiye alınan buzağuların küçük bölmelere kapatılması,
- Üretimle ilişkili olan hastalık ve metabolik bozukluklara duyarlılık (Fox, 1983).

Bu prensipler incelendiğinde geleneksel entansif hayvan yetiştirme sistemleri için önemli değişikliklerin ve yeni düzenlemelerin getirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu değişikliklerin, hayvan sağlığı ve refahı üzerindeki potansiyel etkisi ile ilgili bazı kaygılar ifade edilmektedir. Bunun yanında, hayvan sağlığı ve refahı için, organik hayvan yetiştirme sistemlerinin, bilinen gelişmiş yetiştirme yöntemlerinin açıklanması yönünde de bazı fırsatlar sağlayabileceği görüşü desteklenmektedir (Andrews, 1991).

2.9 Avrupa Birliğinde Nakil Esnasında Hayvan Refahı

Hayvanların korunmasına yönelik önemli bir görev alanı da hayvan nakliyesidir. Nakliye sırasında sıklıkla ülke sınırlarının aşılması nedeniyle standart, katı ve bağlayıcı toplum normlarının belirlenmesi gereklidir. Bu alan için son derece yoğun ve uzun süreli müzakerelerden sonra AB çapında bir uzlaşmaya varılabılmıştır. 11 Haziran 1999 tarihinde Almanya’da yayımlanan “Nakliyede Hayvanların Korunması” ile ilgili yönetmelikle birlikte hayvan nakliyesi kapsamındaki toplumsal belirlemeler tamamen ulusal yasa çerçevesinde ele

alınmıştır. Böylece artık Avrupa'da genel nakliye süresine ilişkin sınırlamaların yanı sıra, hayvanların yüklenmesi, yemlenmesi ve sulanması kapsamında resmi kontrol merkezlerine son derece geniş yetkilerin verilmesi ile ilgili katı talepler yürürlüğe girmiştir. AB platformunda nakliye durumunun iyileştirilmesine yönelik belirlenen diğer Avrupa hükümleri, besleme (gıda) istasyonları ve özel araçlarla ilgili talepleri düzenlemektedir. Üçüncü dünya ülkelerine yönelik etkili bir hayvan koruma kontrol sistemi sayesinde, sığırlar için AB ihracat iadelerinin, ancak hayvanların hedeflenen ülkeye kadar hayvanları koruma yasası çerçevesinde nakledilmesi durumunda mümkün olabileceği belirtilmektedir.¹⁴

Hayvan nakilleri sırasında özellikle domuz ve kanatlılarda ölüm oranlarının artması karkaslardaki morartı veya eziklikler, hayvanlarda ağırlık kaybı, etlerin kalitesinde azalma gibi hayvan refahı standartlarının gözardı edilmesinden kaynaklanan bir takım problemler hayvan refahı kurallarının önemini ortaya koymaktadır.

Hayvanların nakli yoluyla bulaşıcı hayvan hastalıkları ile zoonotik hastalıkların hızlı yayılmasına neden olmaktadır. Özellikle uzun yolculuklar sırasında hayvanların su ve beslenme ihtiyaçlarının yeterli ölçüde karşılanmaması ve sıkışık ortamda bulunmalarından kaynaklanan ağırlık kaybı hayvan refahı ile ilgili problemi ortaya koymaktadır.

Nakillerde hayvanların refahının sağlanabilmesi için, araçların hayvanların refahını bozmayacak yeterli donanımlara sahip olması, hayvanların sağlıklı bir şekilde taşınması, Hayvanların bakım ve besleme şartlarının sağlanması, Sekiz saatten fazla süren uzun yolculuklarda hayvanların dinlendirilmesini gerektirir (Özdemir., 2005)

Bu çalışmada, ülkemizin AB uyum çalışmaları kapsamında gerek mevzuat ve gerekse uygulama anlamında düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılan ayrıca uluslar arası ve ulusal kamuoyu tarafından hassasiyetle takip edilen ve ciddi ticari kısıtlamalara yol açabilen çiftlik hayvanlarının nakli esnasında refahı çerçevesinde

¹⁴ 11 Haziran 1999 tarihli Almanya Hayvanları Koruma ve Nakliye Yönetmeliği

genel çerçeveyi çizen 1/2005/EC sayılı konsey yönetmeliği irdelenmektedir, Avrupa birliğinin nakil sırasındaki hayvan refahı uygulamaları kısaca özetlenmeye çalışılacak ve mukabil Türk mevzuatı ortaya konularak karşılaştırılması yapılacaktır.

AB Nakil sırasındaki hayvan refahı standartlarını aşağıdaki ilgili AB Mevzuatları ile ortaya koymuştur :

- [1/2005/EC](#) sayılı Nakliye ve ilgili diğer işlemler sırasında hayvanların korunması Konsey Yönetmeliği
- [91/628/EEC](#) sayılı Hayvanların naklieleri esnasında korunmaları hakkında direktif
- [95/29/EC](#) sayılı Hayvanların naklieleri esnasında korunmaları hakkında değişiklik yapan direktif
- [1255/97](#) sayılı EC Dinlendirme istasyonları hakkında Konsey Tüzüğü
- [411/98/EC](#) sayılı Karayolu ile 8 saatten fazla taşınmaları durumunda ilave şartlar hakkında Konsey Tüzüğü
- [2001/298/EEC](#) sayılı değişiklik yapan direktif
- [1040/2003/EC](#) sayılı Hayvan Dinlendirme istasyonlarının kullanımı ile ilgili Konsey Tüzüğü

Hayvanların nakli sırasında Hayvan refahı ile ilgili standartları ortaya koyan AB mevzuatı kapsamlarına göre aşağıdaki ifade edildiği şekilde grublandırılabilir;

90/425, 91/426, 91/628, 95/29 sayılı yönetmelikler, Hayvanların nakil sırasında korunmasına ilişkin standartlar, *1255/97* sayılı yönetmelik, Hayvanların nakli sırasında kullanılan dinlendirme noktaları ve nakil güzergahı ile ilgili standartlar, *411/98* sayılı yönetmelik ile süresi sekiz saati aşan nakillerde çiftlik hayvanlarının taşınması için kullanılan araçlara getirilen standartlar ortaya konmuştur. Nakille ilgili son direktif ise Nakliye ve ilgili diğer işlemler sırasında hayvanların korunması ve *64/432/EEC* ve *93/119/EC* Sayılı Direktifler ile *1255/97 (EC)* Sayılı Yönetmelikte değişiklik yapılmasına dair 22 Aralık 2004 tarih ve 1/2005 Sayılı Konsey Yönetmeliğidir (Aşkaroğlu, 2006)

2.9.1 Nakliye ve İlgili Diğer İşlemler Sırasında Hayvanların Korunması Konusunda Avrupa Birliği Mevzuatları

Bu çalışmada temel olarak 22 Aralık 2004 tarihinde yayımlanan Nakliye ve ilgili diğer işlemler sırasında hayvanların korunması ve 64/432/EEC ve 93/119/EC Sayılı Direktifler ile 1255/97/EC¹⁵ Sayılı Yönetmelikte değişiklik yapılmasına dair 1/2005 Sayılı Konsey Yönetmeliği incelenecektir.

Genel olarak nakil ile ilgili Avrupa Birliği düzenlemeleri hayvanların gidecekleri yerlere eziyet edilmeden, acı çekmeden, güvenli ve sağlıklı varabilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Hayvan refahı alanında Avrupa Birliğindeki düzenlemelerin genel kapsamı Hayvanların nakil sırasında hayvan refahına uygun olarak korunmasını ,Gerçek ve tüzel kişi ve kuruluşlara ait nakil araçlarının taşıyacağı teknik ve hijyenik asgari şartları, Nakilde hayvanlara refakat eden bakıcılara, nakil yapan araçların sürücülerine, nakil yapan organizatörlere verilecek yetki belgesi ve araçlara yetki belgesi verilmesi/alınması-iptal edilmesini ve denetim ve yaptırımlarını kapsamaktadır.

Avrupa Birliğinde yasal mevzuat üye devletleri hayvanların refahına tam önem vermelerinin zorunlu kılmaktadır. Nakliye sırasında hayvanların korunmasının bir boyutunun da sadece hayvanların korunması ile sınırlı kalmayıp ticari anlamda kısıtlamaları da beraberinde getirmesidir ki oluşturulacak standartların piyasa kuruluşlarının düzenli bir biçimde faaliyette bulunmasına imkan sağlamanın gerekliliği gözönünde bulundurulmuştur. Konseyin, 19 Haziran 2001 tarihinde, Komisyonu, gerek nakliye sırasında gerekse nakliye sonrasında hayvanların refah ve sağlığının teminat altına alınması maksadı ile, acı ve ıstırapı önlemek için bulaşıcı hayvan hastalıklarının meydana gelmesini ve yayılmasını önleme de dahil, mevcut Topluluk mevzuatının etkin biçimde uygulanmasının ve sıkı bir şekilde yürütülmesinin sağlanması ve hayvanların korunmalarının ve refahlarının

¹⁵ AB 1/2005 Sayılı Direktifin Tercümesi <http://twinning.vet.gov.tr/>

iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunma yönündeki daveti halihazırdaki yasal çerçevenin çizilmesinde etkili olmuştur.

Avrupa Birliği içinde nakil konusundaki halihazırdaki yasal mevzuat oluşturulurken hayvan naklinin süresi hususunda yetkili bilimsel komiteye danışılması, nakliyeciler için uyumlaştırılmış bir Avrupa örnek belgesinin sunulması, uzun nakliye hususunda güzergah planlarının uyumlaştırılması, nakliye sırasında hayvanlarla ilgili işler yapan personelin yetkili makamlarca tanınan bir eğitim kursunu tamamlamasının temin edilmesi, topluluk sınır kontrol noktalarındaki veterinerlik kontrollerinin, hayvanların nakliye için tabi tutuldukları refah koşullarının kapsamlı denetimini de içine almasının temin edilmesi hususları temel konular olarak ele alınmıştır.

Ayrıca yürürlükteki mevzuat oluşturulurken yeni bilimsel gelişmeler çerçevesinde Hayvan Sağlığı ve Hayvan Refahı Bilimsel Komitesinin, nakliye sırasında hayvanların refahı hususundaki topluluk mevzuatının değiştirilmesi gerektiği hususundaki 11 Mart 2002 tarihli görüş önem taşımıştır.

Bunların yanı sıra Avrupa Birliğinde halen yürürlükte olan ve nakil sırasında hayvan refahının standartlarının çervesi çizen [1/2005/EC](#) sayılı “Nakliye ve ilgili diğer işlemler sırasında hayvanların korunması Konsey Yönetmeliği” çıkarılırken, mevcut yönetmeliğin artık özel türler ya da nakliye biçimleri hususunda refah ilkesinin yerine getirilmesini sağlayamadığı ve dolayısıyla güncellenmelerinin gerektiği, Hayvanların dinlenme noktalarında indirilmesi ve tekrar bindirilmesinin de bunlar için bir stres kaynağı olabileceği gibi söz konusu noktalarda diğer hayvanlarla temas neticesi ortaya çıkan salgın hastalıkların yayılması riskinin gözönünde bulundurulması, Nakliye sırasında hayvanların bakımını yapan herkes için eğitimin zorunluluğu ve eğitimin de, yetkili makamlarca onaylanmış olan kuruluşlar tarafından verilmesi gerekliliği, Nakliye sırasında hayvanların refahında nakliyecilerin statü ve faaliyetleri hususunda daha fazla sorumluluk üstlenmeleri ve şeffaf olmaları gerekliliği, özellikle bunların raporlama ve doğru kayıt tutmalarının gerekliliği, Toplama merkezlerinin, nakliye sırasında hayvanların korunmasına dair Topluluk mevzuatının personel ve ziyaretçiler tarafından

bilinmesi ve uyulmasını temin etmeleri gerekliliği gerekçeler olarak dikkate alınmıştır.

Bunların yanı sıra hayvan refahı mevzuatı kapsamındaki seyahat süresi sınırlamalarını uygulamak için bu tür kayıt verilerinin sunulması ve kontrol edilmesi önemi, Hayvan refahına ilişkin mevzuatla ilgili ihlallerin yetersiz takibi, hayvan refahı mevzuatının ihlalleri konusunda kontroller ve cezaları artırmak için tüm Topluluk içinde tek tip prosedürlerin tespit edilmesi ve cezaların etkili, orantılı ve caydırıcı olması ihtiyacı, Deniz nakliyesi biçimi için belli tedbir ve standartların tespit edilmesi ihtiyacı, Uzun yolculuklarda hayvan nakli yapan karayolu araçlarındaki havalandırma ile ilgili yeni ihtiyaçlar bu alanda yapılan düzenlemelerin gerekçelerini oluşturmaktadır.

Genel olarak Avrupa Birliğinde uygulanan nakil konusundaki hayvan refahı uygulamaları ve standartları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Topluluğun nakille ilgili düzenlemeleri gümrük sınırlarına giren ya da çıkan yüklerde yetkililer tarafından yapılacak olan özel kontroller de dahil, topluluk içinde canlı omurgalı hayvanların taşınmasını, coğrafi koşulların belli hayvan türlerinin mevsimsel yaylacılık için nakliyesini gerektirdiği hallerde kendilerine ait tarım araçları ya da nakliye araçları kullanılarak çiftçiler tarafından yapılan hayvan nakillerini, çiftçiler tarafından kendi tesislerinden 50 km altındaki bir mesafe için kendi nakil araçları ile sahip oldukları hayvanların taşınmasını, deniz nakliyesi sırasında meydana gelen nakliye sırasında hayvanların refahının artırılmasını kapsamaktadır.

Avrupa Birliğinin nakil ile ilgili hayvan refahı düzenlemeleri topluluk veterinerlik mevzuatına herhangi bir hanel getirmemekte ve bunun anlamı hayvan refahını korumak amaçlanırken hayvan sağlığı önlemleri göz ardı edilmemektedir. Ayrıca ekonomik bir faaliyet ile bağlantılı olarak gerçekleşmeyen hayvan nakliyesi ile, veteriner hekimin önerisi kapsamında doğrudan veteriner muayenehanelerine getirip götürülen hayvanların nakli için geçerli değildir.

Genel olarak hiçkimse, hayvanları, gereksiz yere yaralayacak ya da acı verecek biçimde nakledemez, naklettiremez.

Ayrıca yolculuk süresini asgariye indirmek ve yolculuk sırasında hayvanların ihtiyaçlarını karşılamak için önceden gerekli tüm düzenlemeler yapılması gereklidir. Nakli yapılacak hayvanların yolculuk yapmaya müsait olması gerekmektedir. Nakil araçları ile indirme ve bindirme tesislerinin, yaralanmalardan ve acı vermekten kaçınacak ve hayvanların güvenliğini sağlayacak biçimde tasarlanıp, imal edilmeleri gereklidir. Ayrıca düzenli bakımlarının yapılması ve bu şartlarda işletilmesi de gerekmektedir. Hayvanların bakımını yapan personelin, duruma göre, bu amaçla eğitilmesi ya da ehil olması ve görevlerini, gereksiz korku, yaralanma ya da acıya neden olabilecek herhangi bir şiddet ya da yöntem kullanmadan yerine getirilmesi önem arz etmektedir. Nakliyenin, varış yerine gecikme olmadan yapılması ve hayvanların refah durumlarının düzenli olarak kontrol edilmesi ve bunların sürdürülmesi gerekliliği, hayvanlar için hacimlerine ve düşünülen yolculuğa uygun yeterli alan ve yükseklik sağlanmasının zorunluluğunu ve son olarak ta nakli yapılan hayvanlara uygun aralarla su ve yem verilmesi ve dinlenmeleri temin edilmesi ve bu uygulamaların, söz konusu tür ve hacim için kalite ve miktar açısından uygun olmasının gerekliliğini Avrupa Birliğinin yasal düzenlemeleri kapsamında şart koşulmaktadır.

2.9.2 Organizatörler, Nakliyeciler, Bakıcılar ve Toplama Merkezleri

Nakliye yapan kişiler beraberlerinde nakledilen hayvana ait menşey belgesi ve sahiplerinin, kalkış yerinin, kalkış tarihinin ve saatinin, düşünülen varış yerinin, düşünülen yolculuğun tahmini süresinin belirtildiği belgeler araçta bulundurmamak ve talep edilmesi halinde öngörülen belgeleri yetkili makama sunmak zorundadır.

Hiç kimse, uygun olarak yetki verilmiş nakliyecilerin dışında başka bir kimse ile hayvan nakliyesi için sözleşme yapamaz ya da böyle bir kişiyi taşeron olarak tutamaz. Nakliyeciler, nakliye için sorumlu gerçek bir kişi belirlemekle ve kendilerinin kontrolü altındaki yolculuk bölümünün planlaması, yerine getirilmesi

ve tamamlanmasına ilişkin bilgilerin her vakit temin edilebilmesini sağlamakla yükümlüdürler.

Organizatörler, yolculuğun farklı bölümlerinin yetersiz koordinasyonunun, hayvanların refahını tehlikeye sokmaması ve hava koşullarının hesaba katılması ve yolculuğun planlaması, yürütülmesi ve tamamlanmasına ilişkin bilgilerin her vakit yetkili makama sağlanabilmesi için bir sorumlu belirlemektedirler.

Kayıtlı ve evcil tek tırnaklılar ile büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar ve domuzgiller türlerinden olan evcil hayvanlar hususunda Üye Devletler arasında ve üçüncü ülkelere yönelik uzun yolculuklar hususunda, nakliyeciler ve organizatörler, nakil araçları ile ilgili yolculuğa ilişkin olarak öngörülen kurallara uymak zorundadırlar.

Hiçbir nakliyeciler, yetkili bir makam tarafından verilmiş olan bir yetkiye sahip olmadıkça, nakliyeciler olarak çalışamaz. Nakliyeciler yetki belgesinin bir suretini hayvanlar nakil edilirken yetkili makama sunmakla yükümlüdür.

Nakliyeciler, bilgi ve belgelerindeki herhangi bir değişikliği yetkili makama söz konusu değişikliğin meydana geldiği tarihten itibaren en geç 15 iş günü içinde bildirmek zorundadır. Nakliyeciler, hayvanları teknik kurallara uygun olarak nakil yapmakta ve hayvanların bakılması işini, eğitim almış olan personelle yürütmektedirler.

Hiç kimse, mevzuat kapsamında bir yetki belgesine sahip olmadıkça, evcil tek tırnaklılar ya da büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar ya da domuzgiller türlerine ait evcil hayvanların taşındığı bir karayolu aracını kullanamamakta ya da burada bakıcı olarak görev alamamaktadır. Yetki belgesi, hayvanlar nakil edilirken yetkili makama sunulmaktadır.

Uzun karayolu yolculuklarında, bir seyrüsefer sistemi kullanılmaktadır. Bu tür seyrüsefer sistemlerinden alınmış olan kayıtları en az üç yıl süre ile saklanmakta ve bunları, talep edilmesi halinde yetkili makama sunulmaktadır..

Hiç kimse, karayolu veya deniz yolu ile nakillerde araçları için onay belgesi kontrol edilip onaylanmadıkça, hayvanları uzun bir yolculuk için nakledememektedir. Bu onay belgesi bulunmayan araçlarla evcil tek tırnaklılar ya da büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar ya da domuzgiller türlerine ait evcil hayvanların 10 deniz milinden daha fazla bir mesafe için denizyolu ile nakledilmesi yasaktır.

Toplama merkezleri işletmecileri, hayvanların, öngörülen teknik kurallara göre muamele edilmelerini sağlayacak, hayvanların bakımını sadece öngörülen ilgili teknik kurallar hususunda eğitim almış olan personelle verecek, toplama merkezine alınmış kişilere, bu kapsamındaki görev ve yükümlülükleri ile bunlara uyulmaması sonucunda verilecek cezalar düzenli olarak bildirilmekte ve tespit edilen ihlalleri gidermek ve bir daha böyle bir şey olmaması için gerekli tedbirler alınmaktadır

2.9.3 .Yetkili Makamların Görev ve Yükümlülükleri:

Yetkili makam, başvuru sahiplerinin, yetki için başvuru yapılan Üye Devlette kurulmuş olması ya da başvuru sahibinin üçüncü bir ülkede kurulu olması halinde, söz konusu Üye Devlette bir temsilciliğinin olması, yeterli ve uygun personel, teçhizat ve çalışma prosedürlerine sahip olduklarını ortaya koymaları şartı yetki belgesi vermektedirler. Söz konusu yetki belgeleri, veriliş tarihinden itibaren en fazla beş yıl süre ile geçerli olacak ve uzun yolculuklar için geçerli olmamaktadır.

Uzun yolculuk nakliye belgeleri için ayrıca başvuru sahiplerinin uzun yolculukları yürüten tüm sürücü ve bakıcılar için geçerli sürücü ve bakıcı yetki belgeleri, onay belgeleri, nakliyecilere sorumlulukları altında bulunan karayolu araçlarının hareketlerini izleyip kayıt etmelerine ve uzun yolculuklar sırasında sürücülerle istenildiği vakit temas kurmalarına imkan veren prosedürlere ilişkin ayrıntılar ile acil durumlarda uygulanacak acil durum planları ile seyrüsefer sistemini sunmaları gerekmektedir.

Nakliyeciler, sadece tek bir Üye Devletteki tek bir yetkili makama yetki belgesi için başvuruda bulunabilirler.

Yetkili makam, nakliye sırasında doğrulanabilecek kriterlere göre, bir yetki belgesinin kapsamını uzun yolculuklar ile sınırlandırabilmektedir. Her bir yetki belgesine, üzerinde Üye Devlette başka bir eşi olmayan bir numara verilmektedir. Yetki belgesi, veren Üye Devletin resmi dilinde (dillerinde) ve ayrıca, nakliyecinin diğer bir Üye Devlette çalışmasının söz konusu olduğu durumlarda İngilizce olarak hazırlanmaktadır. Ayrıca nakliyeciler hızlı biçimde tespit edilmesine imkan veren bir biçimde kayıt edilmekte ve yetki belgelerini elektronik bir veri tabanına kaydedilmektedir. Nakliyecisi adı ve yetki numarası, söz konusu yetki belgesi yürürlükte olduğu sürece isteyen kişilerin yararlanmasına açık olmaktadır.

Uzun yolculuklar öncesi yetkili makam yolculuk kütüğüne ilişkin olarak kontroller yapmak ve tedbirler almakla yükümlüdür. Bu doğrultuda kalkış yerindeki yetkili makam; yolculuk kütüğünde gösterilen nakliyecilerin yapacakları işlere denk gelen geçerli nakliyecisi yetki belgelerini, uzun yolculuklarda nakil araçlarına ilişkin geçerli onay belgelerini ve sürücüler ile bakıcılar için geçerli yetki belgesine sahip olduklarını, organizatör tarafından sunulmuş olan yolculuk kütüğünün gerçekleri yansıttığını ve ilgili mevzuat uyup uymadığını kontrol ederek uygun olması halinde yolculuk kütüğünü mühürleyerek yolculuk kütüğünde öngörülen uzun yolculuğa ilişkin ayrıntıları, varış noktası, çıkış noktası ya da kontrol noktasına mümkün olan en kısa süre içinde bildirmektedir.

Kontrollerin sonuçlarının tatmin edici olmadığı durumlarda, organizatörden, mevzuata uyulması için düşünülen uzun yolculuğa ait düzenlemelerde değişiklik yapılmasını talep edilmektedir.

Yetkili makam, uzun yolculuğun herhangi bir aşamasında, beyan edilen yolculuk saatlerinin gerçeğe uyduğunu, yolculuğun mevzuata uyduğunu ve özellikle yolculuk saatlerinin ve dinlenme sürelerinin mevzuat ekinde öngörülen sınırlamalara uyduğunu doğrulamak üzere, geliş güzel ya da belli bir hedefe yönelik olarak uygun kontrollerde bulunabilmektedir.

Yetkili makam, personelinin mevzuat hükümleri ile ilgili eğitimini sağlamakta, bu amaçla kurslar düzenlemektedir. Yine nakliyecilerin ve toplama merkezlerinin personeli için eğitim kursları düzenlemektedir. Karayolu araçlarının sürücüleri ve bakıcılarına ilişkin yeterlilik belgesi, mevzuata uygun olarak verilmektedir.

Bir üye devlet tarafından tespit edilen yetkili makam ya da organ, başvuru üzerine, uzun yolculuklar için karayolu ve deniz yolu nakil araçları için ilgili şartların yerine getirilmesi halinde bir onay belgesi verir ve onay belgelerini elektronik bir veri tabanına kaydeder.

Üye Devletler, nihai varış yerine ulaşmak için en fazla 12 saat süren yolculuklar hususunda, muafiyet isteminde bulunabilirler.

Yetkili makam, hayvanların indirilmesi ve bindirilmesi esnasında hayvanların yolculuğa devam etmeye müsait olup olmadıklarını, indirme/bindirme işlemlerinin, yem ve su düzenlemelerinin mevzuat eklerine uygun olup olmadığını kontrol etmektedir.

Üye Devletlerin resmi veteriner hekimleri, çıkış noktaları ile sınır kontrol noktalarında hayvanların mevzuata uygun olarak nakledilip edilmedikleri ve nakliyecilerin, sürücülerin ile bakıcıların, geçerli bir yetki belgesine sahip olup olmadıklarını, hayvanların durumlarının yolculuğa devam etmek için uygun olduğunu, yolculuklarını sürdürecekleri nakliye araçlarının mevzuat eklerinde belirtilen şartlara uygun olduğunu, ihracatın söz konusu olduğu durumlarda, hareket yerinden başlayıp nihai varış yerindeki ilk indirme yerine kadar olan yolculuğun ilgili üçüncü ülkelerde geçerli mevzuat ekinde listelenmiş olan herhangi bir uluslararası anlaşmaya uygun olduğuna dair kanıt sunmuş olduklarını kontrol etmektedirler.

Resmi veteriner hekimler, ilgili mevzuat ekinde (1/2005/EC) yer alan “Varış Yeri” bölümünde listelenmiş olan kontrolleri yapmakta ve gerekli kayıtları tutmaktadırlar. Kayıt kağıdı ya da çıktının bir sureti de dahil olmak üzere, yetkili makam tarafından en az üç yıl süre ile saklanmaktadır.

Yetkili makamın hayvanların yolcularına devam edecek durumda olmadıklarına karar vermesi halinde, hayvanlar indirilecek, su ve yem verilmekte ve dinlendirilmektedirler.

Yetkili makam, önceden tahmin edilemeyen koşulların mevzuatın uygulanmasını engellediği hallerde, nakliye sırasında gecikme meydana gelmesini önlemek ya da bu tür bir gecikmeyi asgariye çekmek ya da hayvanların acı çekmesini en aza indirmek için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Ayrıca Yetkili Makam, Hayvanların nakline öncelik verilmesi için aktarma yerleri, çıkış noktaları ve sınır kontrol noktalarında özel düzenlemelerin yapılmasını sağlamakla da yükümlüdür. Hayvanların refahı için ya da kamu güvenliği nedenleri ile kesinlikle gerekli olmadıkça, hiçbir hayvan sevkıyatı nakliye sırasında alıkonulamamaktadır. Yüklemenin tamamlanması ile hareket arasında gereksiz hiçbir gecikme istenmemektedir. Herhangi bir hayvan sevkıyatının iki saatten fazla bir süre ile alıkoyulmasının gerekmesi halinde, yetkili Makam, hayvanların bakımı ve gerekli hallerde beslenmesi, su verilmesi, indirilmesi ve kalması için uygun tedbirlerin alınmasını sağlamakla yükümlüdür.

Yetkili makamın mevzuatın herhangi hükmüne uyulmadığını tespit etmesi halinde, hayvanların refahını güvence altına almak için gerekli tedbirleri ya kendisi doğrudan alacak ya da yetkili kişiden bu tedbirleri almasını talep etmektedir.

Alınacak tedbirler, hayvanların gereksiz yere ya da fazladan acı çekmelerine neden olmayacak ve bunlar, söz konusu risklerin ciddiyeti ile orantılı olmaktadır. Yetkili Makam, söz konusu tedbirlerle ilgili masrafları uygun biçimde geri almaktadır. Şartlara bağlı olarak, alınacak tedbirler; Sürücü ya da bakıcının değiştirilmesi, hayvanların o an yaralanmalarını önlemek için nakliye aracının geçici tamiri, sevkıyatı ya da bir bölümünü başka bir nakliye aracına aktarılması, hangisi hayvanların refahına en uygun ise, hayvanların en kestirme güzergah üzerinden hareket yerlerine geri gönderilmesi ya da hayvanların en kestirme güzergah üzerinden varış yerlerine varmak için yollarına devam etmelerine müsaade edilmesi, sorun çözülmeye kadar hayvanların indirilmesi ve uygun yerde tutulması ve gerektiği biçimde bakımlarının yapılması, hayvanların refahını

güvence altına alacak başka herhangi bir imkan olmadığı takdirde, bunlar insancıl yöntemlerle öldürülecek ya da bunlara ötenazi olarak sıralanabilir.

Üye Devletler, söz konusu mevzuat hükümlerinin ihlal edilmesine ilişkin ceza kurallarını tespit etmekte ve bunlara uyulmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almaktadırlar. Öngörülen cezaların etkili, orantılı ve caydırıcı olmasına dikkat edilmektedir.

Yetkili makam, herhangi bir nakliyecinin veya nakliye aracının yönetmeliğe uymadığını tespit etmesi halinde, bu durumu derhal söz konusu yetki belgesini ya da nakil aracı için onay belgesi ya da mevzuat hükümlerine uyulmaması hususunda sürücünün söz konusu olduğu durumlarda, sürücü yetki belgesini vermiş olan yetkili makama bildirmektedir. Bu tür tebligatın ekinde hadise ile ilgili her tür veri ve belgeler bulunmaktadır. Varış yerindeki Yetkili Makamın, yolculuğun yönetmeliğe karşı yapılmış olduğunu tespit etmesi halinde, bu durum derhal hareket yerindeki yetkili makama bildirilmektedir. Bu tür tebligatın ekinde hadise ile ilgili her tür veri ve belgeler bulunmaktadır.

Yetkili makam ilgili nakliyeciden, tespit edilen ihlalin giderilmesini ve bunun bir daha meydana gelmemesi için gerekli sistemlerin kurulmasını talep ederek duruma göre özellikle hayvanların yüklenmesi sırasında bir veteriner hekim bulunmasını isteyerek, söz konusu nakliyeciyi ek kontrollere tutabilir. İlgili nakliyecinin yetki belgesini ya da nakil aracının onay belgesini askıya alabilir ya da geri çekebilir, yetki belgesine sahip bir sürücü ya da bakıcının yönetmeliği ihlal etmesi durumunda, özellikle, ihlalin, sürücü ya da bakıcının, hayvanların mevzuata uygun olarak nakli için yeterli bilgi ya da bilince sahip olmadığını ortaya koyması halinde, bu kişinin yetki belgesini geri alabilir, yönetmeliğin üst üste ya da ciddi biçimde ihlal edilmesi halinde, bir üye devlet, söz konusu nakliyeciyi ya da nakliye aracını, söz konusu nakliyeciyi ya da nakliye aracının başka bir üye devlet tarafından yetkilendirilmiş olması durumunda bile, yardımlaşma ve bilgi alışverişi ile sunulan tüm imkanlardan hiçbir sonuç alınmamış olması kaydı ile, kendi sınırları içinde hayvan naklinden men edebilir.

Yetkili Makam, yönetmeliğin şartlarının yerine getirilip getirilmediğini, hayvanları, nakil araçları ve bunların beraberindeki belgeler üzerinde ayırım yapmadan denetimler yaparak kontrol etmektedir. Bu tür denetimlerin, her bir Üye Devlet içinde her yıl taşınan hayvanların uygun bir oranı üzerinde yapılmaktadır ve bunlar, diğer amaçlara yönelik kontroller ile aynı anda gerçekleştirilebilmektedir. Bu denetimler sırasında mevzuat hükümlerine uyulmadığının tespit edildiği durumlarda denetimlerin oranı artırılmaktadır.

Üye Devletler, Komisyona her yıl 30 Hazirana kadar denetimlere ilişkin olarak önceki yıl için yıllık bir rapor sunmaktadırlar. Raporun ekinde, tespit edilmiş olan önemli eksikliklerin bir analizi ile bunların çözümüne yönelik bir eylem planı da bulunmaktadır.

Komasyon veterinerlik uzmanları, ilgili Üye Devletin makamları ile ve mevzuatın tek tip uygulanmasını temin maksadı ile gerekli olduğu ölçüde, öngörülen prosedürlere uygun biçimde mahallinde kontroller yapabilirler.

[1/2005/EC](#) sayılı Nakliye ve ilgili diğer işlemler sırasında hayvanların korunması Konsey Yönetmeliğinin yürürlüğe girmesi ile birlikte 91/628/EEC Sayılı Direktif ile 411/98 Sayılı Yönetmelik (EC), 5 Ocak 2007 tarihi itibarı ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Üye Devletler, nakliyecilerin hayvanların taşınması için hayvan dışkısı, çöp ya da yem araçtan sızmayacak ya da düşmeyecek biçimde imal edilmiş nakil araçları kullanmalarını ve yetkili makam tarafından araçların resmi olarak onaylanmış dezenfektanlar kullanılarak, hayvan ya da hayvan sağlığını etkileyebilecek herhangi bir ürünün taşınmasından sonra ve gerekli olması halinde ise, herhangi bir yeni hayvan yüklemesinden hemen önce temizlenmiş ve dezenfekte edilmiş olmasını sağlamaktadırlar.

Üye ülkeler, nakliyecilerden, çöp ve tezek depolanması için tesis dahil, yetkili makam tarafından onaylanmış uygun temizlik ve dezenfekte etme tesislerine sahip olmalarını ya da bu işlemlerin yetkili makam tarafından onaylanmış üçüncü bir tarafça yerine getiriliğine dair belgeye dayalı kanıt sunmalarını ve nakliye için

kullanılan her araç için, içinde minimum olarak aşağıdaki bilgilerin bulunduğu ve en az üç yıl süre ile saklanacak olan bir kayıt tutulmasını istemektedirler.

Bu kayıtların; hayvan alma yerleri, tarihleri ve saatleri ile hayvanların alındığı işletme ya da toplama merkezinin adı ya da ticari unvanı ve adresleri, teslimat yerleri, tarihleri ve saatleri ile sevkıyatı alan tarafın (tarafının) adı ya da ticari unvanı ve adresi, taşınan hayvanların türleri ve sayıları, dezenfekte etme tarih ve yeri, numara dahil beraberinde bulundurulmuş belgelere ilişkin ayrıntılar, her yolculuğun tahmini süresini içeren bilgiler olmalıdır.

Nakliyeciler, sevkıyat ya da hayvanların, herhangi bir vakit, işletme ya da ilk toplama merkezinden ayrılış vakti ile varış yerine ulaşmaları arasında, kendilerinden daha düşük bir sağlık durumuna sahip hayvanlar ile temas etmemelerini sağlamakla yükümlüdürler. Bu şartlar, hareket yeri ile varış yeri arasında ölçülmek üzere en fazla 65 km'lik bir mesafeye kadar hayvan nakli yapan kişiler için geçerli olmayacaktır.

Hayvanlar dikkatli bir biçimde hareket ettirilmelidir. Geçiş yolları, hayvanların yaralanmalarını asgariye indirecek ve bunların sürü içindeki eğilimlerinden faydalanacak biçimde yapılmalıdır. Hayvanları gütmek için kullanılan aletler sadece bu amaç için ve kısa sürelerle kullanılmalıdır. Elektrik şoku vermek için kullanılan aletlerden mümkün mertebe kaçınılacaktır. Her halükarda, bu aletler, sadece yerinden kalkmayan yetişkin büyükbaş hayvanlar ile domuzlarda ancak önlerinde hareket edebilecekleri alan olduğunda kullanılacaktır. Şoklar, bir saniyeden fazla sürmeyecek, aralarında yeterli bir süre olacak ve sadece arka kalça kaslarına tatbik edilecektir. Hayvanın tepkide bulunmaması halinde üst üste şok uygulanmayacaktır.'

Özellikle kontrol noktaları ile ilgili spesifik olarak, Yetkili makam, her bir kontrol noktasını onaylayarak bir onay numarası vermektedir. Bu tür bir onay, belli bir tür ile ya da belli hayvan ya da sağlık durumunu içeren kategoriler ile sınırlandırılabilir. Üye Devletlerin Komisyona onaylı kontrol noktalarının listelerini ve bunlarla ilgili güncellemeleri bildirmektedirler.

Ayrıca, bu tür kontrol noktaları ile ilgili Topluluk mevzuatı herhangi bir yasaklama ya da kısıtlamaya tabi olmayan bir yerde bulunmalarını, resmi bir veteriner hekimin kontrolü altında olmasını, hayvan sağlığı, hayvanların hareket ettirilmesi ve kesim anında hayvanların korunmasına ilişkin tüm Topluluk kurallarına uygun olarak çalışmasını, Onaya ilişkin şartların yerine getirilmesinin sürdürüldüğünün belirlenmesi için yılda en az iki kez düzenli denetime tabi tutulmasını öngörmektedir.

Yine bir Üye Devlet, ciddi durumlarda, özellikle hayvan sağlığı ya da refahı gerekçesi ile, kendi sınırları içinde bulunan bir kontrol noktasının kullanılmasını askıya alması gerektiğinde Komisyon ve diğer Üye Devletlere bu tür bir askıya alma işlemini ve buna ilişkin gerekçeleri bildirmekle yükümlüdür. Kontrol noktasının kullanımının askıya alınması, ancak Komisyon ve diğer Üye Devletlere bununla ilgili gerekçelerin bildirilmesinden sonra kaldırılabilir.

Ayrıca 1255/97 sayılı yönetmeliğin 6. maddesi de; Hayvanlar kontrol noktasından ayrılmadan önce, resmi veteriner hekim ya da yetkili makam tarafından bu amaçla tayin edilmiş herhangi bir veteriner hekim, 1/2005 Sayılı Yönetmelikte (EC) atıfta bulunulduğu biçimde yolculuk kütüğünde, hayvanların yolculuklarına devam etmeye uygun olup olmadıklarını kontrol edeceklerdir. Üye Devletler, veteriner hekim kontrolü sonucunda yapılan masrafların ilgili işletici tarafından karşılanmasını hüküm altına alabilirler.

1255/97 sayılı yönetmeliğin sağlık ve hijyen tedbirleri ile ilgili ekide değiştirilmiştir. Buna göre; Her kontrol noktasının söz konusu tesislerden geçen hayvan sevkıyatları arasında ve ciddi bulaşıcı hastalıkların diğer işletmelere geçmesini önleyecek biçimde yeterli biyolojik güvenlik sağlamak üzere uygun bir yerde olması gerekmekte, buna göre tasarlanmalı ve işletilmeli, temizlik ve dezenfekte etme prosedürlerinin uygulanmasına imkan verecek biçimde yapılmalı, donatılmalı ve işletilmelidir. Mahallinde kamyon yıkama tesisi sağlanmalı ve bu tür tesislerin tüm hava koşullarında çalışabilmesi gerekliliği gözönünde bulundurulmalı ve resmi veteriner hekim tarafından talep edildiği biçimde, her kullanım öncesinde ve sonrasında temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi sağlanmalıdır.

Barındırılan hayvanlar ile temas kuran personel ve donanım, hayvanlar ya da bunların dışkıları ya da sidiklerine temas ettikten sonra temizlemekte ve dezenfekte edilmektedir. Özellikle, kontrol noktasından sorumlu kişi, temiz donanım ve koruyucu elbise temin edecek ve bunlar, sadece kontrol noktasına giren kişiler tarafından kullanılmak üzere tahsis edilecektir; sorumlu kişi, yukarıda bahsi geçen kalemlerin temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi için uygun donanım sağlamaktadır.

Ayrıca hayvanların ağıldan çıkarıldıktan sonra yerdeki yatak malzemesi kaldırılarak ve temizleme ve dezenfekte işlemlerinden sonra, bunların yeni yatak malzemesi ile değiştirilmesi, hayvan çöpleri, dışkıları ve idrarı, hayvan hastalıklarının yayılmasını önlemek için uygun bir arıtma işlemine tabi tutulmadıkça tesislerden toplanmamasının, birbirini takip eden iki hayvan sevkıyatı arasında uygun hijyen molası verilerek ve uygun hallerde, hayvanların benzer bir bölge, alan ya da bölümden gelip gelmediklerine bağlı olarak ayarlamalar yapılmaktadır. Özellikle, kontrol noktaları içinde en fazla altı günlük bir kullanımdan sonra ve temizlik ve dezenfekte işlemleri tamamlandıktan sonra ve yeni sevkıyat gelmeden önce en az 24 saat süre ile hayvan barındırılmamaktadır. Hayvanların kabulünden önce, kontrol noktalarının daha önceden orada tutulan tüm hayvanların ayrılmasından sonra 24 saat içinde temizlik ve dezenfekte işlerine başlanılmaktadır. Resmi veteriner hekimi tatmin edecek biçimde temizlik ve dezenfekte etme işlemleri tamamlanana kadar hiçbir hayvan barındırılmamaktadır.

Ayrıca hayvanların bindirilmesi ve indirilmesine ilişkin nakil araçları için her kontrol noktasında hayvanları nakliye araçlarına bindirme ve indirmede kullanmak amacı ile uygun donanım ve tesis sağlanması istenmektedir. Özellikle, söz konusu donanım ve tesislerde, kaygan olmayan bir taban kaplaması olması ve gerekli olması halinde de, yan korumalar olmalı; tesislerde aranan şartlar arasında sayılabilir. Köprü, rampa ve geçiş yollarında, hayvanların bunlar üzerinden düşmelerini önlemek için kenarlıklar, korkuluklar ya da benzeri koruma tertibatı bulunması, bindirme ve indirme rampalarında mümkün olan en küçük eğim olması, geçiş yollarında kayma riskini asgariye çeken taban örtüleri bulunması ve bunlar, hayvanların yaralanma riskini asgari seviyeye çekecek biçimde yapılması

mevzuatla talep edilmektedir. Araç döşemesi ile rampa ya da rampa ile indirme alanı tabanı arasında hayvanların atlamasını gerektirebilecek ya da onların kaymasına ya da devrilmesine neden olabilecek herhangi bir ciddi açıklık ya da eşğin olmaması için özel dikkat gösterilmesi gerektiği ilgili mevzuatta vurgulanmıştır.

Nakil konusunda Hayvan refahı uygulamalarının genel çerçevesini çizen [1/2005/EC](#) sayılı Nakliye ve ilgili diğer işlemler sırasında hayvanların korunması Konsey Yönetmeliği 5 Ocak 2007 tarihi itibarı ile geçerlidir. Ancak, Bazı hükümleri 5 Ocak 2008 tarihi itibarıyla yürürlüğe girecektir.

2.9.4 Nakliye İçin Uygun Olma Şartları

AB mevzuatına göre planlanan yolculuk için uygun durumda olmayan hiçbir hayvan taşınmayacak ve tüm hayvanlar, bunların yaralanmamaları ya da gereksiz yere acı çekmemelerini güvence altına alan koşullarda nakledileceklerdir. Yaralı ya da fizyolojik zayıflık ya da patolojik rahatsızlık belirtileri gösteren hayvanlar, özellikle: acı çekmeden kendi başlarına hareket edemiyorlarsa ya da yardım olmadan yürüyemiyorlarsa, üzerlerinde ciddi açık bir yara ya da şişlik/sarkıklık varsa, gebe dişi hayvanlar ise ve tahmini gebelik süresinin % 90'ı geçmiş ise ya da önceki hafta doğum yapmış dişi hayvanlar ise, göbekleri tamamen iyileşmemiş yeni doğan memeli yavrular ise, 100 km'nin altında bir mesafede taşınmadıkça, üç haftalıktan küçük domuz yavruları, bir haftalıktan küçük kuzular ve on günlükten küçük danalar ise, yarılarında anneleri bulunmadıkça, sekiz haftalıktan küçük kedi ve köpek yavruları ise, kadife derili geyikgiller familyasından iseler, nakliye için uygun addedilmeyeceklerdir.

Ancak, hasta ya da yaralı hayvanlar, şu durumlara sahiplerse nakliye için uygun addedileceklerdir; eğer hastalıkları ya da yaraları hafif ise ve nakliye işleminin fazladan bir ıstıraba yol açmaması halinde ki şüphe durumunda veteriner hekim görüşü istenecektir, söz konusu hastalık ya da yara, bir araştırma programı kapsamına giriyorsa 86/609/EEC sayılı konsey direktifinin amaçlarına uygun olarak nakil ediliyorlarsa, veteriner hekim tedavisi ya da teşhis için ya da bu tür tedavi ya da teşhisten sonra veteriner hekim kontrolü altında taşınıyorlarsa, ancak,

bu tür nakliye ancak ilgili hayvana herhangi bir gereksiz ıstırap ya da kötü muamelenin söz konusu olmadığı hallerde izin verilecektir. Boynuz kesme ya da kısırlaştırma gibi bir operasyon geçiren hayvanlar nakliye için uygun addedileceklerdir.

Ayrıca hayvanlar nakliye sırasında hastalandıklarında ya da yaralandıklarında, bunlar diğerlerinden ayrılacak ve mümkün olan en kısa süre içinde ilkyardım tedavisi görmeleri istenmektedir. Bunlara uygun veterinerlik tedavisi sağlanacak ve gerektiğinde, gereksiz yere acı çekmelerine yol açmayan bir biçimde acil durumdan kaynaklanan nedenlerden dolayı kesilmeleri ya da öldürülmeleri sağlanması istenmektedir. Hayvanların refahını temin etmek için kesinlikle gerekli olmadıkça nakil edilecek hayvanlara sakinleştirici verilmemesi ve bunlar sadece veteriner hekim denetimi altında kullanılması talep edilmektedir. Emziren ve yanlarında yavruları bulunmayan büyükbaş hayvanlar, koyungiller ve keçigiller hayvanlarının dişileri 12 saati aşmayan aralar ile sağılmaları istenmektedir. Eğer yolculuğun amacı, gerçekleşecek doğumun ya da kayıtlı atlarla birlikte bulunan yeni doğmuş tayların sağlığına ve refah koşullarına katkıda bulunacaksa yeni kayıt edilmiş tektırnaklılar için geçerli olmayacaktır; ancak her iki halde de, hayvanların yanında yolculuk sırasında bunların bakımından sorumlu olacak bir bakıcı bulunacaktır.

2.9.5 Nakil Araçları ile İlgili Şartlar:

AB mevzuatına göre öncelikle tüm nakil araçlarından; konteynırlar ve bunların donanımları, hayvanların yaralanmalarını ve acı çekmelerini engelleyecek ve bunların güvenliğini sağlayacak, hayvanları sert hava, aşırı ısı ve iklim koşullarındaki olumsuz değişikliklere karşı koruyacak, temizlenebilecek ve dezenfekte edilebilecek özelliklere sahip olması istenmektedir. Ayrıca bu araçların hayvanların kaçmasını ya da dışarı düşmesini önleyecek ve hareketliliğin yarattığı zorlamalara karşı koyabilecek, nakliyesi yapılan türlere uygun hava kalitesi ve miktarının sürdürülebilmesini sağlayabilecek, muayene edilebilmeleri ve bakımlarının yapılabilmesi için hayvanlara erişim sağlayacak, soyulmayan döşeme tabakası haiz olacak, idrar ve dışkı sızıntısını asgariye indirecek döşeme yüzeyi

sağlayacak, nakliye sırasında hayvanların muayene edilmesi ve bakımı için yeterli aydınlatma imkanı sağlayacak şekilde tasarlanacak, imal edilecek, bakımları yapılacak ve işletilecek şekilde olması istenmektedir.

Bunların yanı sıra araçlar herhangi bir gerekçe ile hayvanların doğal hareketlerini kısıtlamamalı, doğal bir ayakta durma pozisyonunda iken hayvanların üstlerinde uygun havalandırma olmasını sağlamak için hayvan bölmelerinde ve bunların seviyelerinin her birinde yeterli alan buldurmalıdır. Uygun durumlarda, yabani hayvanlar ile evcil tek tırnaklılar ile büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar ya da domuzgiller türlerine ait evcil hayvanları dışındaki diğer türler için, hayvanların beraberinde; hayvanların yabani, ürkek ya da tehlikeli olduğunu gösteren uyarı, besleme, su verme ve gerekli herhangi bir özel bakım hakkında yazılı talimat olacak, bölme duvarları, hayvanların ağırlığına dayanacak güçte ve donanımlar, çabuk ve kolay kullanıma göre tasarlanması gerekmektedir.

10 kg altındaki küçük domuzlar, 20 kg altındaki kuzular, altı aydan küçük danalar ve dört aydan küçük taylar için, söz konusu tür, nakliyesi yapılan hayvan sayısı, yolculuk süresi ve hava açısından uygun biçimde rahatlarının sağlanmasını güvence altına alan uygun yataklık malzeme ya da eşdeğer malzeme sağlanacaktır. Bu malzemenin idrar ve dışkının yeterince emilmesini sağlaması gerekir.

Deniz aracı, uçak ya da demiryolu vagonundaki nakliyenin üç saatten fazla sürdüğü hallerde mürettebat ve yolcu güvenliğine ilişkin Topluluk ülke ve yasalarına herhangi bir hanel getirmeden, araçta bulunan ve bu görevi insani ve etkin bir biçimde yapması için gerekli yeteneğe sahip bakıcı ya da sorumlu kişiye, söz konusu türleri öldürme imkanı sağlanacaktır.

Karayolu ya da demiryolu ile nakillerde hayvanların nakledileceği araçlar, işaretlenmiş konteynırlar içinde nakledilen hayvanlar hariç olmak üzere, canlı hayvanların mevcudiyetini gösterecek biçimde açık ve görülür biçimde işaretlenecektir. Karayolu araçlarında indirme ve bindirme için uygun donanım bulunacaktır. Trenler bir araya getirilirken ve demiryolu vagonlarının diğer tüm hareketleri sırasında, içinde hayvanların bulunduğu bir tren vagonunun sarsılmaması için her tedbir alınması istenmektedir..

AB mevzuatına göre Ro-ro gemileri ile nakilde ise bir deniz aracına yükleme yapılmadan önce, kaptan, tüm araçlar yüklendiğinde, şu hususları dikkat edecektir; kapalı güvertelerde, deniz aracının uygun bir mecburi havalandırma sistemi ile teçhiz edildiğini ve yine bir alarm sistemi ve arıza halinde kullanılmak üzere yedek bir güç kaynağı ile donatılmış olduğunu, açık güvertelerde, deniz suyuna karşı uygun korumanın sağlanmış olduğunu, karayolu araçları ve demiryolu vagonları, bunların araca güvenli bir şekilde bağlanmalarına imkan veren, yeterli sayıda uygun tasarlanmış, konumlandırılmış ve bakımı yapılmış sabitleme noktaları ile teçhiz edileceklerdir. Karayolu araçları ve tren vagonları, bunların deniz aracının hareketi sonucu yerlerinden çıkmasını engellemek için deniz yolculuğu başlamadan önce deniz aracına sıkıca bağlanacaktır.

Havayolu ile nakliede de; hayvanlar, Uluslararası Hava Taşımacılığı İdaresi (İATA) canlı hayvan yönetmeliğine ve söz konusu türlere uygun konteynır, kümes/kafes/ etrafı çevrili tertibat ya da ahırlarda nakledilmektedir. Hayvanlar, ancak hava kalitesi, ısı ve basıncın, hayvan türleri göz önüne alınarak, tüm yolculuk boyunca belli bir menzil içinde tutulabileceği koşullar altında nakil edilebilmektedir.

Konteynır içinde nakliede ise içinde hayvanların taşınacağı konteynırlar açık ve gözle görülebilir bir şekilde işaretlenmekte, üzerlerinde içinde canlı hayvan bulunduğu hususunda yazı olmakta ve ayrıca konteynır üzerinde konteynırın baş kısmını gösteren bir işaret bulunmaktadır. Nakliye ve taşıma, indirme, bindirme gibi işlemlerde, konteynırların dik tutulması ve aşırı sallama ve sarsıntıların asgariye indirilmesi istenmektedir. Konteynırlar, nakliye araçlarının hareketlerinden dolayı yer değiştirmelerini önlemek için sıkıca bağlanmaktadır. 50 kg üzerindeki konteynırlar, yüklenecekleri nakliye aracına güvenli biçimde bağlanabilmelerine imkan veren uygun tasarımlı, konumlu ve bakımı yapılmış bağlama noktaları ile donatılmış olması talep edilmektedir. Konteynırlar, nakil aracının hareketinden dolayı yer değiştirmelerini önlemek için yolculuktan önce nakil aracına sıkıca bağlanmaktadır.

2.9.6 Nakliye Sırasındaki Uygulamalar

AB mevzuatına göre yükleme, boşaltma ve taşıma, yerleştirme esnasında; yabancı hayvan gibi belli hayvan kategorilerinin, planlanan yolculuktan önce nakliye atmosferine kendilerini alıştırmaya gereksinimlerine gereken dikkat gösterilmelidir. Kümes hayvanları dışında, yükleme ya da boşaltma işlemlerinin dört saatten fazla sürdüğü durumlarda; bağlanmadan nakil aracı dışında hayvanların tutulması, beslenmesi ve sulanması için uygun tesisler mevcut olmalıdır. Bu işlemler yetkili bir veteriner hekim tarafından kontrol edilmeli ve işlemler sırasında hayvanların refahının uygun biçimde sürdürülmesini sağlamak için özel tedbirler alınmalıdır.

Döşeme dahil, yükleme ve boşaltma tesisleri; Hayvanların güvenliğinin sağlanması konusu da dahil, hayvanlar hareket ettirilirken bunların maruz kalabileceği yaralanma ve ıstırapı önleyecek ve heyecanlanmalarını ve sıkıntılarını asgariye indirecek ki burada özellikle yüzeyler kaygan olmayacak ve hayvanların kaçmasını önlemek için yan koruma tertibatı sağlanması gerekmektedir. Temizlenebilecek ve dezenfekte edilecek biçimde tasarlanmalı, imal edilmeli, bakımları yapılmalı ve işletilmelidir.

Rampalar, domuz, dana ve atlar için yatay olarak % 36.4'e denk gelen 20 derecelik bir açı ve koyun ile danalar dışındaki sığırlar için yatayına % 50'ye denk gelen 26 derece 34 dakikalık bir açıdan daha büyük bir diklikte olmalıdır. Yokuşun yatayına % 17.6'ya denk gelen 10 dereceden daha büyük diklikte olması halinde, rampalar üzerinde, hayvanların risk ya da zorluk olmadan tırmanmalarını ya da inmelerini sağlayan ayak çiteleri olmalıdır.

Kaldırma platformları ve üst katlarda, hayvanların yükleme ve boşaltma çalışmaları sırasında düşmesini ya da kaçmasını önlemek için güvenlik bariyerleri bulunmalıdır.

Bunların yanı sıra hayvanlarla aynı nakil araçlarında nakledilen eşyalar, hayvanların yaralanmalarına, acı ya da sıkıntı çekmelerine neden olmayacak bir şekilde yerleştirilmelidir. Yükleme ve boşaltma sırasında uygun aydınlatma sağlanacak, nakil aracında içinde hayvan yüklü konteynırların birbiri üzerine konulması halinde; altta bulunan hayvanların üzerine idrar ve dışkı düşmesini

engelleyecek ya da kümes hayvanları, tavşan ve kürklü hayvanlar söz konusu olduğunda, bu tür bir şeyi sınırlayacak, konteynırların dengesini sağlayacak, havalandırmayı engellemeyecek, biçimde gerekli tedbirler alınmalıdır.

Nakliye esnasında hayvanlara yapılacak muamelede gerekli hassasiyet gösterilmeli, hayvanlara vurma ya da onları tekmeleme, gereksiz yere acı ya da ıstırap çekmesine neden olacak bir şekilde vücutlarının herhangi bir hassas yerine baskı uygulanması, mekanik araçlarla hayvanların askıda tutulması, hayvanların kafasından, gözlerinden, boynuzlarından, kuyruklarından ya da yünlerinden/derilerinden tutarak kaldırılması ya da sürüklenmesi ya da bunlara gereksiz yere acı ve ıstırap verecek biçimde muamele edilmesi, sivri uçları olan değnek ya da diğer aletlerin kullanılması yasaklanmalıdır.

Ayrıca hayvanların güdüldüğü yerlerde güdülmekte olan bir hayvanın bilerek hareketlerinin kısıtlanması engellenecek elektrik şoku vermek için kullanılan elektrikli cihaz kullanımından mümkün ölçüde kaçınılmalıdır. Her halükarda, bu cihazlar sadece hareket etmemek için direnç gösteren yetişkin büyükbaş hayvanlar ve yetişkin domuzlar için ve sadece bunların önünde hareket edebilecekleri alan bulunması durumunda kullanılacaklardır. Şoklar bir saniyeden fazla sürmeyecek, aralarında yeterince süre bulunacak ve sadece hayvanların arka kalça kaslarına tatbik edilebilecektir. Hayvanın tepkide bulunmaması halinde üst üste şok uygulanmamalıdır. Pazar ve toplama merkezlerinde gerektiğinde hayvanların iple bağlanması için donanım bulunmalıdır.. Bağlanmaya alışık olmayan hayvanlar bağlanmadan tutulmalıdır. Hayvanlara suya erişim imkanı sağlanmalıdır. Hayvanlar boynuzlarından ya da burun halkalarından bağlanmayacaklar ve keza iki ayakları birlikte bağlanmayacaktır. Danaların ağızları kapatılmayacaktır. Sekiz aylık olanların dışında ve ehilleştirilmemiş atlar hariç olmak üzere evcil tektırnaklılara tasma/yular takılmalıdır.. Hayvanlar bağlanacakları vakit, kullanılan halat, ip ya da diğer benzeri şeyler; normal nakliye koşulları sırasında kopmayacak kadar sağlam, gerektiğinde hayvanların yatıp yeme ve içmelerine olanak verecek biçimde, boğulma ya da yaralanma tehlikesini ortadan kaldıracak biçimde ve hayvanların çabucak serbest bırakılmalarına olanak verecek biçimde tasarlanmış olmalıdır.

Değişik türlerdeki hayvanlar, önemli ölçüde farklı büyüklükte ya da yaşta olan hayvanlar, yetişkin damızlık erkek domuz ya da atlar, cinsel yönden yetişkin erkeklerle dişiler, boynuzlu hayvanların boynuzsuz hayvanlar, birbirine düşman olan hayvanlar ve bağlı hayvanların bağısız hayvanların bir arada bulunması sakıncalı addedilmekte bu tür durumlarda hayvanlar ayrı muameleye tabi tutulması ve nakledilmesi gerekmektedir.

Bu durum, hayvanların uygun gruplar içinde yetiştirildiği, birbirlerine alışık oldukları, ayırmanın sıkıntıya neden olacağı ya da dişilerin yanında bunlara muhtaç yavruların bulunduğu hallerde uygulanmamaktadır.

Hayvanlara nakliye sırasındaki yer tahsisleri bu mevzuatta belirtilen hayvanlar ve nakil araçları hususunda öngörülmüş olan rakamlara uygun olması gerekmektedir.

Yavruları ile yolculuk yapan kısrakların dışında evcil atgiller, araç bir ro-ro gemisine yüklendiği hallerde ayrı ahırlarda nakledilmelidirler. Tek tırnaklı hayvanların üstlerindeki katta hiçbir hayvanın bulunmadığı en alt kata yüklendikleri durumlar hariç, çok katlı araçlarda nakil edilmemelidirler.. Bölmenin asgari iç yüksekliği, en uzun boylu hayvanın omuz başının yüksekliğinden en az 75 cm daha yüksek olmalıdır. Ehilleştirilmemiş tek tırnaklı hayvanlar, dörtten fazla gruplar halinde nakledilmemelidir. Özellikle nakledilecek hayvan sayısı ve türü ile yolculuk sırasında beklenen hava koşulları dikkate alınarak hayvanların ihtiyaçlarının tamamen karşılanmasını sağlamak için yeterli havalandırma sağlanması gereklidir. Konteynırlar, birbirlerinin havalandırılmasını engellemeyecek biçimde depo edilmelidirler. Nakliye sırasında, hayvanlara, uygun aralıklarla, tür ve yaşlarına uygun biçimde su, yem ve dinlenme imkanı sağlanacaktır. Aksi belirtilmedikçe, memeliler ve kuşlar, en az 24 saatte bir beslenecek ve bunlara en az 12 saatte bir su verilmesi gereklidir.. Su ve yem, iyi kalitede olacak ve bunlar hayvanlara kirliliği en düşük seviyeye çekecek biçimde sunulacaktır. Hayvanların yeni beslenme ve su içme biçimlerine alışma ihtiyaçlarına gereken dikkat gösterilmesi gerekmektedir.

2.9.7 Hayvan Deniz Araçları

Hayvan taşımada kullanılan deniz araçlarının kümes rayları ve güverte güçleri, nakledilen hayvanlara uygun olmalıdır. Kümes rayları ve güverte güç hesaplamaları, yetkili makam tarafından onaylanmış bir tasnif kurumu tarafından hayvan deniz aracının yapımı ya da dönüşümü sırasında doğrulanması gerekmektedir.. Hayvanların nakil edilecekleri bölmeler, havayı tüm hacmi ile aşağıdaki biçimde değiştirmeye yetecek bir kapasite yaratan mecburi bir havalandırma sistemi ile teçhiz edilecektir: bölme tamamen kapalı ise ve açık yükseklik 2.30 metreden az ya da bu mesafeye eşit ise saatte 40 hava değişikliği, bölme tamamen kapalı ve açık yükseklik 2.30 metrenin üzerinde ise saatte 40 hava değişikliği, bölme kısmen kapalı ise geçerli kapasitenin % 75 üstünde hava değişikliği sağlayacak kapasitede olmalıdır.

Taze su depolama ya da üretim kapasitesi, planlanan yolculukların azami süresi de dahil, nakledilecek hayvanların azami sayısı ve türü dikkate alınarak, mevzuatta öngörülen su ihtiyacını karşılayacak şekilde uygun olmalıdır. Taze su sistemi, her hayvan bölgesinde sürekli taze su sağlayacak özellikte olacak ve tüm hayvanların taze suya kolay ve sürekli ulaşabilmelerini sağlamak için yeterli düzenekler mevcut olması gerekmektedir. Ana pompa sisteminin arızalanması halinde su teminini sağlamak için yedek pompa donanımı sağlanmalıdır.

Drenaj sistemi, tüm koşullar altında kümes/kafes/etrafı çevrili tertibat ve güvertelerden gelen sızılırların drenajını yapacak kapasitede olmalıdır. Dren boruları ve kanalları, sızılırları kuyu ya da tank içinde toplayacak ve burada lağım suyu, pompa ya da püskürtgeçler vasıtası ile boşaltılmaktadır. Ana pompalama sisteminin arızalanması halinde drenaj sağlamak için kullanılmak üzere yedek pompalama donanımı sağlanmaktadır.

Hayvan barındırma alanları, geçiş yolları ve hayvan barınaklarına giden rampalar için yeterli aydınlatma sağlanması gerekmektedir. Ana elektrik tesisatında arıza meydana gelmesi halinde devreye girecek acil aydınlatma temin edilmektedir. Bakıcının hayvanları gerektiğinde kontrol etmesi ve bakımlarını yapabilmesi için yeterli kapasitede portatif aydınlatma sağlanmalıdır..

Tüm hayvan barınma yerlerinde yangın sistemi kurulacak ve hayvan barınma alanları içindeki yangın donanımı, yangından korunma, yangın tespiti ve yangın söndürme çalışmaları hususunda Uluslararası Denizde Can Güvenliği Sözleşmesi (SOLAS) standartlarının en son baskısındaki koşullara uygun olmalıdır.

Ayrıca hayvanlara ait havalandırma, taze su temini ve drenaj, aydınlatma ve gerektiğinde taze su üretimi ile ilgili gemideki sistemlerin, dümen kısmında izleme, kontrol ve alarm sistemi ile takip edilebilmesi sağlanmaktadır. Kesintisiz üç günlük bir süre için ana güç kaynağının yerine geçmek üzere ikincil bir güç kaynağı yeterli olacaktır.

24 saati aşan yolculuklar hususunda, içinde evcil tek tırnaklılar ile büyükbaş hayvanlar, küçükbaş ya da domuzgiller türlerine ait evcil hayvanlar bulunan deniz araçları ya da deniz konteynırları taşıyan deniz araçları, hareket saati itibarı ile, hangisi daha büyük ise, % 25 ya da üç günlük yedek yataklık malzeme teminine ek olarak, planlanan yolculuk için Tablo 2’de öngörülen asgari günlük yem ve su temini ihtiyaçlarını karşılamak üzere, yeterli yem ve su da dahil, yeterli yataklık malzeme bulundurulması gereklidir.

Tablo 2 Hayvan deniz araçları ya da deniz konteynırları taşıyan araçlarda asgari günlük yem ve su temini

Kategori	Yem (Hayvanların diri ağırlığının %’si olarak)		Taze su (her hayvan başına litre) (*)
	Yem	Konsantre yem	
Sığır ve atgiller	2	1.6	45
Koyun	2	1.8	4
Domuz	--	3	10

(*) Dördüncü sütunda öngörülen asgari su temin ihtiyaçlarının yerini, tüm türler için, hayvanların diri ağırlığının % 10’una denk gelen su temini alabilir.

Yemin yerini konsantre mama ve konsantre mamanın yerini yem alabilir. Ancak, belli hayvan kategorilerinin metabolizma ihtiyaçları hususunda beslenme değişikliğine alışmaları hususuna gereken dikkatin gösterilmesi gereklidir.

2.9.8 Su Verme ve Besleme Arası, Yolculuk Saatleri ve Dinlenme Süreleri

Evcil tek tırnaklılar, büyükbaş hayvanlar, küçükbaş hayvanlar ya da domuzgiller türlerine ait evcil hayvanların yolculuk saatleri, sekiz saati geçmemelidir.. Azami yolculuk saati, ek şartlar yerine getirildiği vakit uzatılabilir. Karayolu araçları kullanılırken su verme ve besleme araları, yolculuk saatleri ve dinlenme süreleri hâlâ süt diyetinde olan süttten kesilmemiş dana, kuzu ve taylar ile süttten kesilmemiş olan domuz yavrularının sekiz saatlik bir yolculuktan sonra, kendilerine sıvı ve gerektiğinde de gıda verilmelerine yetecek şekilde en az bir saat süre ile dinlendirilmesi gerekir. Bu dinlenme süresinden sonra, 8 saat daha taşınabilirler. Domuzlar en fazla 24 saat süre ile taşınabilirler. Yolculuk sırasında, sürekli olarak su verilmelidir. Evcil tek tırnaklılar en fazla 24 saat süre ile taşınabilirler. Yolculuk sırasında her sekiz saatte bir sıvı ve gerektiğinde yiyecek verilmelidir. Diğer tüm hayvanlara on dört saatlik bir yolculuktan sonra, kendilerine sıvı ve gerektiğinde de gıda verilmelerine yetecek şekilde en az bir saat süre ile dinlendirilmesi gerekir. Bu dinlenme süresinden sonra, 14 saat daha taşınabilirler. Öngörülen yolculuk süresinden sonra, hayvanların indirilmesi, beslenmesi ve en az 24 saat süre ile dinlendirilmesi gerekir. Azami yolculuk süresinin öngörülen süreyi aşması halinde hayvanların tren ile taşınmaması gerekir. Yolculuk sürelerinin öngörülen süreyi geçmesi halinde denizyolu ile taşınmamalıdır. Topluluğun iki coğrafi noktası arasında, hayvanlar indirilmeden deniz araçları üzerine yüklenen diğer deniz araçları vasıtası ile düzenli ve doğrudan bir hat üzerinden denizyolu ile nakliye durumunda, hayvanların, indirildikten sonra, denizdeki yolculuk süresi, genel plana dahil edilebilecek bir nitelikte olmadıkça, varış limanında ya da bunun hemen yakınındaki bir yerde 12 saat dinlendirilmesi gerekir. Hayvanların menfaatine yönelik olarak, yolculuk süreleri, özellikle varış yerinin yakınlığı göz önünde tutularak iki saat uzatılabilir. Üye Devletler, nakliyenin sadece her ikisinin de kendi ülke sınırları içinde bulunan hareket ve varış yerleri arasında olacağı durumlarda, kesim hayvanlarının

nakliyesi için uzatılmayan en fazla sekiz saatlik bir yolculuk süresini hükme bağlamaya yetkilidirler.

Kümes hayvanları, evcil kuşlar ve evcil tavşanlar yükleme ve boşaltma süresi göz önünde tutulmaksızın 12 saat ya da yumurtadan çıktıktan sonra 72 saat içinde tamamlanması kaydı ile her tür civcivler için 24 saatten daha az süren yolculuk haricinde, yeterli miktarda uygun yem ve su bulundurulmalıdır.

Taşınan köpek ve kediler 24 saati geçmeyen aralarla beslenecekler ve keza sekiz saati geçmeyen aralarla bunlara su verilmelidir. Besleme ve su verme hususunda açık yazılı bir talimatın bulunması gereklidir.

Bu bölümde bahsi geçenlerin dışındaki diğer türler, besleme ve su verme hususundaki standartlara uygun olarak ve gerekli herhangi bir özel bakım göz önünde tutularak taşınmalıdır.

Tüm uzun yolculuklarda nakil aracı açık renkte bir çatı ile donatılacak ve uygun biçimde izole edilecektir. Döşeme ve yataklık malzemeler hayvanlar için, nakil edilen türlere, hayvan sayısı, yolculuk süresi ve havaya uygun biçime bunların rahatını güvence altına alan uygun yataklık malzeme ya da eşdeğer malzeme sağlanacaktır. Bu malzemenin idrar ve dışkının yeterince emilmesini sağlaması gerekir.

Nakil aracında, söz konusu yolculuk sırasında hayvanların beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarda uygun yem bulunacaktır. Yem, toz, yakıt, egzoz gazı ve hayvan idrarı ile tezek gibi kirletici maddeler ve hava koşullarından korunacaktır. Hayvanların beslenmesi için özel beslenme donanımının kullanıldığı durumlarda, söz konusu donanım nakil aracında taşınacaktır. Besleme donanımının kullanıldığı durumlarda, bu, gerekli durumlarda, dönmesini engellemek için nakil aracına bağlanacak biçimde tasarlanacaktır. Nakil aracı giderken ve donanımın kullanılmadığı zamanlarda, bu hayvanlardan ayrı bir yerde muhafaza edilecektir.

Bölme duvarları yavruları ile seyahat eden atlar hariç tek tırnaklılar ayrı ahırlar içinde nakledilecektir. Nakil aracının, tüm hayvanlara engelsiz suya erişim imkanı

sağlanırken ayrı bölmeler yaratılabilmesi için bölme duvarları ile donatılması gerekir. Bölme duvarları, bölmenin ebadının, özel ihtiyaçlara ve hayvanların tür, büyüklük ve sayılarına göre ayarlanabilmesine olanak vermek üzere değişik pozisyonlarda yerleştirilebilmelerine olanak sağlayacak biçime yapılacaktır.

Annelerinin refakatinde oldukları hallerin dışında, evcil tek tırnaklıların dört aydan büyük olması, Danaların on dört günden büyük olması, Domuzların 10 kg'dan ağır olması halinde, bu hayvanlara uzun yolculuklara izin verilir. Ehilleştirilmemiş atlar, uzun yolculuklar yapılarak nakledilmeyecektir.

Nakliye aracı ile deniz konteynırları, her bir hayvanın kolayca suya erişebilmesi için yolculuk sırasında gerekli olduğu her vakit bakıcının yanında su vermesini mümkün kılan bir su temin sistemi ile donatılacaktır. Su verme cihazları, çalışır durumda olacak ve araçta su verilecek hayvan kategorilerine uygun biçimde tasarlanacak ve yerleştirilecektir. Her bir nakil aracı için su tanklarının kapasitesi, aracın taşıma kapasitesinin en az % 1.5'ine eşit olacaktır. Su tankları, her bir yolculuktan sonra boşaltılıp temizlenecek biçimde tasarlanmalı ve bunların içindeki su seviyesinin kontrol edilmesine imkan veren bir sistem ile teçhiz edilmeleri gerekmektedir. Bunlar, bölmeler içindeki su içme cihazlarına bağlanmalı ve çalışır durumda bulundurulmalıdır. Sadece deniz aracının kendi su tanklarından su sağlayan deniz araçlarında kullanılan deniz konteynırları için muafiyet geçerli olabilir.

Karayolu nakil aracı üzerindeki havalandırma sistemleri, yolculuğun herhangi bir anında, nakil aracı sabit ya da hareket halinde olsun ya da olmasın, araç içinde ısının 5⁰C ila 30⁰C arasında tutulmasını sağlayacak bir kapasiteye sahip olacak biçimde tasarlanacak, imal edilecek ve bakımları yapılacaktır.

Havalandırma sistemi, taşıma kapasitesinin 60 m³/h/KN nominal gücünde asgari bir hava akışı ile eşit dağılım sağlayacak kapasitede olmalıdır. Aracın motorundan bağımsız olarak en az 4 saat çalışabilecek kapasitede olmalıdır.

Nakil aracı, veri gibi kayıt aracı da olan bir ısı izleme sistemi ile donatılmalıdır. Algılayıcıların, tasarım özelliklerine bağlı olarak kamyonun en kötü iklim koşullarına maruz kalma ihtimali olan kısımlarına yerleştirilmeleri gerekir. Bu şekilde elde edilen ısı kayıtlarına tarih atılacak ve talep edilmesi halinde yetkili makama sunulacaktır.

Karayolu nakil aracının, hayvanların bulunduğu bölmelerdeki ısının azami ve asgari noktalara ulaştığında sürücüyü ikaz etmek için bir uyarı sistemi ile donatılmalıdır.

Nakliye araçları, ilk defa işletmeye alınan araçlar için 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren, tüm nakliye araçları içinse 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren, yolculuk kütüğüne eşdeğer biçimde kayıt yapılmasına ve bilgi sağlanmasına ve ayrıca yükleme kapağının açılması ve kapanmasına ilişkin bilgi alınmasına imkan veren uygun bir Seyrüsefer Sistemi ile teçhiz edilmelidir.

2.9.9 Nakil sırasında hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri,

Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri asgari olarak aşağıda belirtilen standartlardan birine uygun olması istenmektedir:

Tablo 3: Demiryolu ile nakliye sırasında Evcil Tektırnaklılar için ayrılacak yer tahsisleri

Yetişkin atlar	1.75 m ² (07 x 2.4 m) (*)
Genç atlar (6 – 24 aylık) (en fazla 48 saatlik yolculuklar için)	1.2 m ² (0.6 x 2 m)
Genç atlar (6 – 24 aylık) (48 saatten uzun yolculuklar için)	2.4 m ³ (1.2 x 2 m)
Midilliler (144 cm altında)	1 m ² (0.6 m x 1.8 m)
Taylar (0 – 6 aylık)	1.4 m ² (1 x 1.4 m)
(*) Vagonların standart kullanılabilir genişliği 2 - 2 m olmaktadır.	

Not : Uzun yolculuklar sırasında, tay ve genç atların yere yatabilmesi gerekir.

Bu rakamlar, sadece atların ağırlığı ve büyüklüğü değil aynı zamanda sahip oldukları fiziksel durum, meteoroloji koşulları ve olası yolculuk süresine bağlı

olarak, yetişkin atlar ve midilliler için en fazla % 10 ve genç atlar ile taylar için en fazla % 20 değişiklik gösterebilir.

Tablo 4: Karayolu ile nakliye sırasında Evcil Tektırnaklılar için ayrılacak yer tahsisleri

Yetişkin atlar	1.75 m ² (07 x 2.4 m) (*)
Genç atlar (6 – 24 aylık) (en fazla 48 saatlik yolculuklar için)	1.2 m ² (0.6 x 2 m)
Genç atlar (6 – 24 aylık) (48 saatten uzun yolculuklar için)	2.4 m ³ (1.2 x 2 m)
Midilliler (144 cm altında)	1 m ² (0.6 m x 1.8 m)
Taylar (0 – 6 aylık)	1.4 m ² (1 x 1.4 m)

Not : Uzun yolculuklarda, taylar ve genç atların yere yatabilmesi gerekir.

Bu rakamlar, sadece atların ağırlığı ve büyüklüğü değil aynı zamanda sahip oldukları fiziksel durum, meteoroloji koşulları ve olası yolculuk süresine bağlı olarak, yetişkin atlar ve midilliler için en fazla % 10 ve genç atlar ile taylar için en fazla % 20 değişiklik gösterebilir.

Tablo 5: Havayolu ile nakliye sırasında Evcil Tektırnaklılar için ayrılacak yer tahsisleri (Yüzey alanı ile bağlantılı olarak atları yükleme yoğunluğu)

0 – 100 kg	0.42 m ²
100 – 200 kg	0.66 m ²
200 – 300 kg	0.87 m ²
300 – 400 kg	1.04 m ²
400 – 500 kg	1.19 m ²
500 – 600 kg	1.34 m ²
600 – 700 kg	1.51 m ²
700 – 800 kg	1.73 m ²

Tablo 6: Denizyolu ile nakliye sırasında Evcil Tektırnaklılar için ayrılacak yer tahsisleri

Kg olarak canlı ağırlık	M² / hayvan
--------------------------------	-------------------------------

200 – 300	0.90 – 1.175
300 – 400	1.175 – 1.45
400 – 500	1.45 – 1.725
500 – 600	1.725 – 2
600 – 700	2 – 2.25

Tablo 7: Demiryolu ile nakliye sırasında Büyükbaş Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri

Kategori	Yaklaşık ağırlık (kg olarak)	M2/hayvan olarak alan
Küçük danalar	50	0.30 ila 0.40
Orta boy danalar	110	0.40 ila 0.70
Ağır danalar	200	0.70 ila 0.95
Orta boy sığır	325	0.95 ila 1.30
Ağır sığır	550	1.30 ila 1.60
Çok ağır sığır	> 700	> 1.60

Bu standartlar, sadece hayvanların ağırlığı ve büyüklüğü değil aynı zamanda sahip oldukları fiziksel durum, meteoroloji koşulları ve olası yolculuk süresine bağlı olarak, değişiklik gösterebilir.

Tablo 8: Karayolu ile nakliye sırasında Büyükbaş Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri

Kategori	Yaklaşık ağırlık (kg olarak)	M2/hayvan olarak alan
Küçük danalar	50	0.30 ila 0.40
Orta boy danalar	110	0.40 ila 0.70

Ağır danalar	200	0.70 ila 0.95
Orta boy sığır	325	0.95 ila 1.30
Ağır sığır	550	1.30 ila 1.60
Çok ağır sığır	> 700	> 1.60

Bu rakamlar, sadece hayvanların ağırlığı ve büyüklüğü değil aynı zamanda sahip oldukları fiziksel durum, meteoroloji koşulları ve olası yolculuk süresine bağlı olarak, değişiklik gösterebilir.

Tablo 9: Havayolu ile nakliye sırasında Büyükbaş Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri

Kategori	Yaklaşık ağırlık (kg olarak)	M2/hayvan olarak alan
Dana	50	0.23
	70	0.28
Sığır	300	0.84
	500	1.27

Tablo 10: Denizyolu ile nakliye sırasında Büyükbaş Hayvanlar için ayrılacak yer tahsisleri

Kg olarak canlı ağırlık	M2/hayvan
200 – 300	0.81 – 1.0575
300 – 400	1.0575 – 1.305
400 – 500	1.305 – 1.5525
500 – 600	1.5525 – 1.8
600 – 700	1.8 – 2.025

Gebe hayvanlar için % 10 daha fazla yer tahsis edilmesi gerekir.

Tablo 11: Demiryolu ile nakliye sırasında Koyun ve Keçiler için ayrılacak yer tahsisleri

Kategori	Kg olarak ağırlık	M2/hayvan olarak alan
Kırılmış koyun	< 55 > 55	0.20 ila 0.30 > 0.30
Kırılmamış koyun	< 55 > 55	0.30 ila 0.40 > 0.40
İleri derecede gebe dişi koyunlar	< 55 > 55	0.40 ila 0.50 > 0.50
Keçi	< 35 35 ila 55 < 55 > 55	0.20 ila 0.30 0.30 ila 0.40 0.40 ila 0.75 > 0.50
İleri derecede gebe keçi		

Yukarıda gösterilen yüzey alanı, meteoroloji koşulları ve yolculuk süresi dahil, hayvanların ırkı, büyüklüğü, fiziki durumu ve yünlerinin uzunluğuna bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

Tablo 12: Karayolu ile nakliye sırasında Koyun ve Keçiler için ayrılacak yer tahsisleri

Kategori	Kg olarak ağırlık	M2/hayvan olarak alan
Kırılmış koyunlar ile 26 kg ve daha ağır olan kuzular	< 55 > 55	0.20 ila 0.30 > 0.30
Kırılmamış koyunlar	< 55 > 55	0.30 ila 0.40 > 0.40
İleri derecede gebe koyunlar		0.40 ila 0.50 > 0.50
Keçiler	< 35 35 ila 55 > 55	0.20 ila 0.30 0.30 ila 0.40 0.40 ila 0.75
İleri derecede gebe keçiler	< 55	0.40 ila 0.30

	> 55	> 0.30
--	------	--------

Yukarıda gösterilen yüzey alanı, meteoroloji koşulları ve yolculuk süresi dahil, hayvanların ırkı, büyüklüğü, fiziki durumu ve yünlerinin uzunluğuna bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Örneğin, küçük kuzular için, hayvan başına 0.2 m²'nin altında bir yer sağlanabilir.

Tablo 13: Havayolu ile nakliye sırasında Koyun ve Keçiler için ayrılacak yer tahsisleri

Yüzey alanı ile bağlantılı olarak koyu ve keçiler için yükleme yoğunluğu

Ortalama ağırlık (kg olarak)	Koyun/keçi başına yüzey alanı (m ² olarak)
25	0.2
50	0.3
75	0.4

Tablo 14: Denizyolu ile nakliye sırasında Koyun ve Keçiler için ayrılacak yer tahsisleri

Kg olarak canlı ağırlık	M ² /hayvan
20 – 30	0.24 – 0.265
30 – 40	0.265 – 0.290
40 – 50	0.290 – 0.315
50 – 60	0.315 – 0.34
60 – 70	0.34 – 0.39

Domuzlarda Demiryolu ve karayolu ile nakliye esnasında tüm domuzların doğal pozisyonlarında yatması ve ayakta durması gerekir. Bu asgari şartları yerine getirmek için, yaklaşık 100 kg ağırlığındaki domuzlar için yükleme yoğunluğunun 235 kg/m²'yi aşmaması gerekir.

Domuzların ırk, büyüklük ve fiziki durumlarına göre yukarıda verilen asgari zorunlu alanın artırılması gerekli olabilir: meteoroloji ve yolculuk süresine bağlı olarak da en fazla % 20'lik bir artış gerekli olabilir.

Tablo 15: Havayolu ile nakliye sırasında Domuzlar için ayrılacak yer tahsisleri

Ortalama ağırlık	Domuz başına yüzey alanı
15 kg	0.13 m2
25 kg	0.15 m2
50 kg	0.35 m2
100 kg	0.51 m2

Yükleme yoğunluğunun, bu durumda da hayvanların yatabilmelerine imkan tanınması gerekse de, kalkış ya da iniş sırasında ya da türbülans olduğunda yaralanmaları engelleyecek biçimde yüksek olması gerekir. Yükleme yoğunluğunun tespit edilmesinde iklim, toplam yolculuk süresi ve varış saati hesaba katılmalıdır.

Tablo 16: Denizyolu ile nakliye sırasında Domuzlar için ayrılacak yer tahsisleri

Kg olarak canlı ağırlık	M2/hayvan
10 ya da daha az	0.20
20	0.28
45	0.37
70	0.60
100	0.85
140	0.95
180	1.10
270	1.50

Konteynır içinde bulunan kümes hayvanlarının nakliyesi için geçerli yoğunluklar asgari olarak aşağıda belirtilen standartlarda sağlanmaktadır;

Tablo 17: Nakliye sırasında Kumes hayvanları için ayrılacak yer tahsisleri

Kategori	cm2 olarak alan
1 Günlük civciv	Civciv başına 21 – 25
1 günlük civcivlerin dışında kümes hayvanları, ağırlık kg olarak	Kg başına cm2 olarak alan
< 1.6	180 – 200
1.6 ila < 3	160
3 ila < 5	115
> 5	105

Bu standartlar, meteoroloji koşulları ve yolculuk süresi dahil, hayvanların büyüklüğü, fiziki durumuna bağlı olarak değişiklik gösterebilir.

2.9.10 Karayolu Sürücüleri ve Bakıcılar İçin Nakliye Hususunda Eğitim

Mevzuatta bahsi geçtiği biçimde, karayolu sürücüleri ve bakıcılar, öngörülen eğitimi başarı ile tamamlamış ve yetkili makam tarafından onaylanan bir sınavı geçmiş olacaktırlar. Bu eğitim, hayvanların nakli sırasında korunmasına ilişkin Topluluk mevzuatının en az teknik ve idari yönlerini ve özellikle hayvan fizyolojisi ve özellikle su içme ve beslenme ihtiyaçları, hayvan davranışı ve stres kavramı, hayvan davranışlarının uygulamaya yönelik yanları, sürücü davranışlarının nakledilen hayvanların refahı ve et kalitesine olan etkisi, hayvanların acil bakımı, hayvanların muamelesinden sorumlu personele ilişkin güvenlik unsurlarını kapsamaktadır.

2.10 Avrupa Birliğinde Kesim veya Ölüm Anında Hayvan Refahı Uygulamaları

Avrupa Birliği Üye Devletleri Hayvan Refahına ilişkin 22 Aralık 1993 tarihli olan 93/119/ EC direktifi hükümlerini uygulanmaktadır. Bu direktifle hayvanların mezbahaya varışından itibaren kesime kadar geçen sürede hayvanlara sağlanacak imkanlar ile yapılacak her türlü insani davranışları, hayvanların korunmasına dair kurallar belirtilmiştir.

Hayvanların kesimden önce sersemletilmesi konusunda düzenlemeler 74/577/EEC sayılı yönergeye dayanarak belirlenmiştir. Ayrıca, Avrupa antlaşmasına dayanarak kesimlik hayvanların korunması, 88/306/EEC sayılı konsey kararı ile komite adına onaylanmıştır. Antlaşma mevcut komite kararlarından daha açıktır.

Kesim veya ölüm anında hayvanların korunması hakkındaki ulusal kanunlar, tarımsal ürünlerin pazarlanmasındaki rekabet şartlarını etkilemektedir. Hayvanların ve hayvansal ürünlerin iç pazardaki dağılımı ve üretimdeki gelişmeyi sağlamak amacıyla, kuruluşların asgari standardı yakalama ihtiyacı doğmuştur. Bununla birlikte dini usullerde kesimlerde de teknik ve bilimsel koşullar yerine getirilmelidir. Kesim ve ölüm anıyla ilgili çıkarılan bu kurallar, hayvanlardan maksimum verimi elde etmek amacıyla çıkartılmıştır.

AB standartlarında kesim işlemi başlıca 2 aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi kanamaya sebebiyet vermeden hayvanı bayıltma aşaması, ikincisi kesimdir. Günümüzde insan tüketimine yönelik canlı hayvan kesiminde kullanılan 3 yöntem bulunmaktadır. Bunlar başlıca; vurucu ve elektriksel bayıltma işlemi ve çeşitli gaz karışımlarının inhalasyonuna dayanan yöntemlerdir. Yöntemlerin üçünde de önce bayıltma sonra öldürme/kesim işlemi uygulanmaktadır. Vurucu ve elektriksel bayıltma işlemi, doğru uygulandığı takdirde en kısa zamanda 15 sn kadar devam eden bilinç kaybı sağlamaktadır. Mevzuata uygun kesim için ölüm gerçekleşene kadar bilinçsizlik hali devam etmelidir.

Vurucu bayıltma işleminde kullanılan sürgülü tabanca (penetre olan veya olmayan) prensibine dayanarak çalışan mekanik alet, başı hedef alır ve bazı yaşlı hayvanlar dışında tüm hayvan türlerinde kullanılabilir. Hastalık durumunda ise, bu tabancalardan iki aşamalı; önce bayıltıp, sonra öldüren modeller seçilebilir. Ancak bu tabancaların çeşitli zaman aralıklarında kontrol edilmesi ayrıca, bu kontrol veya muayenelerin resmi veteriner hekim ve hayvan refahı uzmanı/ yetkilisi tarafından kayıt altına alınması gerekmektedir.

Elektriksel bayıltma veya öldürme işleminde ise elle uygulanan veya otomatik sistemler kullanılabilir. Günümüzde bu amaç doğrultusunda domuz ve kanatlılar için ticari olarak temin edilebilen CAS (Kontrollü Atmosfer Bayıltma)

sistemi uygundur. Ayrıca, kanatlılar çoğunlukla önce elektrikli su banyosu ile bayıltılmakta sonra CAS sistemi ile kontrollü bir şekilde öldürülmektedir. Bu çerçevede elektrik aksamındaki aksaklık ve hayvanların gereksiz yere acı çekmesi tamamen uygulayıcının sorumluluğunda olup, kendi güvenliği açısından da önem teşkil etmektedir. Diğer taraftan, kanatlıların gaz karışımlarıyla bayıltılması tam bir bilinç kaybı sağlamamakla birlikte, bu uygulamanın hayvanlarda stres oluşturmaması önem taşımaktadır. Ayrıca, kullanılan gazın çevreye de zarar vermesi gerekmektedir. Hastalıkların kontrolü açısından toplu kanatlı imhasında kullanılan sınırlı sayıda yöntem bulunmaktadır. Hayvan refahı ve halk sağlığı açısından uygun yöntemler arasında; boyun dislokasyonu, dekapitasyon, elektrik şoku, öldürücü doz uygulaması veya gaz karışımları bulunmaktadır. Bu konuda Türkiye’de çıkan Tavuk Vebası mihraklarında uygulanan bir yöntem olarak hareketli gaz ünitesinden (özellikle karbondioksit) kısaca örnek olarak verilebilir. Buna ilaveten, DEFRA bünyesinde ve İskoçya’da ön görülen yöntem olan CGU (Taşınabilir Gaz Ünitesi) %80 argon, %20 karbondioksit karışımları konteynerde uygulanabildiği bildirilmiştir. Bu sistem ile 1 saatte yaklaşık 5000 hayvanın ölümü gerçekleştirilebilmektedir.

Sığırlarda kesim öncesi bayıltma odasında uygulanan tabancalı bayıltma işlemi ise bireysel uygulanan bir işlemdir. Bazen domuzlarda bu uygulamada büyüklük durumuna göre işlem iki ayrı grup halinde yürütülmektedir. Ayrıca, hayvanların yine belirtilen AB Direktifine göre tüm hareketlerinde, kesimhane travayında zabt-ı raptında veya kesim/öldürme/bayıltma işlemleri sırasında refahının sağlanması gerekmektedir. Bununla birlikte, tüm bu aşamalarda gerekli hijyen de sağlanmalıdır. Diğer taraftan; hayvan refahı açısından hızlı kanama sağlanması için boyundan enine kesim, göğüs kafesi hizasından kesime kıyasla daha uygun görülmektedir.

Kesimhanelerde yürütülen tüm bu işlemler hayvan sağlığı ve refahı ile halk sağlığı açısından biyogüvenlik kuralları çerçevesinde belirli katı hijyenik kurallara uygun olmalıdır. Gıda Hijyeni Yönetmeliğine göre; HACCP prensiplerinin uygulanması, kritik kontrol noktalarının oluşturulması ve hayvansal kaynaklı ürünlere ilişkin riskli madde analizlerinin (kemik unu gibi) yapılması gerekmektedir. (Duman., 2004).

Avrupa Birliği, 93/119/EC sayılı konsey kararı ile; eti, derisi, kürkü veya diğer hayvansal ürünleri için beslenen ve hastalık kontrolü için hayvan türlerinin nakliyesi, barınmaları, hareketsiz kılınmaları (zapt-ı rapt), sersemletilmeleri, kesilmeleri ve öldürülmeleri için asgari standartları ortaya koymuştur. Bu düzenlemeler; Teknik veya deneysel olayları, kültürel veya spor olaylarında öldürülen hayvanları ve çiftlikte yetiştirilen vahşi av hayvanlarının öldürülmesini kapsamaz.

93/119/EC sayılı konsey kararına göre Avrupa Birliği'ne üye ülkeler aşağıda belirtilen standartları uygulamakla yükümlüdürler.

Hayvanların taşınması, barındırılması, zapt-ı raptları, bayıltılmaları, kesilmeleri ve öldürülmesinde minimum heyecan, acı ve ızdırap çekmeleri sağlanmalıdır.

Mezbahaların inşa tarzı, özellikleri, ekipmanları ve işlemleri hayvanları heyecanlandırmayan, herhangi bir acı vermeyen ve ızdırap çektirmeyen nitelikte olmalıdır.

Sersemletici veya öldürücü amaçla kullanılan cihazlar, zapt-ı rapt aletleri ve diğer ekipmanlar ile tesisler uygun şartlarda hızlı ve etkili zapt-ı rapt ile öldürücü etkiyi sağlayacak şekilde düzenlenmeli, yapılmalı ve bakım onarımı sağlanmalıdır. Yetkililer bu cihazları kontrol etmeli, sersemletici veya öldürücü amaçla kullanılan diğer ekipmanların düzenli olarak kontrolünü yapmalı, iyi durumda ve tamir edilmiş oldukları konusunda güvence verebilmeli ve tüm bunları yukarıda belirtilen prensiplere uygun olarak gerçekleştirmeyi amaç edinmelidirler.

Kesim için gerekli uygun alet ve ekipmanlar acil kullanım için hazır bulundurulmalı, düzenli olarak kontrolleri ve bakım onarımları yapılmalıdır.

Kafes bakımı, zapt-ı rapt, sersemletme, kesim veya hayvanların öldürülmesi konusunda insani ölçülerde verimli olarak çalışabilme yeteneği, ustalık ve beceriden yoksun olan kişiler, bu yönergenin yaptırımına uygun olarak işe alınmamalıdır.

Yetkililer, kesim işinde çalıştırılacak kişilerin gerekli ustalık, kabiliyet ve profesyonel bilgiye sahip olduğu konusunda güvence verebilmelidirler.

Kesimhanelerin gözlenmesi ve kontrol edilmesi yetkili kişinin sorumluluğunda olmalıdır, bu kişi araştırma, soruşturma yapmak amacıyla kesimhanenin her bölümüne her zaman girebilme yetkisine sahiptir. Bununla birlikte bu gibi gözlem ve kontroller başka nedenlerle de yapılabilir.

2.10.1 Mezbaha dışı sersemletme ve öldürme

Hayvanlar (kümes hayvanları, tavşanlar, koyunlar, keçi ve domuzlar) gerekli koşulları sağlamak kaydı ile mezbaha dışında da kesilebilir. Koyun ve keçiler önceden sersemletilebilir. Ayrıca hayvanlar, hastalık yönünden kontrol edilebilmek amacıyla kesilebilir veya öldürülebilir.

Yaralı veya hasta hayvanlar zor durumda kaldığında sersemletilir veya öldürülebilir. Bununla birlikte yetkili kişi, yaralanmış veya hasta hayvanın taşınması konusunda hayvanın daha fazla acı çekmesini önlemek amacıyla sersemletilmesi veya öldürülmesi için yetki verebilir.

Ayrıca, 31 Aralık 1995'ten önce bilimsel veteriner komitesinin görüşü temel alınarak komisyon tarafından düzenlenip konseyin oyuna sunulan raporda aşağıdaki hususlara değinilmiştir;

- Kurşunsuz tabancayla beyni etkileme ve gazla zehirlenme veya sersemletme amacıyla her ikisinin kombinasyonu kullanılabilir. Kümes hayvanları için çoğunlukla karbondioksit kullanılabilir.
- Gaz kullanımı öldürme amacıyla da kullanılabilir.
- Sersemletmek veya öldürmek amacıyla diğer bilimsel prosedürler teknolojik ve bilimsel prosedüre uydurulabilir. Konsey bu teklifi yeterli oy çoğunluğuna sunabilir.

Toplum kurallarına uygun olarak ihracat yapan üçüncü bir ülkeden onay almış olan mezbaha ve tesisler denetlenmesi esnasında komisyon eksperine sersemletme

konusunda AB birliği mevzuatına uygun koşulların sağlandığıının ya da insan tedavisi sağlanması konusunda yönergeye uygun olarak hareket edildiği konusunda garanti vermelidir. Bu üçüncü ülkeden ithal edilecek etlerde sağlık sertifikası bulunması gerekmektedir.

Kesim ve öldürme ile standartlar ortaya koyan 74/577/ECC sayılı Yönerge 1 Ocak 1995' te yürürlükten kaldırılmıştır.

2.10.2 Nakliye ve Mezbahalardaki Hayvan Barındırılması Konusundaki Standartlar

Üye devletler'den, 30 Haziran 1994' ten sonra bütün mezbahalardan gerekli ekipman ve nakliye sonu tahliyede kullanışlı yapılar inşa etmesi istenmiştir ve bütün mevcut mezbahalar bu yaptırımlara 1 Ocak 1996 ya kadar uymakla mükellef olmuşlardır.

Hayvanlar mezbahaya getirildiğinde mümkün olduğunca en kısa sürede tahliye edilmelidirler. Eğer bu mümkün değilse hayvanlar aşırı hava değişiminden korunmalı ve uygun bir havalanma sağlanmalıdır.

Türlere, cinsiyete, yaşı bağlı olarak diğerlerini yaralayacak hayvanlar diğerlerinden ayrılmalı ve başka bir yerde zaptedilmelidirler. Hayvanlar olumsuz hava koşullarından korunmalıdırlar. Eğer yüksek ısılarda nemli havalara maruz kalırlarsa uygun bir yöntemle serinletilmelidirler. En az her sabah ve akşam olmak üzere hayvanların sağlık durumları gözlenmelidir.

Taşıma esnasında veya mezbahaya getirildiğinde acı ve ızdırap çeken hayvanlarla ve süttten kesilmemiş hayvanlar hemen kesilmelidir. Eğer bu mümkün değilse bunlar diğerlerinden ayrılmalı ve 2 saat içinde kesilmelidir. Yürüyemeyen hayvanlar kesim sahasına sürüklenmemeli, nereye yatmışsa orada kesilmeli veya fazla gereksiz acı çektirmeden taşıyıcıya taşınmalı veya hareketli platforma konarak acil kesim yerine götürülmelidir.

2.10.3 Taşıyıcılardan (Konteynır) Hayvanları İndirme Standartları

Hayvanları indirerek kesim yapan mezbahalarda, hayvanların ineceği zemin kaygan olmamalı ve eğer mümkünse yan korkuluklar olmalı, köprüler, rampalar ve geçitler hayvanların düşmeyeceği şekilde parmaklıkla sabitlenmeli, giriş ve çıkış rampaları en az meyile sahip olmalıdır.

Boşaltma esnasında hayvanları ürkütme, heyecanlandırmayıcı veya incitme tedbirleri alınmalı ve devrilmeleri engellenmelidir. Gereksiz yere hayvanları incitici olarak indirilirken başlarından, boynuzlarından, kulaklarından, ayaklarından, tırnaklarından ve yapağlarından kaldırılmaz. Eğer gerekirse tek tek indirilir.

Hayvanlar kontrol altında hareket etmelidirler. Geçtikleri yerler en az yaralanma riski oluşturacak şekilde inşa edilmeli ve böylece sürü halinde hareket etmelerinden faydalanılmalıdır. Hareketi reddeden yetişkin sığırlar ve domuzlar için elektrik şoku yönlendirmek için kullanılabilir ve bu şok 2 saniyeden fazla uygulanamaz. Bu şok sadece arka ayak kaslarına uygulanabilir.

Hayvanlar düşürülmemeli vücutlarının duyarlı bölgelerine basınç uygulanmamalıdır. Kuyruklarına basılmamalı, kuyrukları bükülmemeli veya kırılmamalıdır. Gözlerinden kavranmamalı, yumruk ve tekme atılmamalıdır.

Hayvanlar hemen kesilmeyecekse kesim yerine getirilmemeli. Eğer gider gitmez kesilmeyecekse barınaklarda barındırılmalıdır. Mezbahalar değişik hava koşullarından koruyacak yeterli sayıda barındırma bölmelerine sahip olmalıdırlar.

Hala geçerli olan komite kurallarına göre, kesim öncesi bekleme bölümleri şöyle olmalıdır;

- Tabanı en az kaygan malzemeden olmalı ve içerdeki hayvanların birbirlerine teması sonucunda yaralamaya neden olacak maddeler içermemeli.
- Olabilecek aşırı nem ve ısıya karşı yeterli havalandırma sağlanmalı, herhangi bir bozulmaya karşın da otomatik olarak devreye girecek yedek sistem olmalıdır.

- Hayvanları herhangi bir zamanda gözlemlemek için yeterli şekilde yapay aydınlanma sağlanmalı ve eğer gerekliyse yedek aydınlatma bulundurulmalıdır.
- Bağlama ipleri ve bölümleri bulunmalıdır.
- Gecelemek için gerekli geceleme malzemeleri bulunmalıdır.

Bunların yanında mezbahalarda sundurmalı ve olumsuz hava koşullarından etkilenmeyen bir de otlama alanı olmalı ve bu alanlar hayvanlara fiziksel, kimyasal ve sağlığı tehdit edici diğer koşullardan arındırılmış olarak yapılmalıdır.

Mezbahaya getirilen hayvanlar hemen kesilmeyecekse su içmeleri sağlanmalı ve 12 saat içinde kesilmeyecek hayvanlar uygun aralıklarla beslenmelidir. Mezbahada 12 saat ve üzeri barındırılacak hayvanlar bekleme odaların alınmalı ve gerekliyse kolaylıkla yatıp kalkabilecekleri şekilde bağlanmalıdırlar. Hayvan bağlanmayan bölümlerde hayvanların yemleri dağıtmasına izin verilmemelidir.

2.10.4 Taşıyıcılarla (Konteynır) Hayvan Teslimatı Standartları

Hayvanların taşındığı konteynırlar dikkatlice kaldırılmalı, fırlatılmamalı, düşürülmemeli ve devrilmemelidir. Eğer uygunsa yükleme boşaltma işlemi yatay ve otomatik yapılmalı.

Hayvan konteynırları yaralanmaya sebebiyet vermeyecek şekilde esnek tabanlı ve hava delikli olmalıdır. Gerekli görüldüğü takdirde konteynırdan hayvanlar tek tek boşaltılmalıdır. Konteynırlarda taşınan hayvanlar mümkün olan en kısa zamanda kesilmeli gerekli olduğu durumlarda sulanmalı ve beslenmelidir.

2.10.5 Sersemletilme, Kesim ve Öldürülme Öncesi Zapt-I Rapt

Hayvanlar herhangi bir ağrıya, ızdıraba, heyecana, yaralanmaya ve çarpmaya maruz kalmadan uygun usule göre zapt-ı rapta alınmaktadır. Bununla beraber dini kesimlerde sığır kesiminden önce mekanik metod kullanılır ki bunda hayvanın acı çekmesi, heyecanlanması, yaralanması istenmemektedir.

Hayvanların bacakları bağlanmamalı ve hayvanlar kesilmeden ya da öldürülmeden önce asılmamalıdır. Bununla beraber kümes hayvanları ve tavşanlar bayılma alanına kadar aşırı geciktirmeden yeterli gevşeme sağlamak amacıyla asılabilir.

Hayvanları öldüren veya bayıltan mekanik veya elektrikli aletler kolay kullanılabilir özellikte olmalıdır. Elektrikli bayılma aletleri zapt-ı rapt veya hareketsizleştirmek için kullanılmamalı veya hayvanları hareket ettirmek için kullanılmamalıdır.

2.10.6 Kürkü İçin Yetiştirilen Hayvanlar Dışındaki Hayvanların Bayılması veya Öldürülmesi

Avrupa Birliği Mevzuatı ile kürkü için yetiştirilen hayvanlar dışındaki hayvanları için bayılma ve öldürme için aşağıdaki yöntemlere izin verilmektedir.

Bayılma ; *Ani etkili tabanca, Beyin sarsıntısı, Elektronarkoz ve Karbondioksit maruz kalma* şekillerinde gerçekleştirilir. Öldürme ise; *Tabanca veya tüfek ile, Elektrikle ve Karbondioksit maruz kalma* şekline gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca otoriteler eşliğinde boyun kırma ve vakum cihazını özel türler için kullanılabilir.

Su banyosu ile bayılmada aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir;

- Kümes hayvanlarında kullanılan su banyosunun su seviyesi hayvanın kafasını kaplayacak seviyede olmalıdır. Akımın şiddeti ve süresi bir uzman tarafından hayvanın kesilene kadar baygın kalmasını sağlayacak şekilde ayarlanır.
- Grup halde su banyosuna sokulan hayvanlarda, akım her kuşun baygın kalmasını sağlayacak güçte olmalıdır.
- Uygun akım ve elektrik teması sağlamalı
- Su banyolarının boyu ve derinliği kuş türlerinin kesimi için uygun olmalı ve su taşmamalı. Sudaki elektrotlar banyo boyunca yerleştirilmeli.
- Eğer gerekliyse manuel destekleme kullanılmalıdır.

Karbondioksite maruz bırakma genellikle domuzlar üzerinde uygulanır ve aşağıdaki hususlara önem taşır;

- Domuz sersemletmede kullanılan karbondioksit derişimi en az % 70 olmalı
- Domuzların karbondioksite maruz kaldığı özel oda ve taşıma ekipmanları yaralanmaya neden olmayacak nitelikte yapılmalı. Taşıma ekipmanları ve gaz odası domuzların birbirlerini ve çevrelerini göreceğ şekilde aydınlatılmalı.
- Odadaki gazın konsantrasyonunu ölçer bir cihaz ve konsantrasyon düştüğünde duyulabilir ve görülebilir alarm veren bir cihaz olmalıdır.
- Yüklemeden gaz odasına kadar taşınma esnasında domuzların birbirlerini görebildikleri konteynırlarda 30 saniyeden fazla kalmamaları gerekir. Öldürülene kadar baygınlıklarını korumaları gerekir.

2.10.7 Öldürme İçin Özel Uygulamalar

Öldürme aşağıda belirtilen şekillerde uygulanmaktadır;

-Tabanca veya tüfekle: Bu metod değişik türler, çiftlikte yetiştirilen av hayvanları ve geyikler için uygulanır. Bu iş için ehliyetli kişiler kurallara uyarak bu işi yapar.

-Kafayı bedenden ayırma ve boynu kırma: Bu metod sadece kümes hayvanlarını öldürmede ehliyetli kişilerce uygulanır.

-Elektrik ve karbondioksitle öldürme: Değişik türler bu yöntemlerle otoriteler tarafından öldürülebilir.

-Vakum odaları: Bu metod sadece kan akıtmadan tüketilen çiftlikte yetiştirilen av hayvanları (bıldırcın, keklik ve sülün) için kullanılır. Ehil kişiler tarafından uygulanır.

- Hayvanlar bu iş için tasarlanmış konteynırlarla vakum odasına kadar taşınır.
- Hayvanlar hava geçirmez odaya alınır ve odanın havası bir elektrikli pompayla süratle boşaltılır.
- Hayvanlar ölene kadar vakum sağlanır.

2.10.8 KAN AKITMA

Bayılan hayvanların bayıldıktan sonra en kısa süre içinde kanı akıtılmalıdır ve bu işlem çabuk ve bol kan akacak şekilde yapılır. Hayvanların bilinci yerine gelmeden kesim işlemi tamamlanmalıdır.

Baygın hayvanlar ayılmadan, en az bir veya iki karotit arteri kesilmelidir. Damarlar kesildikten sonra kan durana kadar yüzme ve elektriksel uyarı işlemi uygulanmaz.

Bayıltma, zincir takma, kaldırma ve kesme işlemi için bir kişi sorumlu olmalı, bu kişi bir hayvan üzerinde bu işleri tek tek yapmalı daha sonra diğer hayvanlara geçmelidir.

Kümes hayvanları için otomatik kafa kesici kullanılan yerlerde, bozulmaya karşı bir de yedek manuel sürgü bulunmalıdır ve kesim çok çabuk şekilde gerçekleştirilmelidir.

2.11 Hayvan Kesiminde Kuralları Ortaya Koyan Avrupa Sözleşmesi

Avrupa hayvanları kesim için koruma sözleşmesi (88/306/EEC) 16 Mayıs 1988 tarihli Konsey kararı ile yürürlüğe girmiştir.

Bu sözleşmeye;Avusturya , Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Liechstein Prenslığı, Lüksemburg ,Malta, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Kuzey İrlanda taraf olmuşlardır;

Hayvanları kesim için koruma sözleşmesi Avrupa Konseyi tarafından yapılmış Avrupa Konseyi üyesi ülkeler ve Avrupa Ekonomik Topluluğu tarafından imzalanmıştır.

Sözleşmenin şartları Avrupa Ekonomik Topluluğunda 74/557/EEC, 64/433/EEC ve 71/118/EEC direktifleri tarafından belirlenmiştir; Milli yasalar hayvanları kesim için korumanın rekabetin kuralları içinde olması ve ortak Pazar içinde tarım ürünlerinde de olması gerektiği vurgulanmıştır.

Hayvan Kesiminde Uyulması Gereken kuralları ortaya Avrupa Sözleşmesinde Avrupa Konseyine üye ülkelerin, imzaları vardır. Bu sözleşmeye göre arzu edilen hayvanların kesimden korunmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Bunun için kesim metotlarından mümkün olduğunca hayvanların acı çekmesini önlemek ve acının oranının düzgün olarak bunu uygulayan ülkelerde ayarlanması gerekmektedir. Kesim anında korku, ıstırap, can çekişme ve acı verme etin kalitesini etkilemektedir.

Bu sözleşmenin amacı : sağlık kontrolü altında kesim yapılması, Hayvanların hareketlerinde tahliye veya tahliye yerlerinden sürmek veya ahırın bölmesinden veya ağıllardan kesilmesi için kesimhanelere getirilmelerinin sağlanması, Hayvan barınakları için hayvanların kesimden önce ahırın bölmesinde, ağıllarda veya korumalı kesimhanelerde; yeterli miktarda (su, yem, barınma) beslenmeleri sağlanmasını temin etmek, hayvanların kesimini kolaylaştırmak için sersemletici veya bazı engellemeler yapılmasını uygun koşullar ve prosedürlerde izin vermek, hayvanların acı çekmekten kurtulması için elektrikle bayıltılmalarına uygun koşullarda ve prosedürlerle izin vermek, hayvanların bayıltmayla, şokla ve sersemletmeyle ölümlerinde satndartları ortaya koymaktır.

Dışardaki ve içerdeki kesimhaneler için her anlaşılan taraf hayvanların acı çekmesinden sakınmalıdır.

2.11.1 Hayvanların Kesimhanelere Teslimi ve Ağıl Koşulları

Hayvanlar mümkün olan en kısa zamanda taşınmalıdır. Taşınması sırasında beklenilmesi gerekirse dış hava şartlarından korunmalı ve havalandırılmaları gerekmektedir. Personel, hayvanların taşınması ve barınmasından sorumlu olmalı ve istekler karşısında bu sözleşmeye göre tecrübe sahibi olmalıdır.

Hayvanlar kesimhanelerin çevresine taşınmalıdır. Hayvanlar dikkatli tahliye edilmeli ve taşınmalıdır. Hayvanların taşınması sırasında, uygun araç ve gereçler, köprüler, yanaşmalıklar ve geçitler kullanılmalıdır. Bu malzemeler döşemelik yapıdan imal edilmeli ve ayak basacak uygun yeri olmalıdır, eğer gerekliyse lateks

koruma olmalıdır. Köprüler, yanaşmalıklar ve geçitler mümkün olduğunca az yokuş olmalıdır.

Hayvanlar korkutulmamalı ve ürkütülmemelidir. Taşınma esnasında dikkatli olunmalı, hayvanlar köprüler, yanaşmalıklar, geçitlerden devrilmeyecek şekilde geçirilmelidir. Hayvanlar kafalarından, ayaklarından veya kuyruklarından kaldırılıp acı çekmelerine neden olunmamalıdır. Eğer gerekiyorsa hayvanlar tek başlarına sevk ettirilmelidir. Koridorlar hareket etmeye uygun ve birbirlerini sakatlanmalarını önleyecek şekilde dizayn edilmiş olmalıdır.

Hayvanların sürü halinde gitme eğilimleri varsa bundan yararlanmalıdır. Araç gereçlerle kılavuzluk edilmeli ve sadece kısa sürelerle kullanılmalıdır. Hayvanların üzerlerine vurulmamalı, uygulamalı baskı yapılmamalı, ve vücutlarının hassas bölgelerine dokunulmamalıdır. Elektrik şoku yalnız ağır hayvanlara ve domuzlara uygulanmalı ve iki saniyeden fazla olmamalıdır, hayvanların oda içerisinde yeteri kadar hareket edebileceği alan bırakılmalıdır. Şoklar hayvanların sadece uygun kaslarına yapılmalıdır.

Hayvanların kuyrukları kırılmamalı, burkulmamalı, kesilmemeli ve sımsıkı tutulmamalıdır. Darbe ve tekmelere hayvan maruz kalmamalıdır. Kafesler, sepetler veya büyük kafesli sepetlerle hayvan taşınırken dikkatli olunmalıdır. Yere atılmamalı veya çarpılmamalıdır.

Hayvanları taşıyan kafesler, sepetler veya büyük kafesli sepetlerin esnek veya delikli tavanlı olması, dış etkilerden hayvanların sakatlanacak şekilde zarar görmemesi gerekmektedir. Hayvanlar uygun şekilde ve tek başlarına taşınmalıdır. Hayvanlar gerekmedikçe kesimhanedeki ağıllardan alınmamalı ve getirildiklerinde süratle kesilmelidir. Hayvanlar süratle kesilemiyorsa ağıllarına geri götürülmelidir.

2.11.2 Ağıllar

Hayvanlar uygun olmayan hava koşullarından korunmalı, hayvanların kötü hava koşullarından korunması için kesimhaneler yeteri kadar kümes ve barınağa sahip olmalıdır.

Hayvanlar tahliye olurken, hareket ederken, beklerken yerler kaygan olmamalıdır. Ağllar temizlenmeli, dezenfekte olmalı ve biriken su boşaltılmalıdır.

Hayvanları beslemek, sulamak ve bağlamak için kesimhanelerin kapalı alanları olmalıdır. Kesimhanelerde hayvanların geceyi geçirmeleri için barınağı, uygun bağlama yerleri ve yatacak yerleri olmalıdır.

Hayvanlar doğal düşmanlıkları yüzünden kendi türleri arasında sayılara, cinsiyetlere, yaşlara, orijinlerine göre ayrılmalıdır. Hayvanlar kafes, sepet veya büyük kafesli sepetlerle taşınırken en kısa zamanda kesilecek şekilde taşınmalıdır, sulanmalı ve yemlenmelidir. Hayvanlar yüksek ısı ve nemli havaya maruz kalırsa, üşütülmemelidirler.

Eğer iklim koşulları gerektirirse (yüksek nem, az sıcaklık), hayvanlar iyi barındırılmalı, uygun havalandırılma yapılarak barındırılmalı ve kuru otlarla, samanla beslenmelidir.

Hayvanlar idare edilmedikçe en kısa zamanda kesimhanelere varılmasına izin verilmelidir. Yola çıkan ve kesilemeyen hayvanlara 12 saat içerisinde kaliteli yem ve su uygun aralıklarla verilmelidir. Hayvanlar bağlanamıyorsa depolarda yemlenmeli ve yemlenilmelerine karışılmamalıdır.

Hayvanların en az her sabah ve akşam sağlıkları kontrol edilmelidir. Hasta, zayıf ve yaralanmış hayvanlar en kısa zamanda kesilmelidir. Eğer bu mümkün değilse, kesilecek hayvanlardan mümkün olan zaman içinde ayrılmalıdır.

2.11.3 Kesim

Hayvanlar kesimden önce gerekliyse engellenebilir ve istisnalar dışında uygun metotla uyuşturulabilir.

Dini usullere göre yapılan büyükbaş hayvan kesimlerinde, hayvanlar mezbahacılar tarafından kesimden önce mekanik şekilde engellenebilir. Ama sakatlamak, acı çektirmek ve can çekiştirmekten korunmalıdırlar.

Engellemeler sırasında acı çektirmekten kaçınmalı, Uyuşturmadan önce hayvanların arka ayakları bağlanmalıdır. Dini usullere göre kesen kasaplar bunu kan akıtmadan önce yapmalıdırlar.

Uyuşturma metotları anlaşılan taraflara verilmiş, hissizlik hissi uyandırdığı için hayvanın can çekişmesi ve acı duymasını engellemektedir. Çekiç, topuz vb. gibi kullanılması yasaklanmıştır. Solipedler, gevişgetirenler ve domuzlara sadece aşağıda izlenen metotlarca uyuşturulabilir:

Mekanik(beynin bölümlerine vurma ve delip girme) elektro-narkoz ve gaz enestezisi yoluyla olur.

Uyuşturma şekillerinde aşağıdaki hal ve durumlarda şartları ihlal etme yetkisine sahiptir:

- hayvanların dini usullere göre kesilmesi
- acil durumlarda hayvanların uyuşturulması mümkün olmadığı takdirlerde,
- kümes hayvanları ve tavşanların hemen ölümüne sebep olacak metotlarda,
- sağlık kontrolü için özel sonuçlar çıktığından hayvanların öldürülmesi gerektiğinde

Ancak hayvanların öldürülmesi veya kesilmesinde acı ve can çekiştirmekten kaçınılmalıdır.

Engellemelerde, uyuşturmalarda kesin olarak tecrübeli personel sağlamalıdır. Engellemelerde, uyuşturmalarda gerekli aparat ve gereçleri bu sözleşmeye uygun olarak sağlamalıdır.

Bu sözleşmeye taraf olan ülkeler dini kesimlere izin verebilir, uygun merciler bulunmadığı takdirde, kurbanlık hayvanlar dini usullere göre hakkıyla kesilmelidir.

Literatür bilgileri ve Avrupa Birliği'nin kesim şartlarında hayvanların korunmasına yönelik standartları göz önüne alındığında, kesim öncesi ve esnasında hayvan refahının sağlanması için gerekli şartlar şu şeklide özetlenebilir;

2.11.3.1 Kesim Öncesi

a-) Nakil: Kesimhaneye naklemeden, taşıma, yükleme ve indirme işlemleri esnasında hayvanların temel ihtiyaç ve konforunun sağlanması için dikkat ve özen gösterilmesi; aşırı yüklemekten kaçınılması; mola, su ve yem ihtiyaçlarının karşılanması; taşıt içerisinde havalandırmaya dikkat edilmesi, hayvanların aşırı sıcak ve soğuk çevre şartlarından korunması; kavga etmeye meyilli hayvanların bir arada taşınmaması,

- Taşıttan indirirken uygun rampaların kullanılması, hayvanların yürüme hızından daha hızlı harekete zorlanmaması,
- Elektrik prodlarının veya yönlendirme amacıyla kullanılan diğer aletlerin (sopa, ip) mümkün olduğunca kullanılmaması, çekme-sürükleme yapılmaması,

b-) Kesimhaneye ulaştıktan sonra:

- Gece boyunca bekletilmeleri durumunda yataklıklı bölmeler hazırlanması,
- Sosyal izolasyondan kaçınılması,
- Hekimin muayene ve kontrolü ile yaralanmış-rahatsız hayvanların bir an önce kesilmesi,
- Gürültü, alışık olmadıkları diğer çevre şartlarından korunmaları,
- Her aşamada suya ulaşmalarının sağlanması ve 12 saatten daha uzun bir süre bekletilmeleri halinde su ve besin ihtiyaçlarının karşılanması,
- İşçilerin olumlu davranışı, fiziksel şiddetin engellenmesi,
- Laktasyonda olan hayvanların kesimhaneye getirildiği gün kesimi yapılmayacaksa sağılması,
- Kaygan zemin ve travmalardan korunması,

- Kalabalık ve sıkışık şekilde bekletilmemesi,

2.11.3.2 Kesim Esnası

- Kesim salonuna alınırken hayvanlara fiziksel şiddet uygulanmaması, koridorların ıslak-kaygan olmaması, sıkışıklık ve travmatik etkilerden sakınılması,
- Tutma ve bağlama esnasında hayvanın gereksiz acı ve korku duymasının engellenmesi,
- Hayvanların kesim alanına birer birer alınması ve birbirlerini görmemelerinin sağlanması; makinelerin gürültüsünden korunması
- Hayvanların canlı iken ayak-kuyruklarından tutularak asılmaması,
- Kesim bölmesinde drenajın iyi seviyede olması ve hayvanların kan kokusu ve görüntüsünden uzak tutulması,
- Hayvanları bölmeye nakleden ve kesim yapan işçilerin olumlu davranışları,
- Uygun yöntemler ile bayıtılması,
- Bıçağın uygunluğu ve bakımı, tek hamlede kesim, işçinin tecrübe ve eğitimi,
- Hayvan ölmeden vücudu üzerinde işlem yapılmaması (deri yüzme, parçalama vs.),
- Korku ve azap verici her türlü şartın engellenmesi şeklinde özetlenebilir. (Sabuncuoğlu ve Çoban., 2005).

3. TÜRKİYE’DE HAYVAN REFAHI KONUSUNDA MEVCUT DURUM

Türkiye’de hayvan refahına ilişkin henüz bir yasa yoktur. Ancak hayvan refahı konularını da içeren mevzuat şu şekilde sıralanabilir: “Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun”, “Hayvanları Koruma Kanunu”, “Ev ve Süs Hayvanları Satış, Barınma ve Eğitim Yerlerinin Kuruluş, Açılış, Ruhsat, Çalışma Ve Denetlenme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik”, “Deneysel ve Diğer Bilimsel Amaçlar için Kullanılan Deney Hayvanlarının Korunması Yönetmeliği”, “Deney Hayvanlarının Üretim Yerleri ile Deney Yapacak olan Laboratuvarların Kuruluş, Çalışma,

Denetleme, Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik”, “Kırmızı Et ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma ve Denetleme Usul Ve Esaslarına Dair Yönetmelik”, “Kanatlı Hayvan Eti ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik”, “Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu”

3.1 Türkiye’de Çiftlik Hayvanları Refah Uygulamaları

Bakanlığımızca Avrupa Birliği mevzutuna uyum çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen eşleştirme projesi kapsamında; Almanya ile imzalanan sözleşme gereğince hayvan refahı ile ilgili olarak; özellikle çiftlik hayvanlarının barındırılması, nakil ve kesim konularına ilişkin ikincil mevzuatın AB gereklerine göre hazırlanması ve uygun bir hayvan refahı kavramının veterinerlik müfredatı için geliştirilmesi çalışmaları yürütülmüştür.

Bu çalışmalar doğrultusunda AB mevzuatına bakıldığında çiftlik hayvanlarının refahı ile ilgili olarak; çiftlik hayvanlarının korunması, yumurtacı tavukların, buzağuların ve domuzların korunması ile ilgili asgari standartların belirlendiği ve farklı 4 temel konsey direktifi ve bunlara ilişkin ilave değişiklikler bulunmaktadır.

Bu kapsamda Bakanlığımızca ikincil mevzuat olarak bu 4 temel AB direktifinin tek bir yönetmelikte toplandığı, “Çiftlik Hayvanlarının Refahı ile İlgili Yönetmelik Taslağı” hazırlanmıştır.

Yönetmeliğin amacı; ürün ve hizmetinden yararlanan çiftlik hayvanlarının türleri, gelişmesi, uyumu ve evcilleşme durumları ile fizyolojik, etiyolojik ihtiyaçları ve davranışları dikkate alınarak bakıldığı ve yetiştirildiği koşulların sağlanması için asgari standartları belirlemektir.

Yönetmelik, 3285 Sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununa, Çiftliklerin kurulması ve çalıştırılması ile ilgili Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Yönetmeliğinin

92/A maddesine ve 24.06.2004 tarih ve 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun 5. ve 10. Maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.

Yönetmelik gıda, yün, deri veya kürkleri ile diğer çiftlik amaçlı yetiştirilen tüm hayvan türlerinin barındırıldığı çiftliklerde; hayvanların refahlarının sağlanması ve hayvanların gereksiz yere ağrı, acı çekmelerine veya yaralanmalarına yol açacak koşulların önlenmesi için personel, kontrol, kayıtların tutulması, hareket özgürlüğü, barınaklar ve barınak içi düzenlemeler, binalarda barındırılmayan hayvanlar, otomatik ya da mekanik donanımlar, yem su ve diğer maddeler, yasak müdahaleler, üreme usulleri ile ilgili genel hükümleri ve ayrıca yumurtacı tavuklar, buzağı ve domuzlar ile ilgili özel hükümleri kapsamaktadır.

Taslak Yönetmelik, eşdeğer AB mevzuatı ile aynı yeterliliktedir. Ancak, Tüm aday ülkelerde mevzuatın uygulanması sırasında yaşanan sıkıntılar ülkemizde de sancılı bir geçiş dönemi yaratacaktır.

Hayvanların bakımından sorumlu olan bakıcı ve işletme sorumlularına hayvan refahı konularında eğitim kursları verilmesi kurum ve kuruluşların işbirliğini gerektirmektedir.

Hayvanları Koruma Kanunu ile denetime ilişkin usul ve esaslar ile kayıt ve izleme sistemi kurma, bildirim yükümlülüğü ile ilgili usul ve esaslara ilişkin mevzuatın çıkarılması için Çevre ve Orman Bakanlığı yetkilendirilmiştir. Bu durum ileride yetki karmaşası yaratacaktır.

Çiftlik hayvanlarının yetiştirildiği işletmelere her türlü izin ve ruhsat verilmesi ile bu işletmelerin kontrol ve denetimlerinin;

- 5074 sayılı “Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununa eklenen 32/A Maddesi,
- Bunu müteakip çiftliklerin kayıt altına alınması ile ilgili çerçeve yönetmelikle Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Yönetmeliğine eklenen 92/A maddesi,

- 441 sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname çerçevesinde Bakanlığımızca yapılması gerekmektedir.

AB müktesebatının da denetim yetkisini Tarım Bakanlığı Resmi Veteriner Hekimlerine bıraktığı görülmektedir.

Uyum sürecinde sorunların yaşanmaması için; Tüm işletmelerde kayıt, dökümantasyon ve arşivlemeye büyük titizlik gösterilmelidir. Bu sayede geriye dönük izlenebilirlik her birimde en üst seviyede tutulacaktır. Kayıt ve izleme sistemi kurma ile denetime ilişkin usul ve esaslar, çiftlik hayvanları ile ilgili mevzuatın hazırlanarak uygulanmasını sağlayacak olan Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından belirlenmelidir. Çiftlikler risk analizine göre belirlenen oranda hayvan refah açısından denetlenmelidir. Çiftçi bilinçlendirilerek ürettiği ölçüde ödüllendirilmeli, hayvan refahına katkısı ve ilgisi artırılmalıdır. Okullar, hayvan bakımıyla ilgili kuruluşlar, veteriner birlikleri, belediyeler ve kitle iletişim araçları hayvan bakımı, refahı ve barındırılmasıyla ilgili konularda halkın eğitimini sağlamalıdır (Arık., 2005).

3.1.1 Hayvancılık İşletmeleri

Ülkemizde hayvancılık işletmelerinin genellikle küçük ölçekli olması nedeniyle refah açısından önemli bir sıkıntı bulunmaktadır. Doğrudan hayvan refahı ile ilgili olmasada bakım-besleme ve barınaklarla ilgili bazı mevzuat bulunmaktadır.

2004 yılında yürürlüğe giren 5074 sayılı kanunla 3285 sayılı Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanununun 32'nci maddesinden sonra gelmek üzere aşağıdaki 32/A maddesi eklenmiştir;

“Hayvancılık işletmelerinin kamu sağlığı, hayvan sağlığı ve gıda güvenliği yönünden; ilgili mevzuat kapsamında her türlü izin ve ruhsatlarının verilmesi ile bu işletmelerin kontrol ve denetimleri Bakanlıkça yapılır. Kamu sağlığı, hayvan sağlığı ve gıda güvenliğine uygun olmayan işletmelere eksikliklerini düzeltmeleri için süre verilerek uyarılır. Gerekli tedbirleri almayanlar faaliyetten men

edilirler.Bu hususlara ilişkin usul ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.”

Bu kanuna dayalı olarak Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Yönetmeliğine “*Hayvancılık işletmelerinin; çevre ve toplum sağlığına zarar vermeyecek, atık ve artıkları ile çevreyi kirletmeyecek, hayvan sağlığı ve gıda güvenliği ile ilgili mevzuatla belirlenen teknik, hijyenik ve sağlık şartlarına uygun olacak, hayvanların refahı ve güvenliğini temin edecek şekilde kurulması ve çalıştırılması zorunludur. Hayvancılık işletmelerinin kuruluş, çalışma, denetleme usul ve esasları Bakanlıkça yürürlüğe konulacak yönetmeliklerle belirlenir.”* şeklinde 92/A maddesi eklenmiştir.

Eklenen bu maddede istinaden “*Hayvancılık İşletmelerinin Kuruluş, Çalışma, Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik*” yayımlanmıştır. Söz konusu Yönetmeliğin güncelleştirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye’de hayvan yetiştiriciliği, ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan bir sektördür. Milli gelirin %10 unu, tarımsal gelirlerin %30’nu hayvancılık gelirleri oluşturmaktadır. Türkiye’de nüfusun % 35 i kırsal kesimde yaşamakta ve bu nüfusun önemli bir kısmı hayvancılıkla uğraşmaktadır. FAO’ nun 2004 yılı verilerine göre Türkiye’de 9.800.00 baş sığır, 25.000.000 baş koyun, 6.700.000 baş keçi bulunmaktadır. Türkiye de aynı yıl 10.430 bin ton süt (% 90 Sığır, % 7 Koyun ve % 3 Keçi), 600 bin ton kırmızı et (% 48 sığır eti, % 45 koyun eti ve % 7 keçi eti) ve 955 bin ton beyaz et (% 98 tavuk ve % 2 diğerleri) üretilmiştir (Anonim, 2005).

Türkiye’de sığır yetiştiriciliği entansif, yarı entansif veya ekstansif şekilde yapılmaktadır. Özellikle Ege ve Marmara bölgelerinde çok sayıda modern süt sığına işletmesi faaliyet göstermekte ve Holştayn, Esmer gibi kültür ırklarıyla yetiştiricilik yapılmaktadır. Süt sığırcılığının yoğun olduğu bölgelerde sığır besiciliği de yaygındır. Doğu bölgelerinde ise sığırcılık genellikle yerli veya kültür ırk x yerli melezleriyle yapılmakta ve genellikle meraya bağlı olarak yürütülmektedir. Koyun – keçi yetiştiriciliği ise genellikle yarı entansif veya

ekstansif şekilde ve meraya bağı olarak yapılmaktadır. Tavuk yetiştiriciliği ise genellikle endüstriyel olarak yapılmakta ve entansif yetiştirme sistemi uygulanmaktadır. Yumurta tavukçuluğu kafesli, broyler üretim ise altlıklı kümeslerde yapılmaktadır. At yetiştiriciliği yarış performansına yönelik olarak yapılmakta ve çok sayıda modern tavlada yetiştiricilik sürdürülmektedir (Ünal., 2005)

Yetiştiricilikte refah düzeyinin belirlenmesinde, döl verimi başta olmak üzere verim özelliklerinin düzeyi, damızlıkta kalma süresi, vücut kondisyonu, yaşama gücü, barınak şartları ve yetiştiricilikte uygulanan bazı işlemler önem taşımaktadır (Benson ve Rollin., 2004).

Türkiye de hayvanların önemli bir kısmı yaşama ve verim payını karşılayacak kadar kaba ve kesif yemle beslenmemekte ve beslenmeleri yetersiz olmaktadır. Ayrıca Türkiye’de yem bitkileri üretimi oldukça yetersizdir. Mera alanlarının önemli bir kısmının kalitesi düşüktür. Böylece kaba yem üretimi yetersizdir. Kesif yem üretiminde de benzer durum söz konusudur. Beslenme yetersizliğine bağlı olarak özellikle kış mevsiminde hayvanlar ağırlık kaybederler. Gebe hayvanlar bu durumdan daha fazla zarar görürler ve yavrularda doğum ağırlığı düşük olur. Bu durumda yavrularda yaşama gücü ve erginlerde döl verimi yetersizliği ortaya çıkar. Beslenmeyle ilgili bu sorunlar gerek yavrularda gerekse de erginlerde refahın azalmasına yol açmaktadır.

Türkiye’de süt sığırı işletmelerinde genellikle grup yemlemesi uygulanmakta, çok az işletmede ineklerin süt verimine göre bireysel besin madde ihtiyaçları karşılanmaktadır. Dolayısıyla grup yemlemesinde yüksek verimli hayvanlar süt verim düzeyine uygun beslenememekte. Bu da yüksek süt verimli hayvanlarda refah düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Ayrıca hijyen kurallarına tam olarak uyulmaması sonucu özellikle yüksek verimli ineklerde mastitis sorunu daha fazla görülmektedir. Nitekim Türkiye de, Yalçın tarafından yapılan bir saha çalışmasında ineklerde klinik mastitis oranları illere göre % 15 - 48 arasında olduğu bildirilmektedir (Yalçın., 2005)

Türkiye de tavukçulukta hibrit genotipler kullanılmakta, bunların verim düzeyi genetik kapasiteye bağlı olarak yüksek düzeydedir.

Döl verimi özellikleri refah düzeyinin belirlenmesinde önemli yer tutar. Döl verimi kriterlerinin yüksek olması, refahın iyi olduğunu gösterir. Ancak bazı döl verimi özellikleri belli bir yaştan sonra ortaya çıkmaktadırlar. Bu nedenle bazı yetiştirme şekillerinde veya genç hayvanlarda bu özelliklere göre değerlendirme yapılamaz. Örneğin broyler piliçler erken dönemde kesildikleri için, bunlarda refahın döl verimi kriterleri ile değerlendirilmesi söz konusu değildir.

Türkiye de kültür ırkı (Holştayn, Esmer, Simental) ineklerde gebelik başına tohumlama sayısı 1.4-2.5; gebelik oranı % 77 – 97; buzağılarda yaşama gücü % 85-100 arasında değişmektedir. Koyun ve keçilerde gebelik oranı % 77-100; kuzu ve oğlaklarda süttten kesimde yaşama gücü % 75-98 düzeylerindedir. Sığır, koyun ve keçilerde döl verimi ve yaşama gücü ile ilgili değerlerde geniş bir varyasyon olduğu dikkati çekmektedir. Bu da sürüler arasında refah düzeyi bakımından farklılıklar olduğu anlamına gelmektedir.

Damızlık hayvanlarda özellikle gençlerde yaşama gücü bir sürüde refahın ölçülmesinde önemli bir kriterdir. Yaşama gücünün düşük olması refahla ilgili önemli bir sorun olduğuna işaretir.

Hayvanların damızlıkta kalma süreleri de refahın değerlendirilmesinde göz önüne alınan bir diğer kriterdir. Damızlıkta kalma süresinin uzun olması refah bakımından olumlu bir durumdur. Ancak ıslah çalışmalarında generasyon süresinin kısaltılması için damızlık hayvanların herhangi bir sorun olmadan erken yaşta damızlıktan ayrılabilir. Yapılan çalışmalarda Türkiye de süt sığırı işletmelerinde damızlık sürülerde 2-4 yaşlı hayvanların oranı %70, 5 ve üzeri yaşlıların oranı %30 civarındadır. Sığırlarda normal yaşam süresinin 13-15 yıl civarında olduğu dikkate alınırda damızlıkta kalma süresinin refah bakımından dikkate alınabilmesi için ineklerin sürüden ayıklama nedenlerinin bilinmesi önemlidir. Türkiye’de yetiştirilen koyun ve keçiler düşük verimli yerli ırklardır. Koyunculuk işletmelerinde genellikle sistemli bir ıslah faaliyetinden söz etmek zordur. Bu bakımdan koyun sürülerinde damızlıkta kalma süresi refah bakımından

dikkate alınabilir. Yapılan çalışmalarda sürülerde 2-3 yaşlı koyunların oranı %50-60, 4 ve yukarı yaşlıların oranı %40-50 civarındadır. Koyunlarda damızlıktan çıkarma yaşı 6-7 yıl olduğu dikkate alınmalıdır (Ünal, 2005).

3.1.2 Barınak ve Hayvan Refahı

Barınakla ilgili çeşitli faktörlerin hayvan refahı üzerine etkisi vardır. Bu faktörler arasında barınak içi sıcaklık, hava kalitesi (nem, hava akım hızı, çeşitli gazların seviyesi, toz) ve aydınlatma gibi mikroklima şartları, hayvan başına ayrılan alan, barınak içi düzenlemeler ve ekipmanlar, barınak zeminin yapısı ve altlık ile hayvanların bağlanma durumu söylenebilir. (Ünal, 2005).

3.1.2.1 Barınak içi bazı mikroklima şartları

Hava Kalitesi: Barınaklarda optimal bir havalandırma sağlanmalıdır. Her türe, yetiştirmeye ve yaşa özgü olarak barınak içinde optimal nem oranının ve hava akım hızının sağlanması; zararlı gazların düzeyinin belli bir seviyenin altında olması refah bakımından gereklidir

Türkiye’de özellikle köylerdeki hayvancılık geleneksel barınaklarda yapılı ve hijyen kurallarına uygun değildir. Ahırlar ve ağıllar çoğunlukla karanlıktır ve havalandırması yetersizdir. Bu nedenle barınak havasında nem ve amonyak oranı yüksektir. Bu olumsuzluklar kış mevsiminde daha fazla görülmektedir.

Türkiye de ağıl ve ahırlarda genellikle doğal havalandırma yöntemi kullanılmaktadır. Bu da doğal şartlara bağlılığı arttırmaktadır. Doğal havalandırma uygulanan kümeslerde tavuk sayısına bağlı olarak havalandırma ile ilgili sorunlar görülmektedir. Bu nedenle yetersiz havalandırmaya bağlı olarak refah azalmaktadır (Akıncı ve ark., 2001).

Sıcaklık: Türkiye de denize yakın bölgelerde deniz ikliminin, denizden uzak bölgelerde ise karasal iklimin etkisindedir. Yaz mevsiminde hava sıcaklığı bir çok bölgede 35 C civarında olmaktadır. Bazı besi ve süt sığırı ahırları kapalı barınak şeklindedir. Böyle barınaklarda yüksek sıcaklık stresi etkili olmaktadır. Benzer bir

durumun broyler ve yumurta tavuğu kümeslerinde de olduğu söylenebilir. Nitekim broyler kümeslerinde yapılan bir çalışmada sürülerin %19 unun sıcak stresine, %8 inin soğuk stresine maruz kaldığı tespit edilmiştir (Ünal., 2005; Gürler ve ark., 2005).

3.1.2.2 Hayvan başına ayrılan alan

Barınak içinde hayvan başına ayrılan alanın verim ve refah üzerine önemli etkisi vardır. Barınak içinde hayvan başına ayrılan alanın azalması, hayvanlarda saldırganlık davranışının artmasına ve dinlenme için gerekli zamanın azalmasına yol açmaktadır.

Türkiye de modern süt sığırcılığı işletmelerinde havan başına ayrılan alanın yeterli olduğu söylenebilir. Çünkü bu barınaklar projeli olarak inşa edilmektedir. Ancak çok sayıda besi ve süt sığırı ahırlarında hayvan başına ayrılan alanın yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durum yetersiz olarak beslenen hayvanları olumsuz etkilemekte ve hastalıklara karşı dispozisyonu arttırmaktadır. Benzer durumun koyun-keçi ağıllarında da olduğu söylenebilir. Ancak koyun ve keçiler kış hariç diğer mevsimlerde günün çoğunluğunu merada geçirirler.

Broyler kümeslerinde yapılan çalışmada kışın m² ye 30 kg canlı ağırlık düşen kümes oranı % 15, 30 kg dan daha az canlı ağırlık düşen kümes oranı % 85 bildirilmiştir (Gürler ve ark., 2005). İyi havalandırılan kümeslerde m² ye 25 kg canlı ağırlık tavsiye edilmektedir. Bu durumda bazı kümeslerde m² ye düşen canlı ağırlığın fazla olduğu ve refahın bundan olumsuz etkilendiği söylenebilir.

Barınak içi ekipmanlar ve düzenlemeler de refah üzerine etkilidir. Hayvan başına yemlik uzunluğunun yetersiz olması, saldırganlık davranışının artmasına ve bazı hayvanların daha az yem almasına neden olmaktadır. Bu da sosyal hiyerarşik yapıda alt sıralarda bulunan hayvanların yem ihtiyaçlarını tam olarak almalarını engellemektedir. Bu durum refah ve verimlerde azalmaya neden olmaktadır.

Türkiye’de barınakların bir çoğunda hayvan başına yemlik uzunluğunun optimum değerlerin altında olduğu gözlenmektedir.

3.1.2.3 Zeminin yapısı ve altlık

Zeminin yapısı ve altlığın verim ve refah üzerine önemli etkisi vardır. Sığırlarda bazen anormal yatma (hayvanın ilk olarak arka bacakları üzerine oturması) veya anormal kalkma (hayvanın ilk olarak ön bacaklarını uzatması) davranışları görülebilmektedir. Sap altlığın kullanıldığı barınaklardaki sığırlar, ızgaralı zemine sahip barınaklardaki sığırlara göre daha fazla sayıda yatma periyodu göstermekte ve yatma için daha fazla zaman harcamakta ve daha kolay yatıp kalkmaktadırlar.

Türkiye de ahırlar genellikle beton zemine sahiptir ve bir çok ahırda altlık kullanılmamaktadır. Altlık kullanılan ahırlarda ise altlık materyali olarak genellikle sap tercih edilmektedir. Ağıllarda ise altlık kullanılmamaktadır. Gübre yılda bir kez temizlenmektedir.

Altlığın yapısı ve idaresi tavukçulukta da oldukça önemlidir. Özellikle broyler tavukçuluğu altlıklı kümeslerde yapılmaktadır. Altlıkla ilgili sorunlar refah ve verim üzerine oldukça etkilidir. Yapılan bir saha çalışmalarında broyler kümeslerde altlık olarak talaş ve çeltik kavusunun kullanıldığı bildirilmektedir (Gürler ve ark., 2005; Demirulus ve Kadakçı., 2001)

3.1.2.4 Hayvanların Bağlanması

Hayvanların bağlı veya serbest dolaşımli olmasının refah ve verim üzerine önemli etkisi vardır. Hayvanların bağlı olması, hayvanların hareketlerini ve komşularıyla olan sosyal ilişkilerini sınırlamakta; yatma, kalkma ve dinlenme davranışları üzerine etkili olmaktadır. Hayvanların hareketli olması fizyolojik faaliyetlerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu da refahın iyileşmesine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye de süt ve besi ahırlarında hem bağlı hem de serbest dolaşımli sistem uygulandığı görülmektedir. Böyle hayvanlarda ayak ve diz eklemi sorunlarının daha fazla olduğu bilinmektedir.

Türkiye’de hayvancılık işletmelerinin büyük çoğunluğu küçük aile işletmeciliği tarzındadır. Böyle işletmelerde buzağuların büyütülmesi yaş farkı gözetilmeksizin genellikle ahır içinde ergin hayvanlarla birlikte yapılmakta ve buzağularda hastalığa yakalanma ve mortalite oranı yüksek olmakta, böylece refah düzeyi azalmaktadır. Ancak son yıllarda gerek Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğüne bağlı süt sığırcılığı işletmelerinde gerekse de özel bazı süt sığırı işletmelerinde buzağuların dışarıda bireysel kulübelerde barındırıldıkları ve daha sonra diğer buzağularla bir araya getirilerek sundurmalı yarı açık barınaklarda tutuldukları görülmektedir. Yapılan çalışmalarda buzağuların bireysel kulübelerde barındırma süresinin iki ay olduğu; her bir buzağıya en az 1.2 m² kapalı ve 1 m² açık olmak üzere 2.2 m² alanın sağlandığı bildirilmektedir. Buzağı kulübeleri ahşap veya fiberglastan (cam yünü) yapılmakta, kulübelere drenajı iyi olan yerlere yerleştirilmekte, sap altlık kullanılmakta ve buzağuların beslenmesine daha fazla özen gösterilmektedir (Bardakçioğlu., 1998; Ertuğrul ve ark., 2000). Sağlanan bu koşulların Avrupa Birliği tarafından 19 Kasım 1991 Tarihinde Buzağuların Korunmasına ilişkin kabul edilen Direktife (Yönerge) (91/629/EEC) genel olarak uygun olduğu söylenebilir.

Türkiye’de yumurta tavuğu kümeslerinin ortalama olarak % 50 sinin kapasitesi 5000 ve üzeridir. Türkiye de yumurta tavukçuluğunda geleneksel kafes sistemi kullanılmaktadır. Bu sistemin çok sayıda normal davranışın ortaya çıkmasına engel olduğu, bazı anormal davranışların gelişmesine neden olduğu böylece tavuklarda refahın sağlanmasında yetersiz kaldığı bilinmektedir. Türkiye deki yetiştiricilerin yakın bir gelecekte geleneksel kafes sistemlerinden vazgeçerek, iyileştirilmiş kafes sistemlerini veya alternatif kümesleri tercih etmeye başlayacakları beklenebilir.

Çiftlik hayvanları yetiştiriciliğinde bazı uygulamalar (kastrasyon, boynuzların kesilmesi veya köreltilmesi, kuyruk kesme, tırnak kesme, gaga kesme) yapılmaktadır. Bu uygulamalar sırasında gerekli kurallara uyulmaması hayvan refahı üzerine olumsuz etkisi olmaktadır.

Kastrasyon: Saldırganlık ve seksüel davranışları azaltmak için yapılır ve çeşitli yöntemler uygulanır. Bunlar testislerin cerrahi olarak çıkarılması, kimyasal

maddeler kullanılması, Burdizzo pensi ve lastik halka kullanılmasıdır. Yapılan çalışmalarda en az ağrının Burdizzo pensi, en fazla ağrının ise lastik halka kullanılması ile olduğu görülmüştür. Anestezik bir madde kullanılarak yapılan kastrasyon, stresi oldukça azaltmaktadır.

Bir çok ülkede gerek sığırlarda gerekse de koyunlarda kastrasyon işlemi rutin olarak yapılmaktadır. Türkiye’de kastrasyon işlemi sığırlarda ve koyunlarda hemen hemen hiç yapılmamaktadır. Bu durum hayvan refahı açısından olumludur.

Kuyruk kesme: Bazı ülkelerde sığır ve koyun yetiştiriciliğinde kuyruk kesme işlemi uygulanmaktadır. Ayrıca köpeklerde de genellikle estetik amacıyla yapılmaktadır. Kuyruk kesme, cerrahi veya lastik halka uygulaması ile yapılır.

Türkiye’de sığır ve koyun yetiştiriciliğinde kuyruk kesme işlemi (Merinos yetiştiriciliği hariç) yapılmamaktadır. Bu durum hayvan refahı açısından olumludur.

Boynuzların köreltilmesi: Sığırlarda boynuz gelişiminin engellenmesi, çiftlikte ve taşıma sırasında idarenin kolaylaştırılması ve hayvanlarda yaralanmanın engellenmesi amacıyla yapılır. Bu amaçla bir çok yöntem uygulanmaktadır. Yetiştiricilik uygulamalarında bazen bu işlemin anestezisi yapılmadan yerine getirildiği görülmektedir. Bu da hayvanda ağrı, stres ve korku meydana getirmektedir. Bu nedenle anestezisi altında boynuz köreltme işleminin gerçekleştirilmesi hayvan refahı açısından gereklidir. Genç yaşta boynuz köreltme işlemi, daha ileri yaşta boynuz kesme işlemine göre refah bakımından çok daha elverişlidir.

Türkiye’de kültür ırkı buzağılarda erken dönemde sıcak dağlama veya kimyasal maddeler kullanılarak boynuz köreltme yapılmaktadır. Bu işlem sırasında çoğu zaman lokal anestezisi yapılmadığı bilinmektedir.

Dağlama ile numaralama: Bazen numaralama amacıyla sıcak ve soğuk dağlama ile numaralama işlemi yapılmaktadır. Sıcak dağlama işlemi hayvanlar için oldukça

çok stres oluşturmakta ve refah olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle soğuk dağlama tercih edilmelidir.

Türkiye’de bazı sığırcılık işletmeleri soğuk dağlama ile numaralamayı tercih etmektedirler. Sıcak dağlama yöntemi genellikle kullanılmamaktadır.

Civcivlerde gaga ve tırnak kesimi: Damızlık ve ticari yumurtacı civcivlerde yapılır. Saldırganlık davranışının azaltılması amacıyla yapılır. Uygun bir şekilde yapılmadığında hayvan refahını kısa ve uzun vadede olumsuz etkiler.

Türkiye’de çiftlik hayvanları yetiştiriciliğinde refah düzeyinin, çok iyi ile çok zayıf arasında değişim gösterdiği söylenebilir. Yetiştiriciliğin modern olarak yapıldığı işletmelerde yetiştiricilik bakımından hayvan refahı ile ilgili sorunlar daha azken, geleneksel tarzdaki işletmelerde refah ile ilgili sorunların fazla olduğu görülmektedir. Ancak hayvancılıkta büyük yatırımların yapılması ve yetiştiricilik konusunda bilincin artması, refahın iyileştirilmesine olumlu yönde katkı sağladığı da gözlenmektedir. Bu olumlu gelişmenin Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde daha da hızlanarak artması beklenmektedir. (Ünal., 2005).

3.2 Türkiye’de Hayvan Nakli İle İlgili Refah Uygulamaları

Türkiye’de nakilde hayvan refahı ile ilgili temel bir yönetmelik bulunmamaktadır. 2004 yılında yürürlüğe giren 5199¹⁶ sayılı kanunun’unun 10. Maddesinde “*Çiftlik hayvanlarının bakımı, beslenmesi, nakliyesi ve kesimi esnasında hayvanların refahı ve güvenliğinin sağlanması hususundaki düzenlemeler Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.*” hükmü yer almaktadır. Ancak kanunla denetimin Çevre ve Orman Bakanlığınca yapılması öngörülmektedir.

AB tarım mevzuatında oldukça önemli bir yer tutan veteriner mevzuatına uyum çalışmaları kapsamında AB ile müştereken hazırlanan Çerçeve Veteriner Kanunu taslağında; “Hayvan Refahı” bölümü başlığı altında hazırlanacak ikincil mevzuata

¹⁶ Hayvanları Koruma Kanunu <http://www.cevreorman.gov.tr/yasa/k/25509.doc> (16.07. 06 Tarihli giriş)

(Yönetmelikler) dayanak teşkil etmek üzere Yetiştirme, Nakil, Kesim ve Öldürme ile Deneysel ve diğer bilimsel amaçlar için kullanılan hayvanları kapsayan hususlar yer almaktadır.¹⁷

Bunun dışında Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yürütülen “AB Veterinerlik Müktesebatına Türkiye’nin Uyumlaştırılmasının Desteklenmesi Projesinin” alt bölümlerinden biri olan Twinning Projesi çerçevesinde hayvan refahı ile ilgili olarak Yönetmelik taslakları hazırlanmıştır.¹⁸ Taslak Yönetmelik, eşdeğer AB mevzuatı ile aynı yeterliliktedir. Ancak bu taslaklar yayınlanarak yürürlüğe girmemiştir. (Aşkaroğlu., 2006)

Taslak Yönetmeliğin Amacı hayvanların yurt içindeki nakilleri esnasında gidecekleri yerlere eziyet edilmeden, güvenli ve sağlıklı varabilmelerini temin etmek amacıyla nakliyelerin gerçekleştirilmesi ile ilgili esas ve usulleri belirlemektir. Bu Yönetmeliğin Hukuki- Dayanağı; 8/5/1986 tarihli ve 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu ve 24/06/2004 tarihli ve 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunlarıdır.

Gelişmişliğin bir göstergesi olarak ortaya çıkan ve gelişmiş toplumlarca büyük hassasiyetle takip edilen ve buna bağlı olarak ta hayvansal ticarete ciddi kısıtlamaları da beraberinde getiren hayvan refahı hususu AB üyelik sürecinde müktesebat uyumu anlamında önem arz etmektedir.

Müktesebat uyumu dediğimizde yalnızca mevzuatın AB mevzuatına uyumlaştırılması anlamı çıkmamakta, mevzuatın doğru bir şekilde uygulanması için yeterli bir kapasiteye sahip olunması ve AB ülkelerinde olduğu gibi doğru bir şekilde uygulanması anlamı çıkmaktadır ki ancak bu durumda müktesebat uyumu gerçekleşebilir.

Ancak, halihazırda Türkiye uygun mevzuata sahip değildir. Bu konu için temel teşkil edecek ana kanun hazırlanmamıştır. Ancak, Çevre ve Orman Bakanlığınca

¹⁷ Veteriner Çerçeve Kanunu Taslağı

http://www.kkgm.gov.tr/Mevzuat_Taslak/mevzuat_taslak.htm(16.07. 06 Tarihli giriş)

¹⁸ AB Veterinerlik Müktesebatına Türkiye’nin Uyumlaştırılmasının Desteklenmesi Projesinin Twinning Bölümü <http://twinning.vet.gov.tr/>

hazırlanan ve ev, süs hayvanlarını temel alan ve AB mevzuatının aktarılması için yetersiz bir dayanak teşkil eden bir Kanun çıkarılmıştır. Bu kanununun uygulaması ve denetimi Çevre ve Orman Bakanlığınca yürütülecektir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca yönetmeliği çıkarılacak olan evcil hayvanların nakli ile ilgili yönetmeliğinde denetimi Çevre ve Orman Bakanlığınca yapılacaktır.

Burada temel bir çelişki vardır. İkincil mevzuata (Yönetmelik, Talimat vs.) esas olan birincil mevzuat (Kanun) temelde yetersizdir. Diğer bir husus ise kanunu uygulayacak temel meslek olan Veteriner Hekimlerin Çevre ve Orman Bakanlığında istihdam edilmeyip Tarım ve Köyişleri Bakanlığında istihdam edilmesidir ki kanunun özünü anlayıp uygulamayı ve denetlemeyi yapacak meslek grubu konudan dışlanmış daha da kötüsü yeterince bilgi donanımına sahip olamayan kişilerce uygulama ve denetleme yapma gibi bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Bu durum sadece hayvan refahının doğru uygulanmasını engellemekle kalmayacak aynı zamanda iç içe geçmiş olan hayvan refahı ve hayvan sağlığı önlemlerinde dengeyi sağlayamamanın neticesinde çeşitli salgın hastalıkların (Kuduz gibi) artışına da sebebiyet verilecektir. AB mevzuatına dikkatle baktığımızda tüm hayvan refahı mevzuatlarında veterinerlik mevzuatına bağlı hayvan sağlığı önlemleri dikkate alınarak hayvan refahı önlemleri uygulanması temel nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu açıklamalar çerçevesinde her şeyden önce Hayvan Refahı önlemlerinin tek ve doğru bir çatı altında yürütülmesi Türkiye'nin konuyu doğru uygulamaya koyması ve üyelik müzakerelerinin mevzuat uyumu ve uygulama kapasitesi ile ilgili bölümü hasarsız atlatmasını sağlayacaktır. Kurumlar arası görev ve sorumluluk karmaşası giderilmelidir.

Bir diğer önemli hususta uygulamadır ki bu husus mevzuat ve kamunun uygulama kapasitesinin dışında diğer kişi ve kurumlarında yeterli teknik bilgi ve ekipmana sahip olmasını gerektirmektedir ki bu hususun sağlanması zor ve uzun süren bir süreçtir. Bu durum için ciddi yatırımların bugünden yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bunlara şöyle bir göz attığımızda öncelikle hayvan nakli ile uğraşan kişilerin sınıflandırılması ve bunların eğitime tabi tutularak sertifikalandırılması ve sadece bu kişilerin uygulamada yer almasıdır. Bu durum öncelikle uzun ve hedefe yönelik bir eğitim planlamasını, sürecini ve yatırımını ve de denetimini beraberinde getirmektedir. Bu durum ciddi yatırımları beraberinde getirecektir.

Diğer bir husus nakil araçları ile ilgilidir ki bu gün herhangi bir kısıtlama olmaksızın herhangi bir araçla yapılmakta olan nakiller yerini uygun araç ve kişilere bırakacaktır ki buda araç filolarının bu amaçla yeniden düzenlenmesinin yanı sıra bir çok kişi ve aracın devre dışı kalması ve sosyal problemleri beraberinde getirecektir.

Başka bir hususta Toplama merkezleri, indirme bindirme yerleri, hayvanlar için uzun yolculuklarda dinlenme yerlerinin oluşturulması hususudur. Buda Türkiye gibi geniş bir coğrafyaya sahip olan bir ülke için bir çok yerde bu tür inşaatların yapılması ve işletilmesi gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. Bu husus büyük maliyetli bir yatırımla sınırlı kalmamakta büyük maliyetli bir işletim ve nakliyecilerin bu kurallara uydurulması güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Bu konuda Karayolları Genel Müdürlüğü ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığının birlikte nakil güzergahlarının belirlenmesi ve dinlendirme istasyonları için uygun yerlerin belirlenmesi gerekecektir.

Tüm bu hususları birlikte değerlendirdiğimizde gerek kamu alanında gerekse toplumda AB hayvan refahı uygulamalarını uyumlaştırmada ve uygulamaya koymada yetki kaybı, iş kaybı ve ciddi yatırım gereklilikleri nedeniyle ciddi bir muhalefetle karşı karşıya kalmak söz konusudur.

Ayrıca kayıt ve izleme sistemi kurma teknolojisinin gerektireceği yüksek maliyet ve zaman dikkate alınmalıdır.

Bugünden bu durumu bertaraf etmek için; Öncelikle kamuda yürütücü kuruluşu doğru tespit etmek, vakit geçirmeksizin AB ile uyumlu birincil ve ikincil mevzuatları hazırlayıp uygulamaya koymak, uygulamaya konan mevzuatlar için

belli geçiş süreleri vermek ve bu süreçte gerekli eğitim ve sertifikalandırma işlemleri yapmak, Kamunun geçiş süreleri sonunda uygulamada taviz vermeyeceğini ve kararlılığını vurgulamak ve bu konularda bir iletişim stratejisi oluşturarak kamuoyunu sürekli bilgilendirmek, uyum sürecinde gerek eğitim ve gerekse yatırımlar için AB kaynaklarının kullanımı amacıyla gerekli müzakere ve projelendirmelerde bulunmak ve Muhtemel bir üyeliğin en erken 2014'te olabileceği varsayımını da dikkate alarak gerekli olan tüm bu çalışmalara biran evvel başlamak gerekmektedir. (Aşkaroğlu., 2006).

Ülkemizde, hayvanların bir yerden başka bir yere nakillerinde; sportif amaçlı kayıtlı atlar ve kanatlı hayvanlar için özel dizayn edilmiş nakil araçları bulunmaktadır. Ancak sığır-manda, koyun-keçi ve sportif amaç dışında ve kayıtlı olmayan atların nakilleri normal kamyon veya kamyonetlerle yapılmaktadır. Bu amaçla kullanılacak uygun nakliye araçlarına ve nakliye şirketlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Önümüzdeki dönemlerde nakil araçlarının standartları, hayvanların yüklenip-boşaltılması, nakliye yapanların eğitimi, nakil yapma sertifikalarının düzenlenmesi, araçların dezenfeksiyonu, tutulacak kayıtlar, nakliye yapanların sorumlulukları gibi konularda yoğun çalışmalar yapılması gündeme gelecektir.

Nakiller nedeniyle esasında refah yönünden değil hastalık bulaştırma yönüyle sıkıntılar oluşmaktadır.

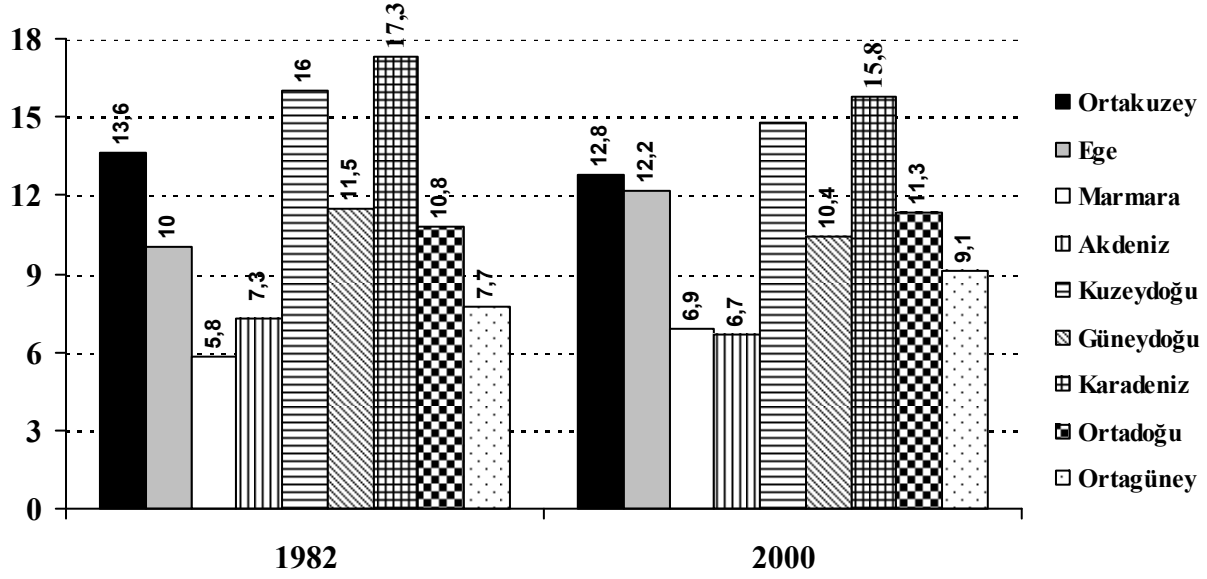
Ayrıca Ülkemizde, Hayvan Refahı yönünden taşıma şartları incelendiğinde hayvan satışlarının yapıldığı hayvan pazarlarının denetiminin yeterli olmadığı, veteriner hekimlerin nakil öncesi araç dezenfeksiyonu ve hayvan muayenelerini yaparken bazı zorluklarla karşılaştığı, yükleme ve boşaltma için uygun rampaların olmadığı, hayvan nakilleri yapılan araçların uzun mesafeli taşımalar için uygun olmadığı, nakliyat süresince hayvanların yem ve su ihtiyaçlarının karşılanmadığı, fazla sıkışık olarak nakledilebildikleri bildirilmektedir. Hayvan nakillerinin Avrupa Topluluğu kriterlerine göre yapılması hayvanların refahı, sağlığı, hastalıkların yayılmasının önlenmesi ve hayvancılığın ekonomik etkinliğinin artırılması bakımından çok önemlidir. Hayvan nakilleri ile alakalı gerekli düzenlemeler

yapılarak bölgede hayvan refahı konusunda eğitim almış yeterli sayıda Veteriner Hekim istihdam edilmelidir.

Hayvan nakilleri hayvan refahı, hayvan-insan sağlığı ve hayvancılık ekonomisi bakımından oldukça önemlidir. Uygun şartlarda yapılmayan nakiller hayvanlarda ölümlere yaralanmalara, et kalitesinin düşmesine sebep olarak ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Hayvan ve halk sağlığı açısından hayvan nakillerinin dikkatlice incelenmesi gereklidir. Kontrolsüz hayvan hareketleri ve hayvan pazarlarının şap, brusella, tüberküloz ve diğer bulaşıcı hastalıkların yayılmasında büyük etkisi vardır. Besi ve kesim için nakledilen sığırların taşıma işlemleri sırasında refah şartlarının sağlanması gereklidir.

Türkiye'nin kuzeydoğusundan batıya yoğun olarak canlı hayvan nakli yapılmaktadır. Doğu ile batı arasındaki arz-talep dengesi ve fiyat değişiklikleri sonucu canlı hayvan nakilleri özellikle meraların kullanımıyla ilintili olarak daha çok Ağustos ile Ocak ayları arasında gerçekleşmektedir Türkiye'de tarımsal bölgeler bakımından nüfus dağılımı incelendiğinde Türkiye nüfusunun %70.8'i Ortakuzey, Ege, Marmara, Akdeniz, Karadeniz bölgelerinde yaşamaktadır. Nüfus sahil bölgeleri ve batı bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Kuzeydoğu bölgesi nüfus oranı (%3.8) tarım bölgeleri arasında en düşüktür. Nüfusun yoğun olduğu batı bölgelerinin sığır eti talebini sadece kendi bölgelerinde üretilen sığırlardan elde etmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla, dengesiz nüfus dağılımı canlı hayvan nakillerinin artmasına sebep olmaktadır (Şekil 1). (Yıldız ve Hayırlı., 2005)

Şekil 1. Tarım Bölgelerine göre nüfus oranları(%) (T. C. Başbakanlık D.İ.E., Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001, Anonim, 2002c).

Ülkemizin doğusunda yoğun olarak kurbanlık sığır yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kurban bayramı öncesinde besiye alınan sığırlar Kurban bayramından önce batı illerine nakledilerek satılmaktadır.

Tarım bölgeleri bakımından 1. sınıf kesimhane sayıları ve kapasiteleri incelendiğinde kesimhanelerin Ortakuzey, Ege, Marmara, Ortadoğu ve Ortagüney bölgelerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Türkiye'deki kasaplık hayvan varlığının % 14.8'inin Kuzeydoğu bölgesinde olduğu düşünüldüğünde kesimhane dağılımının hayvan varlığı ile orantılı olmadığı görülebilir. Ege ve Marmara bölgelerinde nüfus yoğunluğunun fazla olması bu bölgelerde kesimhane sayısının ve kapasitesinin de artmasına yol açmıştır. Ortakuzey, Ortadoğu ve Ortagüney bölgeleri ulaşım kolaylıkları, canlı hayvan yoğunluğunun fazla olduğu Doğu ile nüfus yoğunluğu fazla olan Batı bölgelerinin arasında olması nedeniyle kesimhane sayısı ve kapasiteleri daha yüksektir. (Anonim, 2005c) . Bölgede yetiştirilen büyükbaş hayvanlar daha çok batıya sevk edilerek besiye alınmakta veya kırmızı et tesislerine ait kesimhanelerde kesilmektedir.

Nakli sırasında hayvan refahı yönünden uygun olmayan şartlar hayvanların üzerinde uzun süreli etkiler bırakır. Hayvan nakilleri sırasında oluşan stres ile bağışıklık sisteminin zayıflaması sonucu hastalıkların ortaya çıkmasında etkili olabilir. Nakledilen hayvanlar hastalıkların başka bölgelere taşınmasına neden

olabilir. Nakil vasıtalarının dezenfekte edilmemesi patojenlerin taşınan tüm hayvanlara geçmesine sebep olabilir. Enfeksiyon etkenini alan hayvan kuluçka döneminde veya subklinik dönemde hastalık belirtisi gösteremeyebilir. Bu dönemde taşıma stresi ile birlikte hastalık belirtileri ortaya çıkarak diğer hayvanlara hastalık etkenini bulaştırabilir (Yıldız ve Hayırlı., 2005).

Türkiye’de hayvancılık daha çok nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bölgelerin dışında yapılmaktadır. Dolayısıyla, canlı hayvanlar tüketim merkezlerine taşınmaktadır. Kuzeydoğu bölgesinden canlı hayvan nakilleri genellikle kamyon, tren veya yakın mesafelere otlatarak yürütme ile yapılmaktadır. Türkiye Ziraat odaları birliği hazırladığı Kırmızı Et Hayvancılığı ve Sanayinde Yaşanan Sorunlar kapsamında kasaplık hayvanların mezbahalara uygun olmayan koşullarda taşınması neticesinde hayvanlarda yaralanmalar ve verim kayıpları olduğu, ayrıca kesim öncesi kötü muameleler nedeniyle hayvanlar strese girdiğini ve et kalitesinin olumsuz etkilendiğini belirtilmiştir (Anonim, 2005e).

3.2.1 Nakil öncesi ve sonrası hayvanların kontrolü

Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu (HSZK) (3275) ve Hayvan Sağlığı Zabıtası Yönetmeliğinde (89/13838) hayvan nakillerinde, hayvan pazarlarında hastalıkların yayılmasının önlenmesi için alınacak önlemler hususunda canlı hayvan nakillerinde nakil öncesi hayvanların muayenesinin yapılması ve sağlık raporlarının düzenlenmesi gerektiği bildirilmiştir. Yine Tarım Bakanlığının her yıl çıkardığı Hayvan Sağlık ve Zararları ile Mücadele Programında bu konular detaylı olarak açıklanmıştır (Anonim, 2005a). Hayvan pazarında satışı yapılan ve başka il veya ilçelere nakledilecek hayvanlar için, varsa o yerdeki hükümet veteriner hekimi, yoksa en yakın il veya ilçe hükümet veteriner hekimi menşe şahadetnamesinde yazılı hayvanları muayene ederek veteriner sağlık raporu düzenlemesi gereklidir. Düzenlenen sağlık raporu nakliyat sırasında bulundurulması zorunludur. HSZK Yönetmeliğine göre “hayvanları veya hayvan maddelerini nakleden kara, deniz ve hava vasıtalarının nakil sonunda sahipleri tarafından temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi mecburidir. Bu gibi vasıtaların nakliyattan sonra temizlenip temizlenmediği hükümet veteriner hekimince kontrol edilir ve rapor edilir. İlaçlanmış her türlü vasıtaya dezenfekte edildiğine dair bir

etiket yapıştırılır ve sahibine veteriner hekimce bir belge verilir. Belgesi bulunmayan vasıtalarla hayvan ve hayvan maddelerinin nakline müsaade edilmemelidir”.

Hayvan pazarına getirilen hayvanlar taşıma refahı yönünden incelendiğinde öncelikle ticaret borsasına ait olan çalışma ruhsatının olmayan hayvan pazarlarının olduğu, nakil araçlarından hayvanlarının yükleme boşaltma sırasında kullanılan rampaların uygun olmadığı, hayvanların pazara giriş ve çıkışlarında düzenli olarak kontrol edilmediği söylenebilir.

Hayvan sağlığı şubesinde, hayvan sağlığı şubesinde çalışan veteriner hekimlerin kanuni işlemleri gerçekleştirmesi sırasında bazı zorluklarla karşılaşmakta ve kontrollerin düzenli olarak yapılamadığı bilinmektedir. Nakil ve hayvan hareketlerini kontrol eden veteriner hekim sayısının az olması, bu işlerle meşgul olan veteriner hekimlerin aynı zamanda hayvan hastalıkları, aşılama ve suni tohumlama görevlerinde de istihdam edilmeleri uygulamaları güçleştirmektedir. (Anonim, 2005a).

Nakil öncesinde hayvanlar kontrol edilerek sağlık yönünden nakle uygun olmayanların taşınmasına izin verilmemelidir. İleri gebe (gebeliğin son %10’unda), yeni doğum yapmış (48 saat), 14 günlük yaştan küçük buzağılar, ayağı kalkamayan, kırık nedeniyle şiddetli ağrı çeken, kanamalı, geniş ve derin yaraya sahip, sistemik hastalıklı, aç, zayıf, güçsüz, ayağı sakat, uterus prolebe olmuş, görülebilir dolaşım ve solunum sistemi hastalıklı, koordinasyon bozuğu olan, çevreye karşı aşırı reaksiyon gösteren, boynuzu kopmuş veya kör hayvanlar nakledilmemelidir. (Yıldız ve Hayırlı., 2005)

3.2.2.Nakil araçları

Canlı hayvan nakilleri genellikle kamyon, tren veya yakın mesafelere otlatarak, yürütülerek yapılmaktadır. Yürütülerek nakli yapılması kanunen yasaktır. Karayolu ile yapılan taşımacılıkta daha çok kamyon tercih edilmektedir. Kamyonla yapılan nakiller; hayvanların satın alındığı yerden yüklemelerinin yapılabilmesi, hareket saatinin isteğe göre ayarlanabilmesi, kesimhaneye kadar

nakillerin yapılabilmesi, taşıma maliyetinin daha düşük olması, taşıma firesinin daha az olması, daha hızlı ulaşım imkanı sağlaması, her yerde bulunabilmesi, kapasitesinin değişik olası gibi nedenler dolayı tercih edilmektedir. Kışın üstü branda ile örtülen kamyonlar sıcak havalarda üstü açık olarak hayvan nakledilmektedir. Hayvan nakli yapan araçlar HSZKY'e göre "mahalli belediyelerden ruhsat almak mecburiyetindedir. Ancak, taşıma yapılan kamyonlar hayvan nakli için düzenlenmemiş olup üstü açık kasalı kamyonlardır.

Tren ile yapılan hayvan nakilleri bilhassa süresinin uzun olması, buna bağlı olarak taşıma firesinin artması, maliyetin fazla olması nedeniyle üreticiler tarafından tercih edilmemektedir. Tren ile yapılan nakillerde Devlet Demir Yollarının tahsis ettiği açık veya kapalı vagonlarla yapılmaktadır. Vagon genişliği 18, 20, 22, 24 m² olup nakil yoğunluğu 1,4 m²/sığır'dır. Uzun süreli (> 36 saat) taşımalarda istek üzerine 10 saate kadar mola verilebilir (Anonim, 2005f).

3.2.3 Hayvan nakleden araç şoförlerinin eğitimi

Hayvan nakleden besicilerle yapılan görüşmelerde devamlı hayvan nakli yapan tecrübeli şoförlerin araçları kullanırken daha dikkatli davrandığı bildirirken bu konuda tecrübesi olmayan, meyve sebze nakliyatı yapan şoförlerin sürdüğü araçlarda hayvanların düşmesine bağlı olarak yaralanma ve ölümlere rastlanabileceğini bildirmişlerdir. Şoförün aracı hızlı sürmesi sık yapılan frenlemeler, ani hızlanmalar, virajların hızlı dönülmesi taşıma refahını doğrudan etkilemektedir. Sürücüler hayvan refahı konusunda eğitimden geçirilmesi ve sertifika verilen sürücülerin bu işte istihdam edilmeleri hayvanların sağlıklı şekilde taşınmaları bakımından önemlidir (Anonim, 2002a).

3.2.4 Yükleme ve boşaltma işlemleri

Kamyon kasasının arka kapağı açılarak yükleme yapılmaktadır. Pazar yerinde uygun rampalar olmadığı için yükleme sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Hayvanlar nakil aracına bindirilirken ayağının kayması veya kapağa takılması sonucu yaralanabilme riski artmaktadır. Aynı şekilde indirme

sırasında da rampaların olmamasından ötürü bazen hayvanlar kamyonun altına atılarak indirilmektedir. (Yıldız ve Hayırlı., 2005).

3.2.5 Nakil vasıtalarında yerleşim sıklığı, yükseklik ve çevre şartları

Nakil esnasında sığır başına düşen alan taşıma refahı açısından oldukça önemlidir. Hayvan nakli yaptıran kişiler taşıma maliyetini düşürmek için dar alanda daha fazla hayvan nakletmek isteyebilmektedir. Uzun mesafeli taşımalarda hayvanın yatma isteğini karşılayacak ve yem-suya ulaşacak alan hesap edilmelidir. Aracın hayvanları strese sokmayacak şekilde kullanılması ile normal yerleşim sıklığında hayvanlar daha az strese girerler. Nakil araçlarına seyrek olarak yerleştirilen sığırlar aracın hızlı kullanılması ve ani frenleme, hızlanma veya virajlara hızlı girilmesinden dolayı zarar görebilir. Bilhassa erkek sığırlar kendi aralarında dövüşebilir ve birbirlerinin üzerine atlayabilir. Düşük yerleşim sıklıklarında dövüşme ve atlama olayları daha fazla görüldüğünden sık yerleştirme tercih edilmektedir.. Fakat dövüşen hayvanların ayrılması ile bu konu çözümlenebilir. Hayvanların taşıma esnasında bağlanmaları tercih edilmemektedir.

Bağlama yerine her hayvanın koyulacağı bireysel bölmeli taşıma araçları tercih edilmelidir. Taşınacak sığırların canlı ağırlıklarının değişken olması nedeniyle hayvan başına düşecek alanın hesaplanmasında m^2 düşen hayvan sayısına veya 100 kg için gerekli m^2 nin belirlenmesi doğru değildir. (Yıldız ve Hayırlı., 2005).

Nakledilen sığırların canlı ağırlıkları 150 kg ile 600 kg arasında değişmektedir. Ağırlığa bağlı olarak araç içinde yerleşim sıklığı da farklı olmaktadır. Türkiye’de sığırlar ayakta nakledilmektedir. Besili hayvanlar (> 450 kg) yularla çapraz olarak kamyonun kasasının yan taraflarına bağlanarak nakledilirken canlı ağırlığı daha düşük olan sığırlar bağlanmadan nakledilmektedir. Bağlanmadan nakledilen sığırların nakil sırasında yatmaları veya düşmeleri sonucu diğer hayvanlar tarafından ezilmesine bazen de altta kalarak ölmelerine sebep olmaktadır. Belli aralıklarla yapılan kontrollerle bitkin düşerek yatan hayvanlar kaldırılmaktadır. Sığırların kaldırılmaları esnasında hayvanların burnuna su, sirke dökülerek ve sopa ile dövülerek kalkmaları sağlanmaktadır. Nakil araçlarında hayvan başına düşen alan 150 kg dana için 0,40-0,60 m^2 , 500kg lık sığır için 1,3-1,6 m^2 ‘dir. Bu

değerler kısa mesafeler için uygun olsa da. uzun süreli nakiller (> 12 saat) için uygun olmadığı söylenebilir.

Hayvanların ihtiyaç duyduğu havanın karşılanması için kapalı araçlarda yükseklik ve havalandırma çok önemlidir. Sığır nakillerinde araçlarda tavan yüksekliği en az sığır başından 20 cm yukarıda olmalıdır. Hayvanlar kış döneminde üstü branda ile kaplı yaz döneminde ise üstü açık araçlarla nakledilmektedir. (Anonim, 2005a). Doğudan- Batıya seyreden taşıtların yüksek rakımlı (> 2000 m) geçitlerden (Sakaltutan, Kızıldağ) geçmek zorunda olması nedeniyle hayvanlar düşük sıcaklığa maruz kalmaktadır. Çok soğuk havalarda kamyon 1.70-1.80 metre yükseklikte branda ile örtülmektedir. Ortam sıcaklığının düşmemesi için yeterli havalandırma yapılamamsı, ortam nemi ve zararlı gazların oranı yükselmekte bu da hayvan refahı bakımından sakıncalar oluşturmaktadır.

3.2.6. Hayvan nakillerinde taşıma mesafeleri ve molalar

Ülkemizin doğusundan batısına yoğun olarak hayvan nakillerinin yapıldığı bildirilmektedir (Anonim 2005a). Erzurum'dan İzmir, İstanbul, Ankara, Konya ve Samsun illerine karayolu uzaklığı sırasıyla 1457, 1225, 877, 955 ve 571 km'dir. Nakil süreleri yol şartları, mevsim, nakil vasıtasının tipi, yüklenen hayvan sayısı, verilen mola ve şoföre göre değişmektedir. Erzurum- İstanbul arası nakil süresi 20 (60 km/sa) ile 30 saat (40 km/sa) arasında değişmektedir. Yolların virajlı olması nedeniyle bilhassa hızlı seyreden taşıtlar hayvanların yorulmasına strese girmesine ve yaralanmalarına sebep olmaktadır. Uzun mesafeli taşımalarda ilk 3 saatte hayvanlar ortama alışmaya kadar ve 15 saatten sonra yorulmalara bağlı olarak hayvanlarda yere yatma daha sık görüldüğünden hayvanların ezilme ve boğulmalarına karşı hayvanlar bu dönemlerde daha sık kontrol edilmektedir. Aracın durması ile hayvanlardaki huzursuzluğun artması ve sıcak havalarda molalar esnasında hayvanların sıcaktan daha fazla etkilenmesinden dolayı fazla mola verilmediği bildirilmiştir.

Nakliyede ağırlık kaybı “yol firesi” olarak adlandırılmaktadır. Yol firesinde yolculuk süresi, yol uzunluğu, iklim şartları, hayvanın bindirme sırasındaki kondisyonu, bakım ve beslenmesi etki etmektedir. Hayvanların sıkışık şekilde

yüklenmesi, aracın yavaş veya çok hızlı seyretmesi, mola sayısının fazlalığı, aşırı soğuk veya sıcak hava yol firesini artırmaktadır. Hayvanların vasıtaya seyrek yerleştirilmesi de yolların virajlı olması, vasıtanın hızlanıp yavaşlaması ile etrafi boş kalan hayvanların düşerek sakatlanmalarına ve fire artışına yol açmaktadır.

Nakil ile ilgili sorunların azaltılması için bölgede kesim yaptırılmasının avantajlı hale getirilmeli veya nakil sırasında hayvan refahı şartlarını sağlanmasına özen gösterilmelidir. Bunun için bölgede yerli hayvanların suni tohumlama metodu ile ıslah edilerek birim başına verim artışı ve bölgede sığır besiciliği yapan büyük kapasiteli işletmelerin kurulması yönünde teşvikler dikkate alınmalıdır. Beraberinde oluşacak kurumsal et entegre tesisleriyle yörenin ekonomisi canlanacaktır.

Hayvan nakillerini kontrol eden veteriner hekimler hayvan refahı konusunda eğitim almalı, yalnız hayvan hareketlerini kontrol için görevlendirilmelidir. Bulaşıcı hayvan hastalıklarının kontrolü hastalık yayılmasının önlenmesi bakımından nakil işlemlerinde gerekli tedbirler alınmalıdır. Nakil öncesi yapılan sağlık kontrolleri sonucu nakliyatı sakıncalı olan hayvanların nakline asla izin verilmemelidir. Hayvan başına düşen alan ve nakil aracının hayvan refahı bakımından uygunluğu kontrol edildikten sonra taşımaya izin verilmelidir. Hayvan nakleden araçlar yeniden iklim şartlarına göre dizayn edilmeli ve uzun mesafeli nakillerde hayvanların yem ve su ihtiyaçları karşılanmalıdır. Yükleme ve boşaltma sırasında rampalar uygun hale getirilmelidir. Ayrıca, sürücüler nakil ve hayvan refahı konusunda eğitilerek sertifika verilmelidir. (Yıldız ve Hayırlı., 2005).

Ülkemizde yapılan sevkıyatta, her araca altlık serilmesi, farklı cinsiyetteki ve farklı türdeki hayvanların aynı araca yüklenmemesi, kulak küpesi ve pasaportu bulunmayan hayvanların sevkine müsaade edilmemesi nakiller için olumlu yönlerdir. Bu yolculuk sırasında yeme, içme, yatma imkanının sağlanmaması ve molalarda herhangi bir bakım yapılmaması başlıca problemler olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa Topluluğu kararlarında 'duygusal varlık' olarak tanımlanan hayvanların (Hartung, 2005), böyle bir yolculuk sonundaki durumlarını tahmin etmek güç değildir. Aşırı yükleme hayvanların refahını etkilediği gibi ürünü de

etkilemektedir. Kenney ve Tarrant (1982) bildirdiklerine göre aşırı yükleme ile mezbahaya ulaştırılan hayvanlar kesildikten sonra karkaslarında morarmalar gözlenmiştir. Sevkiyatın yapıldığı yerin uzaklığı da ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek Avrupa Topluluğu gerekse KKGGM kurallarına göre 8 saati aşan yolculuklar için özel donanımlar istenmektedir (KKGGM, 2005; AT,2005). Nakil sırasında hayvanlara sağlanacak yer için çeşitli tanımlar vardır. Birinci tanıma göre hayvanın normal hareketlerini yapabileceği kadar yer, ikinci tanımda ise yattığında kapsadığı kadar yer olarak belirtilmiştir. (Kent ve Ewbank, 1983; Saatçi ve ark., 2005).

Ülkemizde incelenen hayvancılık aktivitelerinin ‘Hayvan Refahı’ kurallarına tam olarak uymadığı söylenebilir. Hayvan pazarının ve nakillerde uygulanan yöntemlerin hayvan refahı yönünden tekrar değerlendirilmesi gerekir.Yapılan sevkiyatlardaki hayvan sayısı nakil aracının kapasitesi göz önüne alınarak belirlenmelidir. Nakillerde 8 saat sınırına riayet edilmeli ve uzun mesafeler için özel donanımlı araçlar talep edilmelidir. Özel olarak hayvan sevkiyatıyla uğraşacak nakliye şirketlerinin ortaya çıkması özel donanımlı araç sorunun çözümünü hızlandıracaktır. Uzak mesafe problemi hayvanların canlı olarak değil de mamul (karkas ve et mamulleri) olarak gönderilmeleriyle de çözülebilir. Avrupa topluluğuyla yapılacak müzakerelerde ‘Hayvan Refahı’ konusunun da ele alınacağı bilinmemektir, bu sebeple konuyla ilgili Topluluk kuralları mümkün olan en kısa zamanda Türkiye şartlarına uyarlandıktan sonra uygulamaya koyulabilir. (Saatçi ve Ark., 2005).

3.3. Türkiye’de Kesim veya Ölüm Anında Hayvan Refahı Uygulamaları

Ülkemizde hayvan refahına ilişkin geçmişte kanunlarla belirlenen uygulamalar yapılmış olup, günümüzde de 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu ile hayvanlara iyi muamele edilmesi, mağduriyetlerinin giderilmesine yönelik şartlar güncelleştirilerek belirlenmiştir. Hayvan haklarının korunmasına dair kesimhanlerdeki uygulamalarda mevzuat eksikliği olduğu, uyum çalışmalarının gerekliliği AB tarafından vurgulanmış, böylelikle uygulamadaki eksikliklerin çıkarılacak mevzuatla giderilebileceği belirtilmiştir. Bu nedenle çalışmalar

başlatılmış ve hayvan refahı konusunda taslak metin oluşturulmuşsa da bu direktifde geçen ve ülkemizdeki kanatlı hayvan kesimhanlerinde hayvanların taşınması, bakımı kesim öncesi hayvan refahına ilişkin sersemletilme kuralları, ülkemizde de titizlikle uygulanmaktadır. Yine kırmızı et yönetmeliğimizle kırmızı et mezbahalarında kesim öncesi bayıltmaya kadar hayvanların rahat etmelerine yönelik uygun fiziksel şartlar istenilmekte, kesim öncesi hayvanların en az strese sokulması ve kesim işleminin en az acı çekecek şekilde yapılması istenilmektedir.

Genel olarak hazırlanan taslakla hayvanların kesimhaneye varıştan itibaren araçlardan indirilmelerinden kesim ve öldürülmelerine değin her safhada olumsuz davranışlara maruz bırakılmamalarına ilişkin esaslar detaylarıyla belirlenmiştir.

Bu kapsamla hayvanların kesimhaneye varıştan itibaren indirilmeleri, kesim ve öldürülünceye kadar bakım ve beslenmelerini, mezbaha içindeki hareketlerinde hayvan refahını gözeten kuralları içermektedir. Yine hayvanların kesim ve öldürülmeleri öncesi farklı bilimsel ve teknik şartlara göre sersemletilmesi yöntemlerinin uygulanması sersemletilme yöntemlerinin belirlenmesinde ve uygulanmasında dini gerekliliklere göre hareket edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Hayvan refahına ilişkin taslakta uygulamada görevli olanların yetki ve sorumlulukları, eğitimlerinin sağlanması, karşılaşıcağı olumsuzluklardaki davranışların belirlenmesi ve ilgili hükümlerin ihlalindeki cezai hükümler belirlenmiştir. Bu tip önlemlerle hayvanların mezbaha içindeki nakliyeleri, barınmaları, kesim ve öldürülmeleri öncesi acı ve ızdıraba maruz kalmamaları için bu kuralları uygulamaktır. Böylelikle hayvanlardan maksimum verimin elde edilmesi de sağlanacaktır.

Ülkemizde ve dünyada eti, derisi, kürkü ve diğer hayvansal ürünlerinden faydalanmaya yönelik hayvanlar yetiştirilmektedir. Bir çok ülkede olduğu gibi son yıllarda ülkemizde de etinden faydalanmaya yönelik kesimlerin gerçekleştirildiği kesim sanayinde önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Daha modern yapılan ve uygun işletilen kesimevleri, hayvana yönelik imkanların yaratılmasında daha elverişli durumdadır ve gelişmeler de devam etmektedir.

Her ne kadar ülkemizde bugüne kadar kesimhanelerde hayvan refahına ilişkin ayrı bir mevzuat olmasa da kırmızı ve kanatlı kesimhanelerinde hayvanların refahını gözetildiği ve uygulamada detaylarıyla görüldüğü hükümler bulunmaktadır, hatta kanatlı kesimhanelerinde hayvanların kesim öncesi bayıltmalarına ilişkin yöntem de uygulanmaktadır. Yine kırmızı et yönetmeliğimizde kırmızı et mezbahalarında hayvanların en az acı çekecek şekilde yapılması için düzenlemeler istenmektedir.

Hayvanların kesim ve öldürülmelerine kadar korunmasına yönelik uygulamalar için Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış ve 1979 imzaya açılmış olan 88/306/EEC sayılı konsey kararı topluluk tarafından onaylanmış, devamında hayvanların kesim ve öldürülmesi öncesinde hayvan refahına ilişkin şartlar güncelleştirilmiş ve bu durum da 93/119/EC direktifte açıklanarak uygulanmaya konmuştur.

Hazırlanmış olan yönetmelik taslağı; 93/119/ECC direktifi doğrultusunda 3285 Sayılı Hayvan Sağlığı Zabıtası Kanunu ve 5199 Sayılı Hayvanları Koruma Kanununa dayanılarak hazırlanmış olup hayvanların kesimhanelerde kesim öncesinde hayvan refahına yönelik uygulamaları daha detaylı bir şekilde ele almakta ve hayvanların kesimhaneye getirilmeleri ile başlayan araçlardan indirilmeleri, tutulmaları, bakım ve beslenmeleri, mezbaha içerisindeki hareketleri, devamında kesim öncesi sersemletilmelerine ilişkin teknik ve bilimsel yöntemleri kapsamaktadır, ayrıca çeşitli amaçlarla öldürülmeleri gereken hayvanların öldürülme yöntemlerini belirlemektedir.

Burada üzerinde önemle durulması gereken husus yetki karmaşasını önlemek için, uygulama Yönetmeliğini hazırlama, denetim ve cezai işlemleri yapabilme yetkisinin tek bir Bakanlıkta toplanması gerekliliğidir.

Halen yürürlükte bulunan 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununun 33 ncü maddesinde Hayvan Kesimi ile ilgili hüküm yer almaktadır. Bu kapsamda gerek kırmızı et kesim yerleri ve gerekse beyaz et kesim yerleri ile ilgili Yönetmelikler bulunmaktadır. Ülkemizde insan tüketimi amacıyla kırmızı et

kesim yerlerinde kesilecek hayvanlara şoklama uygulanmamaktadır. Ancak kanatlı kesim yerlerinde elektro-şok uygulanabilmektedir.

3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanununun 33 ncü maddesinde “Köylerde zati ihtiyaç ve köy tüketimi için yapılacak kesimler ile kurbanlık hayvanlar bu madde hükmüne tabi değildir” denilmektedir.

2001 yılında “*Kurban Hizmetlerinin Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı*” Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu Kararın amacı, kurban bayramında ibadet maksadıyla kurban kesmek isteyen vatandaşların kurbanlarını dini hükümlere, sağlık şartlarına ve çevre temizliğine uygun bir şekilde bizzat kesmelerine veya vekalet yoluyla kestirmelerine yardımcı olmak ve kurban kesilecek yerleri belirlemek için gerekli usul ve esasları kapsamaktadır.

Bu kararla Diyanet İşleri Başkanının veya görevlendireceği bir Başkan Yardımcısının başkanlığında, İçişleri, Sağlık, Tarım ve Köyişleri, Çevre Bakanlıkları ile Türkiye Diyanet Vakfı Temsilcilerinden oluşan bir “*Bakanlıklararası Kurban Hizmetleri Kurulu*” kurulması ve kurulun kurban kesim işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi için alınması gereken tedbirlere dair kararları alması öngörülmektedir.

Kararda ayrıca Bakanlıklararası Kurban Hizmetleri Kurulu kararlarını uygulamak ve kurban kesimiyle ilgili olarak Bakanlıkça verilecek diğer görevleri yapmak üzere, illerde vali veya görevlendireceği bir vali yardımcısının, ilçelerde kaymakamın başkanlığında, müftülük, sağlık müdürlüğü ve sağlık grup başkanlığı, tarım müdürlüğü, çevre müdürlüğü, belediye ve Türkiye Diyanet Vakfı temsilcilerinden oluşan bir “*Kurban Hizmetleri Komisyonu*” kurulması ve uygulamaya ilişkin hususların ilgili bakanlıkların da görüşü alınarak Başkanlığın bağlı olduğu Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği belirtilmektedir.

Öte yandan 2004 yılında çıkarılan 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanununun 12 nci maddesinde “*Hayvanların kesilmesi; dini kuralların gerektirdiği özel koşullar dikkate alınarak hayvanı korkutmadan, ürkütmeden, en az acı verecek şekilde, hijyenik kurallara uyularak ve usulüne uygun olarak bir anda yapılır. Hayvanların kesiminin ehliyetli kişilerce yapılması sağlanır. Dini amaçla kurban kesmek*

isteyenlerin kurbanlarını dini hükümlere, sağlık şartlarına, çevre temizliğine uygun olarak, hayvana en az acı verecek şekilde bir anda kesimi, kesim yerleri, ehliyetli kesim yapacak kişiler ve ilgili diğer hususlar Bakanlık, kurum ve kuruluşların görüşü alınarak, Diyanet İşleri Başkanlığının bağlı olduğu Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.” denilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığının bu konudaki mevcut Yönetmeliğini güncelleştirme çalışmaları sürmektedir.

Kırsal alanlarda ve şehirlerde kurban kesenlerin büyük çoğunluğu bu hayvanların kesimi sırasında eziyet görmemesi gerektiği bilinci içerisinde hareket etmektedirler. Gerek toplumun bilinç düzeyinin artması ve gerekse medyanın etkisi nedeniyle yerel yönetimler kurbanlık hayvanların pazarlandığı alanlarla, bu hayvanların kesildiği yerlerin şartlarını her geçen yıl daha iyileştirmekte, özellikle büyükşehirlerde hayvanlar toplu kesim yerlerinde ehliyetli kişilerce kesilmeye yönlendirilmektedir. Bu konudaki denetim hizmetleri de özellikle kurban döneminde sıklaştırılmaktadır. Ancak kısa bir süre içerisinde yaklaşık 600.000 sığır ve 2.000.000 koyun-keçi kesilmesi nedeniyle kurban organizasyonu ile ilgili yapılan her türlü iyileştirme tedbirlerine rağmen zaman zaman aksamalar görülebilmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Bakanlığımız ve AB komisyonu yetkililerinin katılımıyla 22 Haziran 2005 tarihinde Brüksel’de “dini amaçlı kesimler” konulu bir çalışma grubu toplantısı yapılmıştır.

Kurban bayramı döneminde gerek nakiller ve gerekse kesim sırasında hayvan refahı açısından önemli bir problem bulunmamakla birlikte hastalık bulaştırma açısından sıkıntı sözkonusudur.

3.3.1 Salgın hastalık çıkması durumunda hayvan kesimleri ve öldürme

Dünya’da olduğu gibi ülkemizde de salgın nitelikli hastalıklarla zoonoz hastalıkların kontrolü ve eradikasyonu amacıyla zorunlu olarak hayvanlar kesilebilmekte veya öldürülebilmektedir.

Salgın hastalık çıkması durumunda hayvanların ldürölmesinin medyadaki görüntüleri kamuoyunun bu konudaki hassasiyetini artırmıştır. Salgın durumunda hayvanların imha edilme biçim ve yöntemini düşünmek ve gerekli hazırlıkları yapmak zorundayız. Bu konuda Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatının (OIE) kuralları dikkate alınmaktadır.

3.3.2 Deneysel ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Hayvanlar

Deneysel ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Deneysel Hayvanlarının Korunması, Deneysel Hayvanlarının Üretim Yerleri ile Deneysel Yapacak olan Laboratuvarların Kuruluş, Çalışma, Denetleme, Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik 16 Mayıs 2004 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Bu Yönetmeliğin amacı, deneysel ve diğer bilimsel amaçlar için kullanılan hayvanların üretim yerlerinin teknik, sağlık ve hijyenik şartlara uygun kurulması, çalışması, hayvanların refah ve güvenliğini temin edecek şekilde bakımı ve kullanımlarının sağlanmasıdır. Yönetmeliğin uygulama talimatı hazırlıklarında son aşamaya gelinmiştir.

AB standartlarını göz önüne alarak özetle ülkemizde kesim ile ilgili Hayvan refahı standartlarını kontrol etmek için; Mezbahanedeki Rampa olup olmaması ,Sundurma ve kapalı barınak mevcut olup olmaması, Barınağın havalandırması yeterli olup olmaması, Padoklarda yemlik ve suluk bulunup bulunmaması, Kesim öncesi dinlendirme uygulanıp uygulanmadığı, Kesim öncesi genel muayene yapıp yapılmadığı, Gebelik muayenesi yapıp yapılmadığı, Laktasyonda olanların sağlmasının gerçekleşip gerçekleşmesi, Kesim salonuna naklin sıkışmadan olması, Kaygan ve travmatik olmayan zemin yapılarının varlığı , Sürüklenme, zorlama, sopa-ıpe kullanılması ile fiziksel şiddet uygulamama, Asgari düzeyde gürültü, Kesim salonundaki hayvanın, öncekileri görmesinin engellenmesi, Kesim bölmesinde drenajın uygunluğu, İşçilere meslek içi eğitim verilmesi , Kesim yapan işçinin hayvan refahı kavramı konusunda bilgisi, Uygun tutma-bağlama yöntemlerinin uygulanması , Bıçak bakımı ve tek hamlede kesim yapma, İşlem

için ölümün gerçekleşmesini bekleme gibi kritik kontrol noktalarının rutin kontrollerinin yapılması gerekmektedir (Sabuncuoğlu ve Çoban., 2005)

Kesimhane şartlarında hayvan hakları ve refahının sağlanması için gereken diğer bir koşul da bayılarak kesim uygulamasıdır. İlgili bazı literatürlerde, din kurallarına göre kesim konusu “özel şartlar” başlığı altında sunulmakta ve Müslümanların kesimi “helal kesim”, Musevilerin kesimi ise “kosher” olarak adlandırılmaktadır (Grandin., 1994). Her iki kesim tarzının da kendine özgü şartları bulunmaktadır. Geleneksel İslami kesimde hayvanlara bayılma işlemi uygulanmamaktadır. Ancak, bayılma konusu geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelmiş ve hayvanların bayılarak kesilmesinin et kalitesine olumlu etkisi vurgulanmıştır (Petty ve ark., 1994). Son yıllarda Müslüman ülkelerde de hayvan hakları ve kesim esnasında hayvan haklarının sağlanması kapsamında tartışılmaktadır. Ürdün ve Suriye’de uygulama kısmen de olsa başlamıştır. Seksenli yıllardan başlayarak Yeni Zelanda ve Avustralya’da bayılarak kesilen hayvan etleri Arap ülkelerine ihraç edilmektedir (Grandin., 1994). Nitekim Türkiye’de de Diyanet İşleri Başkanlığı kurban ve et ihtiyacı için kesilen hayvanların bayılmasında dinen engel bulunmadığını bildirmiş (Anonim., 2005d)

4. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde hayvancılık hızla değişmekte olup, tüketici odaklı bir faaliyet olarak geleneksel üretimin çok ötesine taşınmıştır. Zira tüketiciler kaliteli ve güvenli ürünleri talep ederken hayvan refahı yönüyle de ilgilenmeye başlamışlardır.

AB ülkeleri ve gelişmiş ülkeler hayvansal üretimde ve ticarete hayvan sağlığı yanında hayvan refahı açısından da standartlar getirmektedir. Ülkemizde başta kanatlı sektörü olmak üzere önemli bir potansiyele sahip olan hayvancılık işletmelerinin AB onay numarası alması için hayvan refahı önemli kriterler arasındadır.

Dünya'daki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de son yıllarda hayvan refahı ile ilgili yeni yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Türkiye, AB kalite standartlarındaki hayvansal ürünleri öncelikle kendi tüketicisine sunmak durumundadır.

Son yıllarda dini amaçlı hayvan kesimlerinde önemli gelişmeler sağlanmış, hayvanların yerel yönetimlerce belirlenen toplu kesim yerlerinde ehliyetli kişilerce kesilmesine ağırlık verilmeye başlanmıştır.

Salgın hastalık çıkması durumunda hayvanların öldürülmesinin medyadaki görüntüleri insanların bu konudaki hassasiyetini artırmıştır. Salgın durumunda hayvanların imha edilme biçim ve yöntemini düşünmek ve gerekli hazırlıkları yapma zorunluluğu doğmuştur.

AB müktesebatındaki hayvanların refahına ilişkin düzenlemelerde et, süt, deri, yün, yumurta ve sportif amaçlı yetiştirilen çiftlik hayvanları ile deneysel ve bilimsel amaçlar için kullanılacak hayvanlara ilişkin düzenlemeler olduğu görülmektedir. AB mevzuatında oldukça önemli bir yer tutan veteriner mevzuatına uyum çalışmaları kapsamında AB ile müştereken hazırlanan Çerçeve Veteriner Kanunu taslağında; hazırlanacak ikincil mevzuata dayanak teşkil etmek üzere "Hayvan Refahı" bölümü başlığı altında Yetiştirme, Nakil, Kesim ve Öldürme ile Deneysel ve diğer bilimsel amaçlar için kullanılan hayvanları kapsayan hususlar yer almaktadır.

Mevzuat hazırlamanın önemi kadar, ülkenin o mevzuatı uygulamaya hazır olması, mevzuatın etkin biçimde uygulanması ve uygulamanın takibi de oldukça önemlidir.

Türk toplumu gerek milli ve gerekse dini hasletlerine bağlı olarak yüzyıllardır hayvanların korunması ve refahı konusunda çalışmalarda bulunmuş, hayvanlara sevgi ve şefkat göstermiş, bu konuda vakıflar kurmuş ve bu vakıflara önemli gelir kaynakları yaratarak devamlılığını sağlamıştır.

Türk çiftçisi hayvanlarına genelde sevgi ve şefkatle yaklaşmaktadır. Üreticiler ve hayvan sahipleri barınakların temizliği, hayvanlarının aç ve susuz kalmaması, aşırı

sıcak ve soğuktan etkilenmemesi, korkutulmaması, ürkütülmemesi, eziyet çekmemesi, yeni doğmuş hayvanlarla bunların annelerine ve gebe hayvanlara ayrıcalıklı bakım, sağlık durumlarının kontrol edilmesi için azami özen göstermektedir. Bilgi, görgü ve maddi imkanları ölçüsünde hayvanların barınaklarını ve barınma şartlarını da sürekli iyileştirmektedir.

Ancak son yıllardaki yeni gelişmelere paralel olarak gerek çiftlik hayvanlarının bakımı, beslenmesi, nakliyesi ve kesimi esnasında gerek deneysel ve diğer bilimsel amaçlar için hayvan kullanımında ve gerekse bulaşıcı bir hayvan hastalığının önlenmesi ya da eradikasyonu gerektiğinde, ya da hayvanların insan sağlığı ve hayatı için risk oluşturan bir hastalığı taşıma durumunda (zoonozlar) zorunlu yapılacak hayvan ötaneczilerinde hayvanların minimum düzeyde heyecan, acı ve ızdırap çekmelerini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

AB ülkeleri ve gelişmiş ülkeler hayvansal üretimde ve ticarete hayvan sağlığı yanında hayvan refahı açısından da standartlar getirmektedir. Ülkemizde başta kanatlı sektörü olmak üzere önemli bir potansiyele sahip olan hayvancılık işletmelerinin AB onay numarası alması için hayvan refahı da önemli kriterler arasında tutulmaktadır.

2004 yılında yürürlüğe giren 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun 10. Maddesinde *“Çiftlik hayvanlarının bakımı, beslenmesi, nakliyesi ve kesimi esnasında hayvanların refahı ve güvenliğinin sağlanması hususundaki düzenlemeler Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.”* hükmü yer almaktadır. Ancak kanunla denetimin Çevre ve Orman Bakanlığınca yapılması öngörülmektedir.

Ülkemizde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı çiftlik hayvanlarının korunmasından;Orman ve Çevre Bakanlığı nesli tehlikede olan hayvanların ve yabani hayvanların korunmasından; Sağlık Bakanlığı laboratuvar hayvanlarından; belediyeler ise kedi-köpek gibi hayvanlardan sorumludurlar.

Türkiye’de çiftlik hayvanları yetiştiriciliğinde refah kavramı oldukça yenidir ve doğal olarak bu alanda sorunlar mevcuttur. Örneğin Türkiye’de hayvanların bir bölümü yeterince beslenememektedir. Benzer şekilde barınaklarla ilgili sorunlar (yetersiz havalandırma, hayvan başına ayrılan yaşam alanının az olması, bazı barınaklarda hayvanların bağlanması, zemin ve altlıkla ilgili sorunlar, sağlıklı koruma ve hijyenle ilgili sorunlar) da refah düzeyinin azalmasına neden olabilmektedir. Yumurta tavukçuluğunda geleneksel kafes sisteminin kullanılması, refahla ilgili eleştiri alan konulardandır. Türkiye’de özellikle buzağı büyütmede hayvan refahına aykırı görülebilecek bir çok uygulama mevcuttur. Benzer şekilde, kurbanlık hayvan kesiminde de yakın sorunlar söz konusu olmaktadır.

Hayvan refahı kavramı genel olarak daha önce de değinildiği gibi, hayvanın gereksinimlerinin tatminkar düzeyde karşılanması ve hayvana zarar ve acı verecek koşulların engellenmesini kapsamaktadır. Hayvan refahı kavramının üzerinde durulması ve yerleşmesinde üç etken söz konusudur. Birincisi, hayvanlara uygun ortam sunma isteğinin insani ve evrensel boyutu, ikincisi hayvan refahını sağlayarak ürün kalitesinin korunması, üçüncüsü de olumsuz refah imajı nedeni ile pazar kaybı riskinin ortadan kaldırılmasıdır.

Gerek bu etkenler gerek AB ile uyum süreci ve gerekse uzun vadeli ulusal çıkarlar dikkate alınarak tüm alt sektörler için Ulusal Mevzuat, hayvan refahı kavramı gözetilerek gözden geçirilmelidir. Bu kapsamda yasal düzenlemelerin öncelikle hayvanların taşınma koşullarının belirlenmesine yönelik olmasında yarar vardır. Türlelere göre nakliye ve kesim öncesi koşulların standardizasyonunun sağlanması hem et ve et ürünlerinin kalitesi hem de hayvan hareketlerinin izlenmesi ve hastalıkların kontrolü açısından öncelik taşımaktadır. Bunlara ek olarak, hayvanların birim alanda stoklanma sıklığı, yemlik-suluk gibi ekipmanlardan yararlanmada rekabeti önleyecek bir yeterliliğin sağlanması, ilaç, aşı ve diğer uygulamalarda hayvanların ihtiyaçlarının ön plana çıkarılması, zarar ve acı verecek uygulamalardan kaçınılması, kesimhaneye veya başka alanlara taşınmasında uyulması gereken kurallar konusunda yaptırımların uygulanması gerçekleştirilmelidir.

Hayvan refahı konusunda düzenlemeler yapılırken, AB çerçevesindeki düzenlemelerin de sıklıkla değiştiği bazı yaptırımların ertelenebildiğine dikkat

edilmelidir. Özellikle yumurta tavukçuluğunda geleneksel kafes sistemlerinde barındırma konusundaki yasaklamalar 2000 yılından 2005 yılına daha sonra ise 2013 yılına ertelenmiştir. Ülkemiz bu alanda alternatif sistemleri tanıma, Bakanlık araştırma enstitülerinin AR-GE çalışmaları yoluyla kısmen uygulamaya başlama gibi bir süreç içerisinde olmalı, acele ve günlük kararlardan kaçınılmalıdır. Zira AB’nde hayvan refahı ön plana çıkarılarak, geçilmek istenilen bazı üretim sistemleri son günlerdeki sağlık sorunları nedenleriyle gündemden düşmeye ve tartışılmaya başlamıştır. Özellikle tavuk etinde serbest üretim sistemleri yerine, tam kapalı entansif sistemlerinde üretilen ürünler daha kolay tüketici bulur olmuştur.

Mezbahahalar ile ilgili olarak hayvan hak ve refahı ile ilgili stres oluşturduğu bilinen birçok faktörün ıslah edilmesi ile gereklidir. Yasal düzenleme ile kesimhanelerin yapısal ve teknik organizasyonunun gözden geçirilerek, eksikliklerin giderilmesi ile yeniden ruhsatlandırılması gereklidir.

Veteriner hekim, hayvan ve insan sağlığının, ürün kalitesinin ve hayvan refahının garantisidir. Veteriner hekimler kesim zamanlarında kesimhanede bulunmalıdırlar. Hayvansal üretimin her aşamasında, koruma ve kontrol pozisyonundaki hekim sayısı artırılmalı, işletmelerin uygulamaları sıkı denetime tabi tutulmalıdır.

Mezbaha çalışanlarının hayvan hak ve refahı hakkında bilgi sahibi olması sağlanmalı, bu amaçla kurs ve seminerler düzenlenmelidir.

Bayılı olarak kesimin, dini boyutu, ürün kalitesine etkisi ve hayvan refahı açısından sağladığı avantajların halka tanıtılması yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye’ de hayvan refahı alanında yaşanan başlıca önemli problemleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yumurtlayan tavuklar açısından zenginleştirilmiş kafes sistemleri ile ilgili uygulama söz konusu değildir. Alternatif sistemlerin uygulanması başlamamıştır. Bu sistemlere geçiş zaman alacaktır.
- Domuzlar açısından “Domuzların Korunmasına İlişkin Asgari Standartları Belirleyen 1991/630AET Sayılı Konsey Direktifi”ne paralel bir mevzuat bulunmamaktadır.

- Buzağular açısından “Buzağuların Korunmasına İlişkin Asgari Standartları Belirleyen 1991/629/AET Sayılı Konsey Direktifi”ne paralel bir mevzuat bulunmamaktadır.
- Nakledilen Hayvanlar İle İlgili Olarak Nakliye Ve İlgili Diğer İşlemler Sırasında Hayvanların Korunmasına İlişkin 1/2005 Sayılı Konsey Yönetmeliğine paralel ve uygulamaya sokulmuş bir mevzuat bulunmamaktadır.
- Sportif amaç dışında ve kayıtlı olmayan atlarla, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların nakilleri normal yük taşıyan kamyon veya kamyonetlerle yapılmaktadır. Bu amaçla kullanılacak uygun nakliye araçlarına ve nakliye şirketlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla gerekirse Ulaştırma Bakanlığı ile eşgüdüm sağlanmalıdır.
- Hayvan nakillerinde Nakliye bölümleri ile ilgili mevzuatta ve uygulamada standartlara ilişkin bir düzenleme yoktur.
- Nakil araçlarında belirlenmiş standartlar bulunmamaktadır. Bu konuda uzmanlaşmış profesyonel nakliye şirketleri ve nakil araçları yoktur.
- Hayvan dinlendirme istasyonları altyapısı olmadığından, 8 saati aşan yolculuklarda sıkıntı yaşanmaktadır.
- Sürücü ve bakıcılara nakil sırasındaki uygulamalar hakkında eğitim verilmemektedir.
- Kesim ve imha sırasında hayvanlar ile ilgili olarak “Hayvanların Kesimi ve Öldürülmesi Esnasında Uyulması Gereken Kurallara İlişkin 93/119 Sayılı Konsey Direktifi”ne paralel uygulamaya sokulmuş bir mevzuat bulunmamaktadır.
- “Kurban Bayramı” düzenlemeleri ile ilgili olarak gelecekte kurban satış ve kesim yerlerinin şehir girişlerinde veya şehir dışında nüfusa göre ihtiyaca cevap verecek sayı ve nitelikte kurulması ile, kurban kesimlerinin dini hükümlere, sağlık şartlarına ve çevre temizliğine uyularak hijyenik ortamlarda yapılması sağlanacaktır. Kurban Bayramı ile ilgili olarak, yalnızca kesim koşullarının iyileştirilmesi değil, yaklaşık 2,5 milyon hayvanın iki gün içinde veritabanına girilmesi de sıkıntı yaratabilmektedir. Bunun için Bakanlığın bu süreç için geçici süreli ek personel istihdam etmesi gerekmektedir.

- Etin sertifikasyon işlemi konusunda ticarete konu etler için, Veteriner Sağlık Sertifikası düzenlenmektedir. Bu sertifikada hayvan refahına ilişkin hüküm bulunmamaktadır.
- Türkiye’de 8 saati aşan yolculuklar yapılmakta olup, dinlendirme uygulaması henüz bulunmamaktadır. Bu uygulama, AB Ülkelerinde de oldukça zaman aldığı için altyapı eksikliğinden dolayı bu alanda sıkıntı yaşama olasılığımız mevcuttur.
- Mevzuat hazırlamanın önemi kadar, ülkenin o mevzuatı uygulamaya hazır olması ve alt yapının oluşturulması, mevzuatın ilgililere anlatılması, sürekli eğitim, tüketicilerle üreticilerin bu konudaki duyarlılığı, mevzuatın etkin biçimde uygulanması, uygulamaların takibi ve denetim de oldukça önemlidir.
- Yumurta tavukçuluğu ile ilgili mevzuatın AB öngörülerini doğrultusunda uygulanması bir süreç gerektirmektedir.
- Nakiller nedeniyle esasında hayvan refah yönünden değil hastalık bulaştırma yönüyle sıkıntılar oluşmaktadır. Özel dizayn edilmiş araçların hayvan nakillerinde kullanılması ve uzun mesafelere nakillerde uygulamanın zorluğu söz konusudur.
- Kurban bayramı döneminde gerek nakiller ve gerekse kesim sırasında hayvan refahı açısından önemli bir problem bulunmamakla birlikte hastalık bulaştırma açısından sıkıntı söz konusudur.
- Salgın hayvan hastalıklarının yayılmasının önlenmesi, uzun mesafelere canlı hayvan nakillerinin azaltılması amacıyla Doğu Anadolu bölgesindeki atıl kapasite de çalışan mezbahalarda kesimlerin yapılarak et olarak sevkiyatı tercih edilmelidir.
- Salgın hastalıklar veya zoonoz hastalıklarla mücadele amacıyla yapılan zorunlu müdahalelerde hayvanların insancıl yollarla öldürülmesi konusuna hassasiyet gösterilmelidir.
- Kurumlararası görev ve sorumluluk karmaşası giderilmelidir.

Hayvan refahı konusunda Türkiye’ de yukarıda açıklanan sorunlar olarak AB mevzuatına uyumlaştırılması gereken bir çok konu bulunmaktadır. Özellikle uzun süreli ve 8 saati aşan yolculuklarla ilgili hayvan refahıyla ilgili olarak bağlantılı düzenlemeler zaman alacaktır. Mevzuatın uygulanmasına yönelik eğitim çalışmaları ile uygulamaların ve faaliyetlerin işleyişinin sağlanması gibi konular,

uzun zaman alacağı için, bu konu ile ilgili olarak bir geçiş süresi talepvedilebilecektir.

Halk sağlığı, hayvan sağlığı ve hayvan refahı arasında yakın ilişkiler vardır. Bunun bir örneği, stres altındaki hayvanların hasta olmaya daha yatkın olmaları ve Veteriner Hekim müdahalesine gerek duymalarıdır. Buna bağlı olarak hayvansal ürünlerde veteriner ilacı kalıntılarının düzeyi yükselecek ve halk sağlığını etkileyecektir. Gerçi, üye ülkelerden gelen saha sonuçları bu kalıntıların henüz istenen minimum düzeylerde seyrettiğini göstermektedir.

AB ile yürütülen tarama müzakereleri sırasında hayvan refahı konusu gündeme gelmiştir. Taramalara esnasında gündeme gelen konular ülkemizin üyelik süresince hayvan refahı alanında karşılaşacağı temel konu başlıklarını ortaya koymaktadır. Özetle tarama müzakereleri esnasında aşağıdaki husular ele alınmıştır.

Komisyon Tarım Bakanlığınının 12 Faslı ilgilendiren tüm çiftlik hayvanlarının refahından sorumlu olduğunu bundan dolayı ikincil olarak çerçeve kanuna ihtiyacı olmadığını vurgulamıştır.

Evde beslenen evcil hayvanlar ve laboratuvar hayvanları için sorumlu bakanlık Çevre Bakanlığıdır. AB Mevzuatına uyumlu hale gelebilmek için ikinci bir mevzuat gerekmektedir.

Bütün bu bahsi geçen konuların ötesinde ötesinde, Ülkemiz koşullarına ve tarımsal yapımıza uygun sistemlerin oluşturulması ve bunun sadece AB için değil, kendi insanımız için yapılması öncelik kazanmalıdır. Bu süreç aslında, hayvanlarımızın refahından öte insanımızın refahı adına olacak bir süreçtir.

5. Kaynakça

- AKINCI, Z., BAYRAM, İ., ÖZDEMİR, Ş. (2001). Afyon ili yumurta tavukçuluğu 1. İşletme büyüklüğü ve yapısal özellikler, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 12(1-2): 76-81.
- ARIK, M. (2005) Türkiye’de Hayvan Refahı İle İlgili Mevzuatın Uygulanması Konferans Notları
- ANDREWS, T. (1991). Suffering Animals in a Green Landscape. *Dairy farmer* 38(5): 26-28
- ANONİM (1994). Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metodlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik. 18 Aralık 1994 Tarih ve 22145 Sayılı Resmi Gazete.
- ANONİM (1995). UKFORS Standards for Organic Food Production.
- ANONİM (2003a). Hayvan refahı. Erişim: [http://www.ist-who.org.tr/kurultay/ab_uyum.htm]. Erişim Tarihi: 23.11.2003

- ANONİM, (2003b). Organik tarımın esasları ve uygulamasına ilişkin yönetmelik
Erişim: [<http://www.izmir-tarim.gov.tr/organik/yonet.asp>]. Erişim tarihi:
22.11.2003
- ANONİM, (2003c). Ev hayvanlarının korunmasına dair Avrupa sözleşmesi.
Erişim: [<http://www.cevre.gov.tr/birimler/ck/evhayvanlar.htm>]. Erişim
tarihi: 17.12.2003.
- ANONİM (2003d) Ekolojik hayvancılık. Erişim:
[<http://www.cu.edu.tr/fakulteler/z/zb/bilgi/ekohayvan.asp>]. Erişim tarihi:
22.12.2003.
- ANONİM, (2005a). Animal welfare (www.europa.eu.int, 13.04.2005).
- ANONİM (2005b) Food and Agriculture Organization, Statistical databases
(www.fao.org., 16.05.2005).
- ANONİM (2005c). Erzurum Tarım İl Müdürlüğü <http://www.izmir-tarim.gov.tr/calisma.htm>
- ANONİM, (2005d) Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi Web sitesi, soru ve cevaplar
<http://www.diyanet.gov.tr>
- ANONİM, (2005e) Türkiye Ziraat Odaları Birliği Kırmızı Et Hayvancılığı
Raporu.
[http://www.tzob.org.tr/tzob/tzob_basin_bulteni/tzob_basinbulteni_04_04_2005.h
tm](http://www.tzob.org.tr/tzob/tzob_basin_bulteni/tzob_basinbulteni_04_04_2005.htm)
- ANONİM (2005f) Türkiye cumhuriyeti Devlet Demir Yolları
<http://www.tcdd.gov.tr/yuk/yurticitasima.htm>
- AŞKAROĞLU (2006) Avrupa Birliğinde Nakil Esnasında Hayvan Refahı ve Türk
Mevzuatının Karşılaştırılması, 8. Dönem Avrupa Birliği Ortak Tarım
Politikaları Uzmanlık Kursu
- AT.(2005). Council Regulation (EC) No 1/2005 of 22 December 2004 on the
protection of animals during transport and related operations and amending
Directives 64/432/EEC and 93/119/EC and Regulation (EC) No 1255/97.
Official Journal of the European Union
- BENSON, G. J., ROLLIN, B. E. (2004). The Well-Being of Farm Animals, First
Edition, Blackwell Publishing, USA.
- BIRBECK, R. (1991) A European Perspective on Farm Animal Welfare. JAVMA
198 (8): 1377-1380

- BRIESE, A. (2005) Animal Welfare as part of the Veterinary Curriculum and to the European Legal Basis for Teaching Animal Welfare in the Veterinary Sciences. “TR02/AB/AG-01 nolu Twinning Sözleşmesi: Türkiye’de Hayvan Refahı Müfredatının Avrupa Birliği Müktesebatına Uygunlaştırılması” konulu Seminer toplantıları. 13-14 Nisan 2005, Ankara.
- BROOM, D. M. (1991): Animal welfare: concepts and measurement. *J. Animal Sci.*, 69: 4167-4175.
- BROOM, D. M. (1996). Animal welfare defined in terms of attempts to cope with the environment. *Acta Agricultura Scandinavica, Section A, Animal Science Supplement*, 27: 22-28.
- CARPENTER, E. (1980). *Animals and Ethics*. Watkins, London
- COUNCIL DIRECTIVE 98/58/EC of 20 July 1998 concerning the protection of animals kept for farming purposes *OJ L 221, 8.8.1998*
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 74/577/EEC of 18 November 1974 on stunning of animals before slaughter *OJ L 316, 26.11.1974*
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 93/119/EC of 22 December 1993 on the protection of animals at the time of slaughter or killing *OJ L 340, 31.12.1993*
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 86/113/EEC of 25 March 1986 laying down minimum standards for the protection of laying hens kept in battery cages *OJ L 95, 10.4.1986, p. 45–48* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 1999/74/EC of 19 July 1999 laying down minimum standards for the protection of laying hens *OJ L 203, 3.8.1999, p. 53–57*
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 91/629/EEC of 19 November 1991 laying down minimum standards for the protection of calves *OJ L 340, 11.12.1991, p. 28–32* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 97/2/EC of 20 January 1997 amending Directive 91/629/EEC laying down minimum standards for the protection of calves http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 91/630/EEC of 19 November 1991 laying down minimum standards for the protection of pigs *OJ L 340, 11.12.1991, p. 33–38* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 90/425/EEC of 26 June 1990 concerning veterinary and zootechnical checks applicable in intra-Community trade in certain live animals and products with a view to the completion of the internal market *OJ L 224, 18.8.1990, p. 29–41* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COMMISSION DECISION 91/426/EEC of 22 July 1991 laying down the details of the Community's financial contribution to the setting up of a computerized network linking veterinary authorities (Animo) *OJ L 234, 23.8.1991, p. 27–27* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 91/628/EEC of 19 November 1991 on the protection of animals during transport and amending Directives 90/425/EEC and 91/496/EEC *OJ L 340, 11.12.1991, p. 17–27* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 95/29/EC of 29 June 1995 amending Directive 90/628/EEC concerning the protection of animals during transport *OJ L 148, 30.6.1995, p. 52–63* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL REGULATION (EC) No 1255/97 of 25 June 1997 concerning Community criteria for staging points and amending the route plan referred to in the Annex to Directive 91/628/EEC *OJ L 174, 2.7.1997, p. 1–6* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL REGULATION (EC) No 411/98 of 16 February 1998 on additional animal protection standards applicable to road vehicles used for the carriage of livestock on journeys exceeding eight hours *OJ L 52, 21.2.1998, p. 8–11* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 78/1027/EEC of 18 December 1978 concerning the coordination of provisions laid down by Law, Regulation or Administrative Action in respect of the activities of veterinary surgeons *OJ L 362, 23.12.1978, p. 7–9* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 79/409/EEC of 2 April 1979 on the conservation of wild birds *OJ L 103, 25.4.1979, p. 1–18* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL REGULATION (EEC) No 3626/82 of 3 December 1982 on the implementation in the Community of the Convention on international trade in endangered species of wild fauna and flora

http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL REGULATION (EEC) No 3254/91 of 4 November 1991 prohibiting the use of leghold traps in the Community and the introduction into the Community of pelts and manufactured goods of certain wild animal species originating in countries which catch them by means of leghold traps or trapping methods which do not meet international humane trapping standards *OJ L 308, 9.11.1991, p. 1–4*

http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL REGULATION (EC) No 338/97 of 9 December 1996 on the protection of species of wild fauna and flora by regulating trade therein *OJ L 298, 1.11.1997, p. 70*

http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 86/609/EEC of 24 November 1986 on the approximation of laws, regulations and administrative provisions of the Member States regarding the protection of animals used for experimental and other scientific purposes *OJ L 358, 18.12.1986, p. 1–28*

http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 88/320/EEC of 9 June 1988 on the inspection and verification of Good Laboratory Practice (GLP) *OJ L 145, 11.6.1988, p. 35–37*

http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL REGULATION (EEC) No 1907/90 of 26 June 1990 on certain marketing standards for eggs *OJ L 195, 26.7.1990, p. 40*

http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COMMISSION DIRECTIVE 1999/12/EC of 8 March 1999 adapting to technical progress for the second time the Annex to Council Directive 88/320/EEC on the inspection and verification of good laboratory practice (GLP) *OJ L 77, 23.3.1999, p. 22–33*

http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

COUNCIL DIRECTIVE 1999/22/EC of 29 March 1999 relating to the keeping of wild animals in zoos *OJ L 94, 9.4.1999, p. 24–26*

http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

- COUNCIL REGULATION (EEC) No 1906/90 of 26 June 1990 on certain marketing standards for poultry *OJ L 173*, 6.7.1990, p. 1–4
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COMMISSION REGULATION (EEC) No 1538/91 of 5 June 1991 introducing detailed rules for implementing Regulation (EEC) No 1906/90 on certain marketing standards for poultry *OJ L 143*, 7.6.1991, p. 11–22
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DECISION 78/923/EEC of 19 June 1978 concerning the conclusion of the European Convention for the protection of animals kept for farming purposes *OJ L 323*, 17.11.1978, p. 12–13
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 1999/74/EC of 19 July 1999 laying down minimum standards for the protection of laying hens *OJ L 203*, 3.8.1999, p. 53–57
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL REGULATION (EC) No 1/2005 of 22 December 2004 on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EC and Regulation (EC) No 1255/97 *OJ L 3*, 5.1.2005, p. 1–44 http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 95/29/EC of 29 June 1995 amending Directive 90/628/EEC concerning the protection of animals during transport *OJ L 148*, 30.6.1995, p. 52–63 http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COMMISSION DECISION 2001/298/EC of 30 March 2001 amending the Annexes to Council Directives 64/432/EEC, 90/426/EEC, 91/68/EEC and 92/65/EEC and to Commission Decision 94/273/EC as regards the protection of animals during transport (Text with EEA relevance) (notified under document number C(2001) 965) *OJ L 102*, 12.4.2001, p. 63–68
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL REGULATION (EC) No 1040/2003 of 11 June 2003 amending Regulation (EC) No 1255/97 as regards the use of staging points *OJ L 151*, 19.6.2003, p. 21–23 http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DIRECTIVE 64/432/EEC of 26 June 1964 on animal health problems affecting intra-Community trade in bovine animals and swine *OJ 121*, 29.7.1964, p. 1977–2012 http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do

- COUNCIL DIRECTIVE 74/577/EEC of 18 November 1974 on stunning of animals before slaughter *OJ L 316, 26.11.1974, p. 10–11*
http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- COUNCIL DECISION 88/306/EEC of 16 May 1988 on the conclusion of the European Convention for the Protection of Animals for Slaughter *OJ L 137, 2.6.1988, p. 25–26* http://eur-lex.europa.eu/RECH_naturel.do
- CHRISTIANSEN, S. ve SANDOE, P. (2000) Bioethics: Limits to the Interference with Life. *Animal Reproduction Science*, 60-61: 15-29
- DAWKINS, M.S. (1980). *Animal Suffering*, Chapman and Hall, London.
- DEMİRULUS, H., KADAKÇI, K. (2001). Bolu yöresinde etlik piliç üretiminin sorunları üzerinde bir araştırma, *Hayvancılık Araştırma Dergisi*, 11(1): 34-38.
- DUNCAN, I. J. H., POOLE, T. B. (1990). Promoting the welfare of farm and captive animals, In *Managing the behaviour of animals*, Edited by P. Monaghan and D. Wood-Gush, Chapman and Hall, Cambridge, UK.
- DUNCAN, I., POOLE, T.(1990). Promoting the welfare of farm and captive animals.(editörler). *Managing the Animal Behaviour*. pp.: 193-232
- DUNCAN, I.J.H. ve FRASER, D. (1997) *Understanding Animal Welfare*. In: *Animal Welfare*. Eds. Michael C. Appleby ve Barry O. Hughes. pp:19-31, University Press, Cambridge-UK
- FOX M.W. (1983). Animal welfare and dairy industry. *Journal of Dairy Sci.* **66**:2221-2225.
- GÜRLER, Ş., POYRAZ, Ö., ORMAN, M. N. (2004). Broiler verimlilik indeksi ile hijyen değişkenleri arasındaki ilişkiler, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 51(2):151-157.
- HARTUNG, J. (2005). Hayvan refahı semineri. Elazığ.
- HEWSON, C. (2004) What's Animal Welfare Science All About? *Can. Vet. J.*, 45: 254-258
- HUGHES, B. O.(1976). Behaviour as an Index of Welfare, proc. V. Europ. Poult. Conf., Malta, pp.: 1005-1018
- HOLLANDS, C. (1989) Summaries and Questions. In: *The Congress Book of the Status of Animals: Ethics, Education and Welfare*. Eds. David Paterson and Mary Palmer. p.219, BPC Wheatons Ltd., UK

- KARAŞ DUMAN, G. (2004) AB Hayvan Refahı Müktesebatının Uygulanması Sempozyumu Brüksel/BELÇİKA Toplantı Tutanağı 18 Kasım 2004
- KARAŞ DUMAN, G. (2005) Avrupa Birliği'nde Çok İşlevli Tarım Anlayışı ve Bütünleştirilmiş Gıda Güvenliği Çerçevesinde Hayvan Refahı
- KENNEY, F.J. ve TARRANT P.V. (1982). Behaviour of cattle during transport and penning before slaughter. In Farm animal behaviour and welfare, Frase, A. F. ve Brom, D. M. CAB international, Wallingford, UK.
- KENT, J. E. ve EWBank, R. (1983). Changes in the behaviour of cattle during and after road transportation. In Farm animal behaviour and welfare, Frase, A. F. ve Brom, D. M. CAB international, Wallingford, UK.
- KKGM, (2005). 2005 yılı hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele programı. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
- LAMPKIN, N. (1990). Organic farming. Chpt 1, 8-10. Farming Press, Books, Ispwich. UK.
- LASCELLES, B.D.X. ve MAIN, D.C.J. (2002) Surgical Trauma and Chronically Painful Conditions – within Our Comfort Level but Beyond Theirs? JAVMA, 221(2): 215-222
- MCGLONE, J.J. (2001): Farm animal welfare in the context of other society issues toward sustainable systems. Livestock Production Science, 72: 75-81.
- MILBURN, C. (1989) Introducing Animal Welfare into the Education System. In: The Congress Book of the Status of Animals: Ethics, Education and Welfare. Eds. David Paterson and Mary Palmer. pp. 73-78, BPPC Wheaton's Ltd., UK
- ODENDAL, J.S.J. (1998) Animal Welfare in Practice. Applied Animal Behaviour Science 59: 93-99
- ÖZDEMİR, İ. (2005) Kesimhanelerde Hayvan Refahına İlişkin Konferans Notları
- PEKEL, E. (1995). Organik(Ekolojik) Tarım Sistemi, Hayvancılığın Bu Sistemdeki Yeri ve Türkiye'deki Gelişmeler. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. Rektörlüğü, Tarım İl Müdürlüğü ve Kahramanmaraş Ziraat Odasının Birlikte Düzenledikleri Çiftçi Konferansı. 7 Nisan 1995. Kahramanmaraş.
- PHILLIPS, C. J. C. (1997). Animal welfare considerations in future breeding programmes for farm livestock, Animal Breeding Abstracts, 65(9): 645-654.

- PETTY, D.B., HATTINGH, J., GANHAO, M.F., BEZUIDENHOUT, L., (1994). Factors which affect blood variables of slaughtered cattle., J.of the South African Veterinary Association, 65 (2): 41-45.
- PETEK M. (2000). Avrupa Topluluğu Sürecinde Yumurta Tavukçuluğunda Barındırma ile İlgili Yeniden Yapılandırma. *Çiftlik*, pp.21-26
- ROLLIN, B. (1990) Animal Welfare, Animal Rights and Agriculture. J. Anim. Sci. 68:3456-3461
- ROLLIN, B. (1999) An Introduction to Veterinary Medical Ethics: Theory and Cases. Iowa State University Press, Ames – Iowa, pp.1-75
- ROWAN, A. N. (1997) The Concept of Animal Welfare and Animal Suffering. In: Animal Alternatives, Welfare and Ethics. Eds: L.F.M. van Zutphen and M. Balls. pp.157-168. Published: Elsevier Science B.V., Amsterdam.
- RESMÎ GAZETE (2000): Ev ve Süs Hayvanları Satış, Barınma ve Eğitim Yerlerinin Kuruluş, Açılış, Ruhsat, Çalışma ve Denetlenme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik. Resmi Gazete Tarihi: 28 Nisan 2000, Resmi Gazete Sayısı:24033.
- RESMÎ GAZETE (2003): Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. Kanun No. 4934, Resmi Gazete Tarihi: 22 Temmuz 2003, Resmi Gazete Sayısı:25176.
- RESMÎ GAZETE (2004a): Deneysel ve Diğer Bilimsel Amaçlar İçin Kullanılan Deneysel Hayvanlarının Korunması, Deneysel Hayvanlarının Üretim Yerleri ile Deneysel Yapacak Olan Laboratuvarların Kuruluş, Çalışma, Denetleme, Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik. Resmi Gazete Tarihi: 16 Mayıs 2004, Resmi Gazete Sayısı:25464.
- RESMÎ GAZETE (2004b): Hayvanları Koruma Kanunu. Kanun No: 5199, Resmi Gazete Tarihi: 1 Temmuz 2004, Resmi Gazete Sayısı:25509.
- RESMÎ GAZETE (2005a): Kırmızı Et ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik. Resmi Gazete Tarihi: 05.01.2005, Resmi Gazete Sayısı:25691.
- RESMÎ GAZETE (2005b): Kanatlı Hayvan Eti ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik. Resmi Gazete Tarihi: 08.01.2005, Resmi Gazete Sayısı:25694.

- ROWAN, A.N., O'BRIEN H., THAYER, L. ve PATRONEK, G.J. (1999) Farm Animal Welfare - The Focus of Animal Protection in The USA in the 21st Century Farm Animal Welfare. Tufts University School of Veterinary Medicine. pp:1-99. <http://www.tufts.edu/vet/cfa/faw.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2005
- SAĞMANLIGIL.V. (2005) Çiftlik Hayvanlarının Refahının Ölçülmesi
- SAATÇI. M., KAYA. S., GÜRDAL. (2005) M., Kars İlinden Yapılan Hayvan Nakilleri ve Hayvan Refahı
- SABUNCUOĞLU, N., ÇOBAN, O., 2005 Erzurum'da Kesimhane Şartlarında Hayvan refahı
- SERE, C., STEINFİELD, H. (1996). World livestock production system-current status, issues and trends. FAO Animal Production and Health Paper No. 127. Rome, Italy.
- SMITH, C.H.B. (1998) Veterinarians and Animal Welfare – A New Zealand Perspective. Applied Animal Behaviour Science 59: 207-218
- TANNENBAUM, J. (1995) The nature and Importance of Veterinary Ethics-Fundamental Concepts. In: Veterinary Ethics: Animal Welfare, Client Relations, Competition and Collegiality. Mosby-Year Book, Inc., USA. pp: 1-13, 171-175
- ÜNAL 2005., Türkiye'de Çiftlik Hayvanları Yetiştiriciliği ve Refahı
- YALÇIN, C. (2005). "Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği'ne Bağlı Süt Sığircılık İşletmelerinde Endemik Hastalıklar ve İşletme Düzeyinde Meydana Getirdiği Ekonomik Kayıplar" projesi kesin raporu, Ankara.
- YAŞAR, A. ve YERLIKAYA, H. (2004) Hayvan Gönenci - Veteriner Hekimliği İlişkisi ve Avrupa Birliğindeki Yasal Düzenlemeler Üzerine Bir Araştırma. Vet. Bil. Derg., 20(4): 17-24
- YILDIZ. A ve HAYIRLI A (2005) Türkiye'nin Doğusundan Yapılan Canlı Hayvan Taşıması (nakliyesi) ve Refahı
- YILDIZ. A ve HAYIRLI A (2005) Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinden Canlı Hayvan Nakilleri Ve Hayvan Refahı
- WALKER, S.(1983). Animal Thought, Routledge and Kegan Paul, London.

